

**Матеріали науково-практичної конференції «НОРМИ ПРАВА: СОЦІОЛОГІЧНІ
ТА ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ»**

ЗМІСТ

Богдан О.В. Норма права і юридична аргументація	407
Вітвіцький С.С. Громадський контроль як системне утворення	409
Вовк О.Й. Конституційне закріплення норм місцевого самоврядування в Україні: історико-правий аналіз.....	412
Гніденко Д. Дотримання законодавчої техніки у визначенні незалежності прокурора при здійсненні ним своїх повноважень	415
Грицай І.О. Гендерна політика України: сучасний стан та перспективи.....	417
Данилюк Ю.В. Окремі аспекти інформаційної взаємодії парламенту та суспільства в контексті реалізації реформ в Україні	419
Дашко М. Захист авторських прав на кінематографічний твір є конституційне право	421
Дзейко Ж.О. Техніко-юридичні правила відображення зв'язків між нормами права при розробленні проектів законів	423
Дмитрук А.В. Основні підходи до поняття майнові права інтелектуальної власності	426
Кабанець Н.І. Про правовий ідеал в юридичній науці.....	428
Кармаліта М.В. Доктрина поділу влади та її втілення у нормах українського права	430
Кияшко А. Формування еліти в Україні в умовах розбудови правової держави	432
Кобан О.Г. Норма права, як елемент обмеження влади	434
Корольова Ю. Антрополого-комунікативний підхід в системі методологічних засобів дослідження джерел сучасного права.....	437
Костенко О.Б. Норма права як евристичний вимір філософсько-правового дискурсу	438
Костицька С. Відображення української національної ідеї у працях вчених і нормах права.....	439
Кравченко Т.Д. Проблема правової еволюції	441
Красноступ ГМ. Державне регулювання у сфері телебачення і радіомовлення: конституційні засади	442
Курінний Є.В. Аксиологічний потенціал норми права в умовах системних трансформацій в Україні	444
Лизогуб К. Реалізація соціально-економічних прав переселенців на території України.	446
Іляшенко А., Лихута О. Проблема федералізації України.....	449
Мартиненко О. Спори про мотиви як нова для українського судочинства категорія судових спорів	453
Марченко М. Право вето глави держави: засіб захисту конституційного ладу	455
Мироненко І.В. Застосування оціночних критеріїв при здійсненні правового регулювання.....	458
Николина К.В. Норма права: сучасні філософсько-правові інтерпретації	459
Обривкіна О.М. Конституційні аспекти реформування страхових соціальних фондів в Україні	461
Оксьом І.Г. Взаємозв'язок між правом та суспільними факторами: теоретичні аспекти	463
Полякова І. Правові та організаційні аспекти врегулювання питання переселенців в Україні	465
Радченко Л.І. Колізійні норми у системі регулювання міжнародних сімейних відносин.....	468
Рева К.Є. Конституційно-правове регулювання громадянства в Українській народній республіці	470
Слабан М. Цінності приватного та сімейного життя у практиці Європейського суду з прав людини: зміст та співвідношення	473

Сердюк М., Шевченко М. До питання про повноваження Конституційного Суду України та Верховного Суду України щодо офіційного тлумачення норм права.....	477
Старостюк А.В. Ефективність державної влади як необхідна умова здійснення конституційної реформи в Україні	483
Степаненко К.В. Роль інформаційної складової на сучасному етапі конституційної реформи в Україні	485
Ткаченко Л.Г. Мета та цілі соціального обслуговування громадян в Україні	487
Tkhoruk Y. Relevance of the Classic Ideas of the Sociology of Law	491
Чернега А. Законні інтереси як правова категорія.....	492
Черняхівська В. Гендерний паритет в конституційному законодавстві та організації державного управління Швеції	496
Шевченко Є. Перспективи створення інституту префектури в процесі децентралізації ..	500
Ширшова В. Порівняльні аспекти чинного законодавства України та міжнародних стандартів як основа виконання ст.49 Конституції України.....	502
Щербина В.С. Вплив наукових поглядів Ф. В. Тарановського на формування поняття засобів законодавчої техніки.....	505

НОРМА ПРАВА І ЮРИДИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ

Богдан О.В.

(к.ю.н., асистент кафедри теорії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Питання юридичної аргументації все частіше почали підніматися у вітчизняній науці. У роботах Козюбри М.І., Хворостянкіна А.В. Щербина О.В., Тягло О.В., Титов В.Д., Гураленко Н.А. приділяється увага поняттю, видам, концепціям юридичної аргументації. Однак постає питання про практичне застосування цих теоретичних напрацювань, що потребує досліджень, які б пов'язали ці знання з уже розробленим науково-практичним інструментарієм у загальновідомих працях зарубіжних вчених юристів ХХ-ХІ століть, зокрема Г. Кельзена, Г.Харта, Р.Дворкіна, Р.Алексі, А.Аарніо, Ж.-Л.Бержеля.

Юридична аргументація здійснюється у процесі створення, аналізу, інтерпретації, застосування норм права. Саме тому дуже важливо дослідити критерії оцінки норми права, на які повинен опиратися аргументатор. В основі проблематики зв'язку норми права та юридичної аргументації лежить концепція нормативності норми права, яка використовується іноземними дослідниками. Повного відповідника концепції нормативності норми права у вітчизняній науці наразі немає, її можна співвіднести з юридичною силою норми права, що розуміється як основна властивість діяти та породжувати правові наслідки. Як правило виділяється два аспекти юридичної сили: співвідношення норм між собою та обов'язковість норми до виконання. У першому аспекті встановлюється ієрархія норм, це означає, що кожна норма займає своє місце в загальній системі норм. Тоді коли дія норми – інший аспект – це обов'язковість її виконання суб'єктами права стосовно певної сфери, за певних обставин, протягом певного часу, на певній території та щодо конкретного кола суб'єктів права. Таким чином, нормативність – це ознака норми права, що свідчить про її природу «належності», що визначає особливості застосування.

Юридична аргументація з концепцією нормативності має різні рівні співвідношення. З одного боку, нормативність відіграє важливу роль у юридичній аргументації, оскільки правові норми є елементами аргументів, які разом складають правовий дискурс. З іншого боку, юридична аргументація також відіграє відповідну роль в обґрунтуванні нормативності правових норм. Нормативність правових норм базується не тільки на авторитеті, але й на правильності і точності, що досягається, щонайменше, відповідно через правила, що визначають юридичну аргументацію.

Слід зазначити, що право складається з різних видів правових норм, і що нормативність кожного з цих типів має деякі індивідуальні властивості. Використовуючи два підходи до типології норм можна розглянути чотири типи нормативності. Кожен з них має особливі відносини з правилами юридичної аргументації.

Першим підходом є диференціація між правилами і принципами, що призводить до двох типів нормативності: нормативність правил і нормативність принципів.

Нормативність правил – у цьому випадку правила застосовуються за принципом: "все або нічого". Якщо обставини, які обумовлюються правилом, мають місце, то або правило дійсне – і тоді запропонована ним відповідь має бути прийнята, або воно не дійсне – і тоді воно нічого не дає для прийняття рішення. Правило є узагальненням, оскільки воно "встановлено для невизначеної кількості актів і фактів". Однак це не заважає йому зберігати свою специфіку, і воно регулює тільки "ті чи інші факти або акти", які відповідають його предмету.

Нормативність принципів – у цій ситуації принцип виступає як узагальнення, "тому що він припускає нескінченний ряд застосувань". Принципи мають особливість, якої немає правило, – вони можуть бути більш або менш вагомими чи важливими, тобто властивість значення. Коли два принципи приходять в зіткнення, і обирається принцип,

який буде застосовуватися при вирішенні конфлікту, то повинна враховуватися відносна вага кожного з цих принципів. Тут не можна, звичайно, провести точного вимірювання, і рішення на користь більшої важливості якогось конкретного принципу, тому часто виникає суперечка. Тим не менш, в самому понятті принципу міститься вказівка на те, що у нього є така особливість, і що є сенс говорити про те, наскільки він вагоміший чи важливіший.

Другим підходом є відмінність між первинними і вторинними нормами.

Первинна і вторинна норма. У праці Г.Кельзена зазначається, що всі норми, що передують тій, яка встановлює акт примусу, можна розглядати не більш ніж як її умови. З цього маємо висновок, що будь-яка норма може розглядатися виключно як припис, адресований відповідним органам і таку норму Кельзен називає «первинною нормою», на протизагу вторинній нормі. Правові акти, які адресовані державним і муніципальним органам (відомчі інструкції, листи, накази і т. д.) з погляду вчення Кельзена є первинними нормами. Це відноситься і до актів вищих судів, що роз'яснюють законодавство судам нижчих інстанцій. Будь-яка правова норма має юридичне значення як одна з умов потенційного акту примусу. Різниця між ними – у положенні в межах ланцюга норм від основної норми до норми, що містить примус, яка є вторинною нормою. Нормативність первинних норм можна назвати слабкою. Ця нормативність полягає в силі судді приймати рішення, які матимуть правові наслідки. Сильною нормативністю характеризуються вторинні норми, адресовані суб'єктам права, і вони забезпечують їм підстави для дій відповідно до закону.

Поняття та принципи юридичної аргументації. Існує велика кількість визначень поняття юридичної аргументації, тому в межах цього дослідження юридична аргументація може бути визначена як діалог між всіма суб'єктами, задіяними у юридичній практиці. Як зазначає Евелін Фетеріс, теоретик юридичної аргументації з Бельгії, представник прагматично-діалектичного підходу, «коли суб'єкт аргументації представляє правові тези, як правило висуває аргументи на їх підтримку». Будуть або не будуть вони прийняті при ухваленні рішення щодо практичного питання буде залежати від ступеня раціональності цих аргументів. Юридична аргументація, таким чином, в практичній діяльності намагається відповісти на питання: що повинно бути зроблено? Це можливо досягти дотримуючись певних правил процедури, які притаманні юридичній аргументації і свідчать про її раціональність. Тим не менш, якщо ці правила процедури порушуються, це дійсно серйозна ознака відсутності правильності відповіді у справі. Це пояснює, чому основна діяльність теоретиків юридичної аргументації спрямована на створення таких моделей аргументації, які передбачають чіткі, точні правила для вироблення раціональної юридичної аргументації. Однак не існує вичерпного переліку правил раціональності юридичної аргументації в правовій теорії, що призводить до найбільш складних доктринальних спорів. Загалом, найвідомішими правилами є ті, що стосуються (1) ясності і концептуальної послідовності, (2) нормативної послідовності, (3) повноти, (4) дотримання дедуктивної логіки (5) дотримання аргументаційного тягаря, (6) чесності, (7) відповідності аргументації, і (8) узгодженості.

Таким чином, поєднання типологій юридичних норм, а саме, відмінність між правилами і принципами, з одного боку, і первинними і вторинними нормами (наділеного слабкою і сильною нормативністю), з іншого боку, призводить до чотирьох типів нормативності правових норм. Первинні правила мають слабку нормативність. Вони наділяють суддю накласти правові наслідки, передбачені у правилах, якщо де-факто припущення було доведено. Вторинні правила мають сильну нормативність. Вони наказують суб'єктам права виконувати або не виконувати певні дії. Первинні принципи мають слабку нормативність. Вони надають судді можливість збалансувати принципи, якщо стоїть питання про їх конфлікт. Нарешті, вторинні принципи мають сильну нормативність, вони вимагають, щоб їх адресати оптимізували об'єкт – право або загальне благо, на який спрямовані ці принципи. Правила, що регулюють юридичну аргументацію щодо ясності і

концептуальної узгодженості, нормативної узгодженості, насиченість, щодо дотримання дедуктивної логіки, дотримання аргументації тягаря, чесність, аргументації узгодженості та злагодженості відіграють провідну роль, коли справа доходить до обґрунтування нормативності первинних норм і первинних принципів в момент їх застосування. По-перше, здійснення судових повноважень, встановлених в первинних нормах не повинно залежати від волі або розсуду судді, а повинні бути результатом правильної юридичної аргументації. По-друге, правила юридичної аргументації повинні також служити в якості керівництва для застосування первинних принципів через процедуру зважування. Сильна нормативність правових норм демонструє також вплив на юридичну аргументацію. Сильна нормативність вторинних правил і принципів має відношення до конкретизації та зважування. У правовій системі, така нормативність означає, що вторинні правила і принципи являють собою причини для дій щодо адресатів.

Список використаних джерел

1. Dworkin, R. *Taking Rights Seriously*. London: Duckworth, 2000. P. 48.
2. Бержель Жан-Луи. Общая теория права. Под. общ. ред. В.И. Даниленко / Пер. с фр. – М.: Издательский дом NOTA BENE 2000. С.167.
3. Бержель Жан-Луи. Общая теория права. Под. общ. ред. В.И. Даниленко / Пер. с фр. – М.: Издательский дом NOTA BENE 2000. С.168.
4. Dworkin, R. *Taking Rights Seriously*. London: Duckworth, 2000. P.51.
5. Kelsen, H. *Introduction to the Problems of Legal Theory*. Trans. Bonnie Litschewski Paulson and Stanley L. Paulson. Oxford: Clarendon Press, 1996. P.30.
6. Feteris, E. *Fundamentals of Legal Argumentation. A Survey of Theories on the Justification of Judicial Decisions*. Dordrecht: Kluwer, 1999. P.1.

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК СИСТЕМНЕ УТВОРЕННЯ

Вітвіцький С.С.

(к.ю.н., доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член правління Дніпропетровської обласної організації «Асоціація українських правників»)

Громадський контроль становить важливий елемент реалізації управління і спрямований на забезпечення участі громадськості у творенні та реалізації державної політики. Завдяки громадському контролю забезпечується громадсько-владний баланс у суспільстві, що й слугує основою розвитку громадянського суспільства.

Загалом, громадський контроль виконує одну із функцій громадянського суспільства, що включає нагляд та перевірку діяльності органів державної влади з боку громадськості відповідно до задекларованих владою цілей та інтересів. У такому контексті, громадський контроль спрямований на коригування діяльності органів державної влади і забезпечує реалізацію однієї із форм народовладдя, а відповідно до цього, слугує інструментом захисту прав та свобод громадян.

З початку 1990-х рр. кількість громадських об'єднань в Україні неухильно і стрімко зростає. В 1991 році в країні діяло близько 300 організацій, у 1996 році – понад 12 тисяч, а в 2000 році – вже близько 27 тисяч. Одночасно в середині 1990 рр. з'являються так звані «ресурсні центри» – громадські організації, метою діяльності яких є надання послуг та різного роду безкоштовної допомоги іншим громадським організаціям [1].

Законодавство України в залежності від території, на яку розповсюджується діяльність громадських організацій, вирізняє об'єднання громадян з усеукраїнським, місцевим та міжнародним статусом. Близько 40% організацій поширює свою діяльність на межі якогось одного міста, а всеукраїнський та міжнародний статус мають разом лише 8%. Цей факт вказує на високу зацікавленість, насамперед, у місцевих справах, в облаштуванні найближчого життєвого простору, що відкриває широкі перспективи. За кількістю громадських організацій лідером серед міст є Київ – 14% від загальної їх кількості. На другому місці йде Львів та Львівська область [1].

У науковій літературі поняття «громадський контроль» розглядається з різних поглядів.

Значна роль у розумінні сутності громадського контролю належить концепції А. Гончарова. Під громадським контролем, він розуміє механізм, здатний попередити прояви ентропійних явищ у суспільній системі або своєчасно реагувати на них, вдосконалюючи та перетворюючи цю систему, виводячи її на нові якісні рівні та етапи розвитку [2, с. 69]. Дещо інше розуміння громадського контролю пропонує А. Шустров, який доводить, що громадський контроль переважною мірою спрямований на «низовий рівень» представників органів державної влади, безпосередніх виконавців певного державно-управлінського курсу [3, с. 22]. Саме за таких умов, громадська активність проявляється у здатності коригувати діяльність органів державної влади, відповідно до чітко визначеної стратегії курсу розвитку держави. Так, на думку В. Якімця громадський контроль походить від взаємовідносин влади і громади. Оскільки розвиток суспільства відбувається за умов єдності та боротьби протилежностей – між соціумом та державою, між прагненням до необмеженої свободи та необхідністю обмежень в ім'я організації суспільного життя, своє основне завдання громадська еліта бачить у приборканні автократичної експансії держави, а державна еліта – у приборканні охлократичних тенденцій соціуму [4, с. 337]. На основі викладеного можна зробити висновок, що громадський контроль та органи державної влади перебувають в постійній взаємодії. Їхня взаємодія проявляється як з позитивної, так і з негативної сторони. Здатність громадських організацій контролювати та направляти діяльність державних органів.

Зміст громадського контролю визначається його цілями. В стратегічному відношенні основною метою громадського контролю є забезпечення ефективності реалізації функцій політики. Відповідно до цього, тактичними цілями реалізації стратегічного контролю за діяльністю органів державної влади є: привернення уваги органів державної влади та місцевого самоврядування до державних проблем та громадське стимулювання їх вирішення; подолання зловживань, порушень законодавства [5]; контроль за дотриманням прав громадянина [6]; підвищення якості надання державно-управлінських послуг шляхом публікації діяльності управлінського апарату.

Загалом, основну мету громадського контролю О. Маштакова, бачить у тому, аби не допустити дій контрольованих суб'єктів за межами законності й правопорядку, попередити можливі відхилення від намічених цілей, а також інтересів суспільства та його суб'єктів, а у разі появи цих відхилень усунути їх негативні наслідки [7, с. 29]. Це, свідчить про те, що метою здійснення громадського контролю є виявлення невідповідності дій органів державної влади чітко визначеним соціальним нормам та організаційним вимогам.

Конституція України закріпила демократичні здобутки в сфері громадянського суспільства. Ст. 36 стверджує: «Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації...». Ст. 38: «Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами...». Ст. 40: «Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади...» [8].

Основними суб'єктами здійснення громадського контролю виступають громадяни та громадські організації, а об'єктами органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Активна роль у здійсненні громадського контролю належить організованим структурам громадянського суспільства (організована громадськість). До організованої громадськості належать «органи самоорганізації населення, ЗМІ, громадські, профспілкові, творчі організації та інші громадські об'єднання і політичні партії, які на даний момент не пройшли до парламенту, а також партійні осередки обласного, районного, міського, районного у місті рівнів, які не представлені в органах місцевого самоврядування цього рівня» [7, с. 87].

Основні принципи, відповідно до яких громадський контроль традиційно здійснюється, і які сформувався протягом всієї генези здійснення державно-владної діяльності. На основі систематизації принципів, які розроблені в межах окремих

дослідницьких підходів та чітко прописані у відповідних нормативно-правових документах слід виділити такі, як: свобода громадського об'єднання [9]; незалежність [10]; справедливість [11]; повнота [12]; доступність [13]; відкритість та публічність влади [14]; об'єктивність [15]; доказовість [16]; громадська активність [17]; динамічність.

Аналізуючи специфіку впливу громадського контролю на діяльність державних органів, особливу увагу, на думку І. Грицяка, доцільно приділити увагу розгляду основних функцій громадянського суспільства. Адже громадський контроль виступає однією із функцій управління [18]. До таких функцій традиційно належать: соціальна функція (реалізується там, де громадський сектор заповнює прогалини держави в соціальній сфері, пропонуючи їй різноманітні інноваційні моделі протистояння соціальним викликам); функція суспільного контролю за діяльністю держави, стосовно захисту інтересів, впливу на прийняття рішень (має на меті обмеження дій держави, боротьба із зловживаннями та правопорушеннями органів державної влади); демократична функція (функція громадського активізму) (характеризує різні форми самоорганізації громадян, завдяки чому люди перетворюються на активних громадян, які розвивають «демократію знизу»).

Виходячи із організаційно-функціональної складової реалізації громадського контролю слід конкретизувати його технологічну сторону. Її базову основу становлять основні етапи реалізації громадського контролю, до них традиційно належать: ідентифікація державно-управлінської проблеми, яка потребує вирішення; розробка методів та методик здійснення громадського контролю щодо вирішення суспільно значимої проблеми; укладання необхідних домовленостей між інститутами громадянського суспільства та органами державної влади; розробка відповідних критеріїв оцінки публічно-громадської взаємодії щодо вирішення суспільно значимої проблеми; проведення відповідних заходів щодо здійснення громадського контролю; безпосереднє системне підготовлення оцінення результативності діяльності органів державної влади [18].

Етапи реалізації громадського контролю безумовно передбачають формування відповідного рівня громадської свідомості, яка б закладала підвалини громадського активізму здатного забезпечити демократичний розвиток суспільства знизу. Більше того, громадський контроль являє собою найвищу форму прояву громадської активності, яка є результатом вираження громадської свідомості громадян, яка базується на реальному бажанні громадськості приймати активну участь у державному управлінні. Саме таке розуміння громадського контролю розкриває його соціально-методологічну природу.

На основі вище зазначеного можна зробити висновок, що у науковій літературі визначення поняття «громадський контроль» розглядається з точки зору різних поглядів, але вони містять у собі основний аспект, в якому громадський контроль та органи державної влади перебувають в постійній взаємодії. Їхня взаємодія проявляється як з позитивної так, і з негативної сторони. Обґрунтовано, що поняття «громадський контроль» розглядається з різних поглядів вчених. Здійснений аналіз функцій та принципів громадського контролю та його впливу на діяльність державних органів, дозволив чітко конкретизувати його оптимізаційно-функціональну роль, яка зводиться до інтеграції структур громадянського суспільства у напрямі творення та реалізації публічної політики держави відповідно до інтересів громадськості. Громадський контроль є важливим та актуальним елементом у здійсненні контролю за діяльністю державних органів.

Список використаних джерел

1. Громадські організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://my-ukraine.org/ukrajina/suspilstvo/38-gromadski-organizaciji.html>
2. Гончаров А. А. Гражданский контроль как механизм самоорганизации общественной системы / А.А. Гончаров // Социс. – 2007. – № 3. – С. 67-83.
3. Государственная политика в области содействия гражданским инициативам: Позиция неправительственных организаций РФ : доклады / Сост. и ред. А. Севортьян. – М. : Центр развития демократии и прав человека, 2000. – 523 с.
4. Гражданские инициативы и будущее России / Сборник статей под ред. М. И. Либоракиной, В. Н. Якимца. – М. : Изд-во «Школа культурной политики», 1997. – 411 с.
5. Апрежин Р. Г. Гражданское общество: участие и ответственность [Електронний ресурс] / Р. Г. Апрежин. –

- Режим доступу: http://www.intime.uni.edu/model/Russian_Model/democracy/indi.html
6. Демидов А. Обеспечение доступа к официальной информации в России [Электронный ресурс] / А. Демидов. – Режим доступа: http://www.ifap.ru/pr/2007/0709_04a.htm.
  7. Материалы Третьего Конгресса политологов «Выборы в России и российский выбор», 28-29 апреля 2003 г., Москва. – М. : Центр публ. политики, 2003. – 611 с.
  8. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 19. – Ст. 583).
  9. Ворожейкина Т. Е. Государство и общество в России: исчерпание государственноцентричной матрицы развития / Т. Е. Ворожейкина // Полис. – 2007. – № 4. – С. 24-39.
  10. Офіційний веб-сайт Вишого Господарського Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://arbitr.gov.ua/tmp/tmp_nameko/php/search.php.
  11. Дегтярев А. А. Процесс принятия и осуществления решений в публично-государственной политике: динамический цикл и его основные фазы / А. А. Дегтярев // Полис. – 2004. – № 2. – С. 23-37.
  12. Кин Д. Демократия и гражданское общество : пер. с англ. / Д. Кин. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 467 с.
  13. Кудашкин В. В. Международные частные отношения – системное явления реальной действительности / В.В. Кудашкин // Журнал российского права. – 2004. – № 5. – С. 37-44.
  14. Лещев С. В. Коммуникативное, следовательно коммуникационное / С. В. Лещев. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 567 с.
  15. Магомедов К. О. Социальное партнерство в России / К. О. Магомедов, Чугрин С. И. – М. : Граффити-АС, 2000. – 378 с.
  16. Михеев В. А. Социальное партнерство и пути совершенствования публичной политики / В. А. Михеев // Власть. – 2005. – № 7. – С. 34-49.
  17. Обеспечение открытости органов власти для граждан и юридических лиц / Под ред. А. В. Иванченко. – М. : Либеральная миссия, 2007. – 456 с.
  18. Грицяк І. Основні принципи права Європейського Союзу та їх застосування в державному управлінні / І. Грицяк // Вісник НАДУ. – 2004. – № 3. – С. 43-50.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ НОРМ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВІЙ АНАЛІЗ

Вовк О.Й.

*(к.ю.н., доцент, доцент кафедри історії права та держави Юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка)*

В новітній Україні ХХІ століття відбувається процес життєдіяльних економічно-політичних реформ, що впливають на процес формування нової правової системи відмінної від попередньої – радянської доби, який є далеко не завершеним, він має свої як об'єктивні закономірності так і суб'єктивні передумови. Розвиток галузей промисловості, сільського господарства, торгівлі, банківської справи та інфраструктури потребують подальшого юридичного забезпечення. Конче необхідні поліпшення у сфері освіти, науки та охороні здоров'я правовою основою яких продовжують бути застарілі нормативні акти, що вже не відповідають їх теперішньому стану. Суттєві зміни у системі місцевого самоврядування потрібно було провести ще декілька років назад. Крім того для завоювання міжнародного авторитету Україна вимушена пристосовуватися до життя передової в економічному та соціальному розвитку європейської спільноти. Саме відсутність необхідних перетворень унеможливило стати нашій країні повноправним членом Європейського Союзу. Реформування правової системи України потрібно здійснювати не тільки через рецепцію позитивного світового досвіду, а й з урахуванням історичних національних і культурних особливостей, враховуючи їх перш за все при здійсненні реформи місцевого самоуправління.

Окремі питання пов'язані з еволюцією місцевого самоврядування в Україні розкривалися у науковій літературі останніх років, зокрема у працях Грицяка І. «Місьцеве самоврядування в Україні в історії та сучасності» (К., 1996); І. Головченка В., Карпаня О. «Конституційні принципи місцевого самоврядування» (К., 1998); Яцунської О. «Світовий досвід місцевого самоврядування та перспективи його конституційно-системного втілення

в Україні» (Одеса, 2001); Верменича Я. «Еволюція адміністративно-територіального устрою в Україні» (К., 2005); Резнікова А. «Магдебурзьке право: українські варіації на тему європейських традицій (історико – правовий нарис)» (Луганськ, 2006); Кобилецького М. «Магдебурзьке право В Україні (XIV – першої половини XIX ст.: історико правове дослідження)» (Львів, 2008); Камінської Н. «Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз» (К., 2010) та інших, однак в історико-правовому плані джерела місцевого самоврядування в Україні детально не розглядалися.

Основним засобом дослідження історії розвитку вітчизняного права місцевого самоврядування є аналіз його історичних пам'яток (джерел). Теорія держави і права визнає термін «джерело права» в декількох аспектах. Насамперед, тлумачить це поняття як джерело виникнення права у вигляді соціальної категорії. У значенні джерел права характеризують пам'ятки історії, літописи, судові справи та звичаї, що існували історично, мають юридичний зміст та визначають основні напрямки становлення права конкретної держави [1, с. 188]. Тому аналізуючи законодавчі пам'ятки минулих часів ми повинні вважати їх за історичні джерела. Особливість джерел цього виду визначається тим, що вони відображають історичну дійсність не в фактах, а в юридичних нормах, аналіз яких дає можливість історика робити висновки про політичний та економічний стан суспільства, розвиток соціальних процесів, культури, моралі, приватних інтересів тощо [2, с. 358].

Узагальнюючи всі періоди розвитку права місцевого самоврядування в Україні починаючи з раннього Середньовіччя і на початок XXI століття до його джерел слід віднести: норми звичаєвого права (сільського, волосного, міського тощо); підзаконні великокняжі, королівські, царські грамоти, устави, уложення, привілеї тощо; зводи офіційного законодавства (Литовські статuti, збірники магдебурзького права, Положення про повітові та губернські земські органи 1864 р., Міське положення 1870 р. тощо); нормативно-правові акти (у сучасному визначені) серед яких провідне значення завжди мали норми конституційного права під якими слід розуміти – формально визначені, встановлені чи санкціоновані Українським народом або державою чи суб'єктами місцевого самоврядування правила поведінки чи діяльності, що регулюють суспільні відносини, які є предметом конституційного права і забезпечується системою конституційних гарантій [3]. А місцеве самоврядування – визначається як право та спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання й управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення [4]. Метою даної роботи є історико-правове дослідження саме Конституцій і конституційних законів як джерел права місцевого самоврядування в Україні.

Перше конституційне закріплення норм місцевого самоврядування відбулося в Конституції Речі Посполитої 3 травня 1791 року, яка була чинною на Правобережній Україні й в Східній Галичині. За структурою Конституція 3 травня 1791 р. складається із вступної частини та одинадцяти артикулів: I. Панівна релігія; II. Землевласницька шляхта; III. Міста і міщани; IV. Селяни власні; V. Уряд або визначення публічних влад; VI. Сейм або законодавча влада; VII. Король, виконавча влада; VIII. Судова влада; IX. Регентство; X. Виховання дітей королівських; XI. Народні збройні сили [5]. Як видно із загального змісту Конституції 3 травня 1791 р., суто міському (праву міського самоврядування) праву присвячено третій артикул «Міста і міщани» (пол. мов. *Miasta i mieszczenie*), де вказано: «Закон прийнятий нинішнім сеймом під заголовком «Міста наші Королівські вільні в державах Речі Посполитої» 18 квітня 1791 року. Конституція 3 травня 1791 р. для розвитку місцевого самоврядування мала подвійне значення: по-перше, вона вже своїм зверхнім нормативно – правовим статусом була основним джерелом місцевого, а конкретніше міського права; по-друге, вона оголосила раніше прийнятий Закон про міста (Арт. I. Про міста; Арт. II. Про прерогативи містам; Арт. III. Правосуддя для міст) своєю складовою частиною.

Подальша фіксація норм місцевого самоврядування в конституційних актах відбувається протягом XIX століття, коли західноукраїнські землі перебували вже у складі Австрійської (з 1867 р. Австро-Угорської) монархії, а саме в Конституції 25 квітня 1848 р., Конституції 4 березня 1849 р. (Розділ V. Про права країв), Основних законах 26 лютого 1861 р. та Конституції 21 грудня 1867 р. (Основний державний закон від 21 XII 1867 р. «Про загальні права громадян») Крім того потрібно зазначити, що 29 вересня 1850 року цісарськими патентами були ухвалені дві Крайові Конституції надані окремо підданам Галичини і Буковини, які діяли до 31 грудня 1851 року (I. Про край; II. Про крайове представництво взагалі; III. Склад крайового представництва; IV. Компетенція крайового представництва; V. Кінцеві постанови). Вони повністю включали в себе норми місцевого самоврядування як провінційного так і міського, що стосувалися економічного розвитку та соціально-політичному життю українських національних країв Австрійської імперії.

У Російській державі 23 квітня 1906 року приймаються «Основні закони Російської імперії», які історики й правники вважають першою російською буржуазною Конституцією. Проте в ній не було місць присвячених нормам самоврядування тому, що царський уряд вважав за достатнє дію раніш ухвалених імператором «Положення про повітові та губернські земські установи» 1864 р. та «Положення про міста» 1871 р. надаючи їм тим самим значення конституційних актів установлених зверхньою священною владою.

Після революційних подій 1917 – 1918 років і розпаду Російської та Австро – Угорської монархій на українських землях виникають і розвиваються національні держави Українська Народна Республіка (1917 – 29 IV 1918 р.), Українська Держава (29 IV 1918 р. – 24 XII 1918 р.), Українська Народна Республіка Директорії (кінець 1918 – кінець 1920 р.р.), Західноукраїнської Народної Республіки 1 XI 1918 – кінець 1920 р.р.), які всі стояли за подальший розвиток місцевого самоврядування. Так в Конституції УНР (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) 29 IV 1918 р. (Розділі I, п. 5, Розділ II. Права громадян України, п. 20, 21, Розділі III, 26 та інших) визначають, що лише громадяни УНР беруть участь в орудуванні державним і місцевим життям через активну і пасивну участь у виборах до законорачих установ і органів місцевого самоврядування. Проте 29 квітня 1918 р. в наслідок заколоту Українську Державу очолив гетьман П. Скоропадський, який в конституційних актах – «Грамоті до всього українського народу» та «Законах про тимчасовий державний устрій України» повідомив про розпуск Центральної Ради та всіх її органів взагалі і місцевих органів зокрема. Трудовий Конгрес УНР періоду Директорії планував об'єднати державну владу з органами місцевого самоврядування на місцях в так званій «Тимчасовій Конституції УНР». Закон «Про місцеві конгреси і ради трудового народу» 5 лютого 1919 р. передбачав нову структуру місцевих органів влади: повітові та губернські конгреси трудового народу, губернські та повітові організаційні комісії як постійні органи управління. 1 листопада 1918 р. Українська Національна Рада ЗУНР видала розпорядження проте, що в містах, містечках і селах передбачалося обрати відповідно міських, общинних (громадських) комісарів і колективні органи при них, які представляли усі верстви населення-так звані «прибічні ради», а у повітах – повітових комісарів і повітові національні ради. 16 листопада 1918 р., був прийнятий один з чотирьох конституційних законів «Про тимчасову адміністрацію областей Західноукраїнської Народної Республіки», який регламентував вже окреслену систему місцевого самоврядування.

За період історії державності радянської України (1917 – 1991 рр.) представницькими органами було ухвалено чотири Основних акти відомі як: Конституція УСРР 1919 р., Конституція УСРР 1929 р., Конституція УРСР 1937 р. та Конституція УРСР 1978 р. в яких вміщені норми, що стосувалися органів місцевої влади, які отримали назву «Рад».

Потрібно зазначити, що саме на початку XX ст. виникає «радянська» концепція місцевого самоврядування, яка базується на положеннях за якими місцеві ради є органами

єдиної державної влади, що відповідають за реалізацію на своїй території актів центральних органів. Основне завдання місцевих рад, які визначалися ієрархічною підпорядкованістю, зводиться до того щоб забезпечити виконання державних функцій на території України.

Ні в перших радянських Конституціях, ні в інших нормативно-правових актах влада не визнавала місцеве самоврядування як громадський орган навіть в такому розумінні як це було в імперський період. Місцеве самоврядування розвивалося саме на західноукраїнських землях у складі міжвоєнної Чехословаччини (Конституція 1920 р.), Румунії (Конституція 1923 р.) та Польщі (Польські Конституції 1921 р. та 1935 р.), 1918-1940 рр. [6]. А в радянській Україні спочатку Конституція УРСР 1937 р. перетворила Ради на представницькі органи всіх рівнів, а Конституція УРСР 1978 р. закріпила принцип єдності системи Рад виключно як органів державної влади. Як зазначає більшість сучасних вчених ради народних депутатів та їх органи не могли ухвалювати самостійних рішень. Справи, що за Конституцією належали до компетенції Рад народних депутатів, не могли вирішуватися ними без погодження з партійними керівниками. Саме тому рівень роботи рад не відповідав їх конституційній природі, інтересам народу тощо [7, с. 66].

З ухваленням 24 серпня 1991 року «Акту проголошення незалежності України» починається новий період відродження вітчизняного інституту місцевого самоврядування (сільського, міського, районного тощо), що знайшло його закріплення у Конституції України 28 червня 1996 року. У Розділі XI «Місцеве самоврядування» зазначається, що місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Проте реформа місцевого самоврядування в Україні далека від завершення як на теоретико-правовому та законодавчому рівнях так і по практичному втіленню її в життя. Тому від вчених правників конче потрібні нові переконливі наукові розробки для її обґрунтування та всебічного удосконалення основних положень для послідовного детального проведення.

Список використаних джерел

1. Загальна теорія держави і права: (основні поняття, категорії, прав. конструкції та наукові концепції): навч. посіб. / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 400 с.
2. Калакура Я.С. Историчне джерелознавство: Підручник / Я.С. Калакура, І.Н. Войцехівська, С.В. Павленко та ін. – К.: Либідь, 2002. – 488 с.
3. Поняття і особливості конституційних норм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studies.in.ua/konst_seminar/491-konstitucyn-normi.html
4. Місцеве самоврядування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
5. Ustawa Rzadowa [Електронний ресурс] – Режим доступу: // http://www.tribunal.gov.pl/wszechnscalakty/ustava_rzadowa.htm.
6. Кондратюк С.В. Правовий статус органів місцевого самоврядування за Конституцією Польщі 1935 року. – Миколаїв: Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 22 (61). № 2. 2009 г. С. 31-38.
7. Камінська Н.В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз. Навч. посіб. – К: КНТ, 2010. – 232 с.

ДОТРИМАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТЕХНІКИ У ВИЗНАЧЕННІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПРОКУРОРА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ НИМ СВОЇХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Гніденко Д.

(головний спеціаліст Інституту підготовки фахівців з вищою освітою та підвищення кваліфікації прокурорів Національної академії прокуратури України)

Результативність правотворчої діяльності в Україні у великій мірі залежить від підготовки нормативно-правових актів, які мають бути досконаліми за формою і змістом, тобто якісні. Досконалість і точність правових норм виступає обов'язковою умовою в

якості нормативно-правових актів і відповідно, належного правового регулювання в суспільстві.

Питання про значення логіки для права, про співвідношення цих наук і сьогодні залишається актуальним, про що свідчить його активне обговорення науковцями на сторінках багатьох видань як правової, так і логічної спрямованості. Васьковський Є.В. (російський дореволюційний юрист) говорив: «Можна правильно мислити без поняття про логіку, можна добре говорити будь-якою мовою без знання її граматики. Але логіка і грамика навчають мислити та говорити свідомо й знаходити помилки в себе та в інших».[2]

Звернемось до монографії Алексеєва С.С. «Восхождение к праву. Поиски и решение.» У цій праці автор неодноразово підкреслює значення формальної логіки для сучасного правознавства. На його думку, «право являє собою логічну систему. На рівні догми права своєрідність права як логічної системи характеризується її глибокою єдністю з формальною логікою, або ширше – математичною (символічною логікою). І право у цьому відношенні є своєрідною оселею, одвічною, рідною оселею формальної логіки».[3] Він вважає, що «фокусом роботи з удосконалення сучасного законодавства і практики його застосування є підвищення рівня «формальної логічності» юридичної системи та її підрозділів, усунення існуючих протиріч, неузгодженостей, тобто досягнення максимально можливої досконалості чинного права з точки зору формальної логіки».[3]

Існують різноманітні способи тлумачення норм права: мовний, логічний, систематичний, історико-політичний, спеціально-юридичний. Логічний спосіб полягає у дослідженні засобами логіки структури правових текстів. У процесі витлумачення правової норми можуть застосовуватися різноманітні методи логічного аналізу понять, висловлювань, міркувань, а також методи аналізу логічних операцій: визначення, поділу, класифікації, тощо.

Спробуємо зробити логічний аналіз статті 17 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року. Основними юридичними термінами в цій статті є поняття «незалежність прокурора» та «підпорядкування прокурора».

Відповідно до статті 3 Закону України «Про прокуратуру» незалежність прокурорів передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурорів щодо прийняття ними рішень при виконанні службових обов'язків.

З точки зору логіки це є дефініція (визначення), тобто логічна операція, за допомогою якої розкривається зміст понять. Це є явне визначення, яке передбачає тотожність між лівою і правою частиною (дефінієнду і дефінієнсу). Фактичними ознаками незалежності прокурора є гарантія від незаконного політичного впливу, матеріального впливу чи іншого впливу. Обсяг поняття «інший вплив» є невизначений, а зміст є аморфним та незрозумілим. Це є порушенням першого правила визначення: дефінієндум та дефінієнс повинні бути такими, що взаємозамінюються, тобто їх обсяги повинні бути однаковими. Ми маємо логічну помилку «надто широке визначення».

Спробуємо розкрити ознаки поняття «підпорядкування прокурора», яке впливає із змісту статті.

1. «Генеральний прокурор України має право давати вказівки будь-якому прокурору».

2. «Прокурори вищого рівня мають право давати вказівки прокурорам нижчого рівня, погоджувати прийняття ним певних рішень...»

Отже, прокурор зобов'язаний виконувати вказівки (рішення) всіх прокурорів вищого рівня без обмежень. Виникає питання співвідношення поняття «незалежність прокурора» і поняття «підпорядкування прокурора», яке не має чіткої відповіді.

Пункт 5 статті 17 Закону України „Про прокуратуру” визначає, що прокурор незобов'язаний виконувати накази та вказівки прокурора вищого рівня, що викликають в нього сумнів у законності, якщо він не отримав їх у письмовій формі, а також явно злочинні накази або вказівки. Скористаємося законом подвійного заперечення: подвійне

заперечення дає твердження. Маємо: прокурор зобов'язаний виконувати накази та вказівки прокурора вищого рівня, що викликають в нього сумнів у законності, якщо він отримав їх у письмовій формі, а також явні злочинні накази або вказівки. Сформалізуємо дане висловлювання. Основним логічним сполучником тут є імплікація та кон'юнкція. Логічний аналіз змісту буде: якщо є умова «отримати у письмовій формі», то настає наслідок «прокурор зобов'язаний виконувати накази та вказівки прокурора вищого рівня, що викликають в нього сумнів у законності, а також явно злочинні накази та вказівки». Ми дійшли до абсурду.

Проаналізуємо друге висловлювання п.5 даної статті. «Прокурор має право звернутися до Ради прокурорів України з повідомленням про загрозу його незалежності у зв'язку з наданням (відданням) прокурором вищого рівня наказу або вказівки.» Основним логічним сполучником в даному висловлюванні є імплікація, тобто умовою (причиною) є «наданням прокурором вищого рівня наказу або вказівки» і наслідок «прокурор має право звернутися до Ради прокурорів України з повідомленням про загрозу його незалежності.»

Таким чином, з однієї сторони стаття 17 Закону України «Про прокуратуру» констатує підпорядкування прокурора виконанням наказів прокурорів вищого рівня, а з іншої – надає право звертатися до Ради прокурорів України з повідомленням про загрозу його незалежності. Це є порушення закону несуперечності: два судження, в одному з яких щось стверджується, а в другому те саме, в той же час і в тому ж відношенні заперечується, не можуть одночасно бути істинними.

Логічний аспект точності правових норм означає, що процес їх формування і побудови підпорядковується законам і правилам формальної логіки. Порушення цих правил призводить до абсурдних висновків та вільного трактування змісту положень закону, що є недопустимим у правотворенні. Правотворення має забезпечити оптимальне формування правових норм і підготовку якісних нормативно-правових актів.

Список використаних джерел

1. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року №1697-VII
2. Васьковський Є.В. Руководство к толкованию и применению законов для начинающих юристов. – М.,1913. – С.6
3. Алексеев С.С. Восхождение к праву. Поиски и решение. – М.,2001. – С.16
4. Хоменко І.В. Логіка для юристів. – Київ., 2001. – 224
5. Жеребкін В.Є. Логіка. – Київ., 2005. – 256

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Грицай І.О.

(к.ю.н., доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член правління Дніпропетровської обласної організації «Асоціація українських правників»)

У зв'язку з євроінтеграційними процесами України питання гендерної політики набувають особливого значення. Низький рівень гендерного розвитку суспільства призводить до посилення соціально-економічної диференціації населення залежно від статі, невідповідності фактичних можливостей жінок та чоловіків задекларованій Конституцією України рівності статей та настановам демократичного суспільства. Більш того, існування гендерної нерівності сповільнює можливості економічного зростання, послаблює систему державного управління та знижує ефективність стратегій людського розвитку. Рівноправна участь жінок і чоловіків у політичному житті та на вищих щаблях державного управління є не лише вимогою елементарної справедливості та демократії, але й необхідною умовою досягнення рівності у суспільстві, просування гендерно-чутливої політики до інших сфер життя. Гендерна рівність і розширення прав та можливостей жінок – це не просто питання дотримання прав людини, це обов'язкова умова забезпечення всебічного, справедливого та сталого розвитку.

На законодавчому рівні в Україні забезпечено рівні права жінок і чоловіків. Основні принципи гендерної рівності встановлені Конституцією України, Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків», Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» та низкою виборчого законодавства. Статті 3, 21, 23, 24 Конституції закріплюють рівність чоловіків та жінок в усіх сферах життя. Частина третя ст. 24 Конституції України, безпосередньо присвячена подоланню дискримінації стосовно жінок в Україні та наголошує на тому, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї. Йдеться також про те, що створюються умови, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством. Мова йде про правовий захист, матеріальну і моральну підтримку материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам та матерям.

Дослідниця гендерної політики Н. Грицяк визначає державну гендерну політику як дії органів державної влади з вирішення проблем забезпечення гендерної рівності в суспільстві, а саме, забезпечення:

- Однакового суспільного статусу чоловіків і жінок;
- Однакових умов реалізації прав для чоловіків і жінок;
- Однакових можливостей використання соціальних і економічних ресурсів для чоловіків і жінок;
- Однакових можливостей для чоловіків і жінок робити свій внесок у національний, політичний, соціальний, економічний, культурний розвиток;
- Рівного права для чоловіків і жінок мати однакову користь від результатів їх діяльності [1].

Несприятливе становище України за гендерним індикатором визначається незначним представництвом жінок у національному парламенті: впродовж всього періоду незалежності їх частка серед народних депутатів не перевищувала 12 % (ВРУ VII скликання). Водночас, в середньому по Європейському Союзу жінки посідають близько 30% парла-ментських місць, а в країнах Північної Європи, яким вдалось досягти найбільшого прогресу в сфері гендерної рівності, навіть більше (наприклад, в Швеції – 45 %, Нідерландах – 42 %, Фінляндії – 42,5 %, Норвегії – 39 %, Німеччина – 32,8 % (керівництвом держави було прийнято 33-х відсоткову квоту для партійних представників у 1996 році, якщо квота не забезпечується, то внутрішні вибори мають проводитись повторно). Наразі Україна не лише поступається кращим європейським зразкам, а й досить далека від середнього індикатора участі жінок у національних парламентах країн світу (18,7%). Практичне відсторонення українських жінок від прийняття рішень на найвищому політичному рівні не узгоджується з досить високими індикаторами їх участі в системі державної служби. За даними індекса із гендерної рівності (GenderEqualityIndex) – один із важливих компонентів щорічного міжнародного Звіту із людського розвитку Програми розвитку ООН (UNDP Human Development Report), станом на 2014 р. Україна посідає 83 місце за рівнем розвитку людського потенціалу [2].

Україна взяла низку міжнародних зобов'язань, які повинна виконувати, у тому числі, стосовно забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Відповідно до Цілей Розвитку Тисячоліття, визначених на Самміті

Тисячоліття ООН у вересні 2000 р., які є обов'язковими до виконання до 2015 р., Україна серед шести своїх цілей визначила також «забезпечення гендерної рівності»³. Дана ціль досягається через виконання двох завдань.

1. Завдання № 1 є до 2015 р. «Забезпечити гендерне співвідношення на рівні не менше 30 до 70 відсотків тієї чи іншої статті в представницьких органах влади та на вищих шаблях виконавчої влади»;

2. Завдання № 2 є до 2015 р. «Скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків».

Перераховані цілі мають на меті забезпечити гендерну рівність у політичній сфері та на ринку праці в Україні. Тобто, Україна позначила дві конкретні проблеми у сфері гендерних відносин і визначила конкретні показники для їх розв'язання.

Проте в Україні ще має відбутися масштабна зміна ставлення суспільства до питань гендерного паритету. Шлях до гендерної рівності є довгим та звивистим. Забезпечення гендерної рівності є викликом для України. Досягнення гендерного паритету в органах влади та державного управління залишається актуальним завданням, незважаючи на здобутки та зміни на законодавчому й інституційному рівні.

Список використаних джерел

1. Левченко К.Б. Національний механізм формування та впровадження гендерної політики в Україні: історико-правовий огляд/ К.Б. Левченко. – Х.: Видавництво Національного ун-ту внутрішніх справ, 2003. – 44 с.
2. Human Development Report, Gender Equality Index, UNDP [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/statistics/>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПАРЛАМЕНТУ ТА СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМ В УКРАЇНІ

Данилюк Ю.В.

*(к.ю.н., старший науковий співробітник завідуючий сектором законопроектних робіт
Інституту законодавства Верховної Ради України,)*

Дослідження питання інформаційної взаємодії парламенту та суспільства в сучасних реаліях виглядає як ніколи актуальним. У цьому контексті слід зупинитися на питанні достатності публічного висвітлення процесу виконання Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленого Постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 року № 509-VIII (далі – План) для належного поінформування громадськості про діяльність Верховної Ради України та просування реформ в Україні з метою сприяння розвитку громадянського суспільства.

Адже важливо, щоб законотворчість стала системою, що працює на основі взаємного інформування та підтримки держави й суспільства.

Ефективність законодавчого процесу в контексті реалізації системних реформ в Україні, передбачених Планом, значною мірою залежить від забезпечення зворотного зв'язку між громадськістю та органами державної влади. Адже це, по-перше, сприятиме обізнаності суспільства про нагальні проблеми, які потребують свого законодавчого вирішення, а, по-друге, – формуванню громадської позиції як до конкретної законодавчої ініціативи, так і до законодавчого процесу в цілому та доведенню її до законодавця. Тобто інформування населення про законодавчий процес створюватиме своєрідний ефект барометра громадської думки щодо цього процесу.

Як відомо, засоби масової інформації мають доволі результативний вплив на формування громадської позиції. Цей процес відбувається наступним чином. На шпальтах ЗМІ експерти – фахівці у відповідних сферах суспільних відносин, коментуючи зміст тієї чи іншої реформи або законодавчого акта, спрямованого на її здійснення, висловлюють свою позицію, яка так чи інакше сприймається суспільством. На цьому етапі важливо, щоб експерти, які подають суспільству таку інформацію, були дійсно фахівцями та подавали об'єктивну оцінку законодавчим приписам. Адже відомі випадки, коли заангажованість таких експертів, їх відповідна політична приналежність, не сприяли тому, що інформація, яка йшла від них на сторінках періодичних видань, мала об'єктивний характер. Як наслідок – населення отримувало недостовірну оцінку законодавчим процесам.

Ще один важливий момент – це потреба постійності та комплексності інформування населення про законодавчі процеси в державі та діяльність парламенту як ключового гравця у цих процесах. Так, доволі часто на шпальти ЗМІ потрапляє

інформація щодо аналізу лише найбільш резонансних законодавчих актів. Звісно з однієї сторони це позитивно. Але ж поза увагою експертів залишаються менш суспільно важливі нормативні акти і, як наслідок, суспільство не отримує належної комплексної оцінки відповідних реформ.

Безумовно, важливо, щоб і органи влади постійно доносили до суспільства інформацію про законодавчий процес реалізації задекларованих реформ в державі. Така інформованість буде давати позитивний імпульс для зворотної реакції – експертної оцінки відповідних реформ.

Ще один важливий момент – аби надіслані громадянами посередництвом ЗМІ їх сподівання та очікування щодо законодавчого супроводження реформ належним чином сприймалися та опрацьовувалися органами влади – формалізувалися та втілювалися в життя.

Також слід наголосити, що поряд із ЗМІ, зростаючу роль у здійсненні зв'язку між парламентом та громадськістю відіграють соціальні мережі, технічні можливості яких стрімко розширюються та вдосконалюються. Використання таких мереж дозволяє проводити дослідження з питань правового регулювання, здійснювати моніторинг стану законодавства, експертизу конкретних законопроектів тощо.

Підсумовуючи потрібно наголосити, що нажаль на сьогодні слід констатувати доволі низький рівень інформованості суспільства з боку Верховної Ради про хід реалізації Плану. Така ситуація у світлі того, що процес розробки та прийняття цього документа свого часу мав значний розголос у ЗМІ, не видається задовільною, зокрема з позиції достатності забезпечення прозорості та відкритості роботи єдиного законодавчого органу.

Отже, співпраця у рамках трикутника: парламент – засоби масової інформації – суспільство, як частина інформаційно-аналітичного супроводження процесу реалізації Плану законодавчого забезпечення реформ, безпосередньо впливає на результативність роботи Верховної Ради України. Інформованість забезпечить зворотний зв'язок в контексті готовності громадськості до сприйняття реформ, надасть їх об'єктивну оцінку та в цілому сприятиме розвитку громадянського суспільства.

Шляхи оптимізації інформування Парламентом суспільства про свою діяльність щодо стану виконання Плану полягають у наступному:

- на своїй сторінці у соціальній мережі «фейсбук» Голова Верховної Ради В. Гройсман веде рубрику «Підсумки пленарного тижня», де представлені короткі анотації прийнятих законів. Пропонується у цих анотаціях, поряд з іншим, вказувати, чи спрямований той чи інший законодавчий акт на виконання Плану законодавчого забезпечення реформ;

- парламентським комітетам на своїх веб-сайтах забезпечити висвітлення інформації про стан розгляду (проходження) профільних законопроектів, спрямованих на реалізацію Плану законодавчого забезпечення реформ;

- на веб-сайті Інституту законодавства запровадити рубрику щодо аналізу стану виконання Плану законодавчого забезпечення реформ. Або: створення в мережі Інтернет єдиного тематичного інтерактивного законодавчого порталу з висвітлення процесу реалізації Плану, на якому має бути наведена повна інформація про стан розробки законопроектів, що готуються на його виконання, яка включатиме їх тексти, висновки експертного і громадського середовища, можливість висловлення думки щодо змісту законопроектів і оцінювання їх якості користувачами Інтернет. Це, на нашу думку, сприятиме забезпеченню прозорості й відкритості роботи діяльності єдиного законодавчого органу в цілому в рамках парламентської реформи, а також виконанню завдань, окреслених Планом.

ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ НА КІНЕМАТОГРАФІЧНИЙ ТВІР Є КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Дашко М.

*(аспірантка юридичного факультету Київського національного університету імені
Тараса Шевченка)*

Науковий керівник: д.ю.н.; професор Орлюн О.П.

Частиною 1 статті 41 Конституції України передбачено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності.

Згідно частини 1 статті 54 Конституції, громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Відповідно до частини 2 статті 54 Конституції, кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Цивільний кодекс України визначає поняття «право інтелектуальної власності», відображає його співвідношення з правом власності на річ, визначаються об'єкти, суб'єкти права, зміст майнових і особистих немайнових прав інтелектуальної власності, підстави їх виникнення, умови використання об'єктів інтелектуальної власності і передачі прав на них, визначаються наслідки порушення права інтелектуальної власності і способи судового захисту. Цивільний кодекс також дає перелік об'єктів права інтелектуальної власності. Цей перелік не є виключним.

На розвиток законодавства України про авторське право та суміжні права, виконання міжнародних зобов'язань України щодо захисту інтересів осіб, які мають ці права, захист прав та інтересів осіб, які займаються розповсюдженням примірників об'єктів авторського права і суміжних прав, та споживачів спрямований Закон України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» Відносини, що виникають у процесі виробництва і використання фільму як об'єкта авторського права, регулює Закон України «Про кінематографію».

Кінематографічний твір як синтетичний об'єкт авторського права включає в себе низку результатів творчої діяльності, що мають самостійне значення та можуть використовуватися їх авторами окремо, та одночасно відносяться до різних інститутів права інтелектуальної власності (авторського права, суміжних прав). Процес створення кінематографічного твору принципово відрізняється від створення інших об'єктів авторського права. При спробі врегулювати відносини між творчими учасниками (авторами, кіноакторами тощо), технічними робітниками (монтажерами, освітлювачами тощо) та організаторами кіновиробництва (кіностудіями, кінопродюсерами) виявляється недосконалість у нормативно-правовому забезпеченні вказаних відносин. Більше того, у кінематографії застосовуються формальні договірні конструкції, що не відповідають суті відносин, які склалися між їх учасниками. У зв'язку з цим виникає потреба щодо розроблення теоретично обґрунтованої та адаптованої відповідно до практичних потреб конструкції правового регулювання відносин, що виникають з приводу кінематографічного твору як об'єкта права інтелектуальної власності

Необхідно наукове осмислення, узагальнення і ґрунтування аналізу законодавства та практики його застосування, розроблення ефективного цивільно-правового механізму регулювання відносин, що виникають при створенні та використанні кінематографічного твору як об'єкта авторського права з урахуванням потреб сучасності та загальносвітових тенденцій у розвитку правової думки

Відповідно до ст. 7 ЗУ «Про кінематографію», за спрямування діяльності суб'єкти кінематографії поділяються щодо:

- створення фільмів – автори і виконавці;
- виробництва фільмів – кіностудії, відео студії, студії, продюсери тощо;
- розповсюдження фільмів – виробники, дистриб'ютори (прокатники) фільмів, кінокопіювальні підприємства, фонди фільмів, архіви кіно-, фото-, фотодокументів тощо;
- демонстрування (публічного показу, публічного сповіщення і публічної демонстрації) фільмів – кінотеатри, кіноустановки, відео установки, канали мовлення телебачення (ефірного, кабельного, ефірно-кабельного, супутникового тощо);
- підготовки професійних кадрів – спеціалізовані навчальні заклади кінематографії, а також спеціалізовані факультети в інших навчальних закладах незалежно від форм власності;
- розроблення та виготовлення технологічного обладнання – науково-дослідні, конструкторські установи, сервісні центри, асоціації, виробничі підприємства та інші юридичні особи незалежно від форм власності.

Створення, функціонування та припинення діяльності суб'єктів кінематографії провадиться відповідно до законодавства України.

Одна із основних властивостей кінематографії полягає в тому, що вона повинна приносити матеріальну чи іншу користь. На превеликий жаль, використання інтелектуальної власності все більше приваблює тих, хто для одержання легкої наживи удається до неправомірного використання об'єктів інтелектуальної власності, що наносить велику шкоду суспільству.

Національне законодавство у ст. 50 Закону України “Про авторське право і суміжні права” містить перелік дій, які можуть кваліфікуватися як порушення авторського права, а відтак, і як підстави для звернення до суду за захистом. Зазначений перелік є загальним і невичерпним. Такий підхід законодавця є абсолютно вірним, оскільки він обумовлений тим, що сучасний розвиток технологій значно розширив діапазон можливих правопорушень у сфері реалізації результатів творчої, інтелектуальної діяльності, у тому числі й у сфері авторського права.

Однак відповідальність за чинним законодавством, за порушення права інтелектуальної власності не може стримати масштаби правопорушень у цій сфері. Привертає до себе увагу і високий рівень піратського програмного забезпечення, який не тільки шкодить іміджу України, але й серйозно гальмує наш економічний розвиток.

На сьогодні найпоширенішими порушеннями авторського права є правопорушення, пов'язані з незаконним використанням виключних майнових прав авторів творів та незаконне розповсюдження творів. Так, прикладом зазначених порушень авторського права є розміщення без отримання відповідного дозволу автора (або авторів) чи інших правовласників творів на Internet-сайтах для вільного (платного чи безплатного) доступу, оприлюднення творів у кафе, барах, ресторанах за плату чи без такої (без сплати закладом роялті), завантаження твору або його частини в пам'ять мобільного телефону за плату або без такої тощо.

Стрімкий розвиток цифрових технологій, з їх невичерпними можливостями щодо перетворення будь-якого об'єкта авторського права і суміжних прав у цифрову форму, створив серйозну загрозу для ефективного застосування існуючих способів захисту авторського права і суміжних прав, оскільки відбувається розрив між конкретним правопорушенням та конкретними способами захисту від такого правопорушення. Тому при класифікації порушень авторського права і суміжних прав слід враховувати: по-перше, відомі та нові способи використання об'єктів авторського права і суміжних прав; по-друге, нові, раніше не відомі та технічно складні способи порушення авторського права і суміжних прав; по-третє, відповідні та адекватні порушенням способи цивільно-правового захисту.

Тому українським законодавцям потрібно мобілізувати свої сили в даному питанні та прийняти єдине, правильне рішення, що допоможе українському законодавству відповідати ustalеним, світовим нормам.

ТЕХНІКО-ЮРИДИЧНІ ПРАВИЛА ВІДОБРАЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ НОРМАМИ ПРАВА ПРИ РОЗРОБЛЕННІ ПРОЕКТІВ ЗАКОНІВ

Дзейко Ж.О.

*(д.ю.н., доцент, професор кафедри теорії права і держави юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка)*

Вирішення питань правил і засобів конструювання зв'язків між нормами права при створенні та систематизації законів значною мірою залежить від підходів до розуміння права, закону, структури норми права, законодавчої техніки та її структури, системи права і системи законодавства. Як правило, закріпити норму права в одній статті закону у більшості випадків практично неможливо чи вкрай складно, тому що наявність численних повторів та занадто великий обсяг статей, які будуть наявні у законі, ускладнить їх подальшу реалізацію. Для конструювання зв'язків між нормами права при створенні та систематизації законів варто дотримуватися певних вимог. Зокрема, вимоги стислості і лаконічності формулювання норм права, що досягається шляхом закріплення в одній статті закону кількох норм права, які змістовно пов'язані між собою. Їх доцільно формулювати у кількох частинах однієї і тієї ж статті закону (однак не у пунктах його статей). Цей прийом є оптимальним, зокрема, для закріплення норм права у законах тоді, коли їх гіпотези чи диспозиції мають спільні родові, однак різні видові ознаки. Недоцільно перевищувати оптимальні межі закріплення у статтях різноманітних норм права.

Дотримання вимоги стислості і лаконічності при створенні та систематизації законів зумовлює використання посилань у законі на інші його статті чи нормативно-правові акти, у тому числі закони тієї самої або інших галузей законодавства, тобто застосування відсильного та бланкетного способів формулювання норм права. Відсильний спосіб легший у застосуванні за бланкетний. Він дає можливість послатися на гіпотезу, диспозицію чи санкцію, які вже описані в іншій статті закону. Проте правила формулювання норм права забороняють робити відсилку до тексту статті, яка вже містить посилання на інші статті. Можливим, у разі необхідності, видається не зазначати про наявність наслідків порушення тих чи тих норм права саме у статті закону, де сформульовано відповідну диспозицію. Бланкетний спосіб формулювання дещо утруднює пошук усіх логічних зв'язків і конкретних елементів норм права. Натомість він сприяє досягненню стабільності законодавства та лаконічності викладу текстів законів.

Під час конструювання зв'язків між нормами права у законах України з'являються певні недоліки. Наприклад, не завжди вдалим є формулювання посилань на закони, що встановлюють різні види юридичної відповідальності. Це, зокрема, стосується законів, у яких перераховуються види юридичної відповідальності за порушення їх норм: однозначному розумінню змісту норм права перешкоджає не досить коректне конструювання переліку видів юридичної відповідальності, а саме вживання сполучників «та» або «чи». Видається, що при формулюванні відповідних положень доцільніше вживати слова «та/або».

Недоцільно дублювати приписи про наявність юридичної відповідальності виразами типу: «згідно з законодавством України», «згідно з чинним законодавством України» та под. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство») від 09.07.1998 р. № 12-рп/98 стосується змісту лише частини

третьої статті 21 цього Кодексу. Крім цього, в теорії права склалися неоднозначні підходи щодо розуміння терміна «законодавство». Проте формула «згідно з законодавством» може вживатися для позначення юридичної відповідальності лише в разі роз'яснення в законі терміна «законодавство». Варто у випадках коли законодавець підкреслює обов'язок нести юридичну відповідальність, встановлену як законами, так і іншими нормативно-правовими актами, вживати словосполучення «відповідальність, передбачена законами та іншими нормативно-правовими актами». Якщо ж санкція встановлює положення того самого закону, в ньому робляться відповідні посилання. У разі коли законодавець вживає у необхідних випадках словосполучення «відповідальність, передбачена законом», то він підкреслює обов'язок нести юридичну відповідальність на підставі закону як акта органу законодавчої влади чи всього народу, що регулює найбільш важливі суспільні відносини та має вищу юридичну силу.

Щодо питання доцільності використання посилань у законах на норми права в актах, які ще не створені, то в теорії права переважає точка зору, відповідно до якої посилання слід робити лише на чинні нормативні акти, чи небажаними вважаються відсилки до актів, які ще не прийняті (Д. Керімов, Д. Чухвічев та ін.) [1, с. 47; 2, с. 203]. Вдалим є закріплення у ч. 8 ст. 90 „Регламенту Верховної Ради України”, затвердженого Законом України від 10.02.2010 р., обов'язку ініціатора законопроекту додавати до нього «перелік законів та інших нормативних актів, прийняття або перегляд яких необхідно здійснити для реалізації положень законопроекту в разі його прийняття» [3]. Заслужує на увагу формулювання обов'язку вносити його ініціатором окремих законопроект у разі, якщо «для реалізації положень поданого законопроекту після його прийняття необхідні зміни до інших законів». Передбачена також можливість викладення таких змін у розділі «Перехідні положення» [3]. Конструюванню дієвих зв'язків між нормами права у законах мають сприяти, зокрема, норми ч. 2 ст. 4 Цивільного кодексу України. Для того щоб уникнути дублювання норм Конституції України у законах, варто пам'ятати, що закон повинен не повторювати, а конкретизувати норми Конституції України, які відіграють системоутворювальну роль у законодавстві.

Законодавець повинен дотримуватися певних вимог при застосуванні абстрактного та казуїстичного способів формулювання норм права. Законодавцем можуть використовуватися абстракції різного ступеня. Світовий досвід у цьому питанні виявляється у переважному застосуванні при створенні законів абстрактного, а не казуїстичного способу, а також в ефективному поєднанні цих способів. Видається, що в цілому юридична конструкція норми права має бути єдністю загального та конкретного. Причому загальне повинно виражати сутність конкретного, а останнє, в свою чергу, повинно створюватися з метою найбільш чіткого виразу загального. Вирішення питання раціонального використання абстракцій пов'язане, перш за все, із предметом регулювання закону. Більш загальні положення мають передувати менш загальним, винятки із загальних правил мають слідувати за самими правилами.

Норми, які встановлюють права і свободи людини і громадянина, можуть конкретизуватися лише в напрямі їх розширення (однак лише доти, доки вони не порушують права та свободи інших суб'єктів). Щодо обов'язків людини і громадянина, то в законах слід давати їх чітке формулювання і не розширювати їх обсяг і зміст у підзаконних нормативних актах. Що стосується органів державної влади, то в разі коли нормотворець закріплює загальнокомпетенційну норму права та дає закритий (вичерпний) перелік прав того чи іншого органу державної влади чи його посадових осіб, то їм заборонено робити все, що не передбачено цією нормою. У випадку якщо нормотворець закріплює загальнокомпетенційну норму права, однак такого переліку прав не дає, то орган державної влади та його посадові особи можуть робити все, що знаходиться у межах загальної компетенції правомочного органу, керуючись конкретними обставинами з метою вирішення завдань, які перед ним стоять. При конструюванні матеріальних і процесуальних норм права потрібно дотримуватися вимоги

про те, що процесуальні норми не повинні стосуватися змісту матеріальних норм права, а тим більше суперечити їм.

Юридичні конструкції норм права повинні мати певний змістовний та функціональний зв'язок не лише із наявними, а й з очікуваними конструкціями. Орієнтиром для їх створення, перш за все, повинні бути існуючі моделі суспільних відносин та принципи права, які прямо закріплені у Конституції України та які втілюються у її змісті, норми міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. В сучасний період розвитку України законодавець усе більше уваги при створенні законів приділяє формулюванню загальних принципів права, які слугують створенню зв'язків між нормами права. Важливу роль для створення ефективних зв'язків між нормами права у законах має відігравати прийняття на державному рівні концепцій розвитку галузей права, галузей законодавства та концепції розвитку законодавства України в цілому. Крім того, потрібен закон, який би чітко визначав юридичну силу нормативно-правових актів. Виробленню дієвої практики формування ієрархічних зв'язків між нормами права у законах має сприяти закріплення на рівні законів застосування правил і засобів законодавчої техніки. Реалізація норм права потребує цілої системи заходів у різних сферах суспільного життя – правових, організаційних, фінансових та ін.

Автором пропонується здійснювати конструювання зв'язків між нормами права за допомогою застосування таких правил і засобів законодавчої техніки: 1) норми права, які закріплюються у законі, повинні виявляти єдність загального і конкретного. Більш загальні положення мають передувати менш загальним, які, в свою чергу, повинні оптимально конкретизувати норми законів; 2) норми права повинні перебувати у змістовному та функціональному зв'язку з наявними та передбачуваними конструкціями норм права; 3) кілька норм права, які змістовно об'єднані між собою, доцільно закріплювати у частинах (однак не в пунктах) однієї статті закону. Цей прийом є оптимальним, зокрема, для закріплення норм права у законах тоді, коли їх гіпотези чи диспозиції мають спільні родові, однак різні видові ознаки; 4) недоцільно перевищувати оптимальні межі закріплення в одних і тих самих статтях різних норм права; 5) недоцільно робити відсилки до статей законів, у текстах яких уже містяться відсилки на інші статті; 6) недоцільно дублювати приписи про наявність юридичної відповідальності виразами типу: «згідно із законодавством України», «згідно з чинним законодавством України» та под. Формула «згідно із законодавством» може вживатися лише в разі роз'яснення в законі терміна «законодавство»; 7) у випадках коли необхідно підкреслити обов'язок нести юридичну відповідальність, встановлену як законами, так і іншими нормативно-правовими актами, має вживатися словосполучення «відповідальність, передбачена законами та іншими нормативно-правовими актами». Якщо ж санкція встановлює положення того самого закону, в ньому робляться відповідні посилання; 8) у разі використання в необхідних випадках словосполучення «відповідальність, передбачена законом», підкреслюється обов'язок нести юридичну відповідальність на підставі закону як акта органу законодавчої влади (чи всього народу), що регулює найбільш важливі суспільні відносини та має вищу юридичну силу; 9) у разі конструювання перерахувань видів юридичної відповідальності доцільніше вживати слова «та/або»; 10) потрібно дотримуватися меж нормотворчої конкретизації; 11) недоцільним є дублювання норм Конституції України у законах; 12) небажаними є відсилки до актів, які ще не прийняті. У разі виникнення такої ситуації слід керуватися нормами, закріпленими у ч. 8 ст. 90 «Регламенту Верховної Ради України», ч. 2 ст. 4 Цивільного кодексу України та ін.; 13) норми, які встановлюють права і свободи людини і громадянина, можуть конкретизуватися лише в напрямі їх розширення (без порушень прав і свобод інших осіб). Щодо обов'язків людини і громадянина, то в законах слід давати їх чітке формулювання і не розширювати їх обсяг і зміст у підзаконних нормативних актах; 14) при конструюванні матеріальних, процедурних і процесуальних норм права потрібно

дотримуватися вимоги про те, що матеріальні норми мають передувати процедурним і процесуальним (у разі, якщо доцільним є їх розміщення в одному акті); 15) процедурні і процесуальні норми не повинні стосуватися змісту матеріальних норм права, а тим більше суперечити їм.

Важливу роль для створення ефективних зв'язків між нормами права у законах, що створюються, має відіграти прийняття закону, який би повно і чітко регулював застосування правил і засобів законодавчої техніки.

Список використаних джерел

1. Керимов Д. А. Культура и техника законотворчества / Керимов Д. А. – М.: Юрид. лит., 1991. – 160 с.
2. Чухвичев Д. В. Законодательная техника: уч. пособ. / Д. В. Чухвичев. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2006. – 239 с.
3. Про Регламент Верховної Ради України. Закон України від 10.02.2010 р. №1861-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 14–15, 16–17. – Ст. 133.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ МАЙНОВІ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Дмитрук А.В.

(аспірант кафедри інтелектуальної власності юридичного факультету Київського національного університету імені Траса Шевченка)

Наука, культура й техніка можуть динамічно розвиватися лише за наявності відповідних умов, до яких належить і правове закріплення певних правил використання результатів інтелектуальної діяльності – творів літератури, мистецтва та науки, винаходів, корисних моделей, промислових зразків й інших об'єктів інтелектуальної власності [1].

В багатьох конституціях сучасних держав йдеться про інтелектуальну власність, пов'язану з творчою працею, що знаходить своє відображення в певній сукупності відповідних прав та обов'язків. Ця обставина підкреслює значення інтелектуальної власності в сучасному світі.

В Україні на конституційному рівні (ч.1 ст. 41 КУ) закріплені права володіння, користування і розпорядження результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості та захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ч. 1 ст. 54 КУ).

Основний закон України не випадково виділяє серед прав і законних інтересів у сфері інтелектуальної діяльності майнові та немайнові права. Адже в процесі літературної і художньої, наукової і технічної творчості виникають якісно нові знання, об'єкти матеріального та духовного світу, що мають свою вартість. Також не дарма Цивільний кодекс України у ст. 177 визначає результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформацію як об'єкти цивільних прав [2, с. 167-171]. В ч. 1 ст. 418 Цивільний Кодекс України дає визначення: право інтелектуальної власності – це право особи на результати інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений Цивільним Кодексом та іншим законом. А в ч. 2 ст. 418 Цивільного Кодексу України зазначено, що право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається Цивільним Кодексом та іншим законом.

В літературі можна виокремити основні підходи, щодо природи права інтелектуальної власності та його складових частин, а саме:

1. **Теорія права власності.** Сформувалася у Франції в кінці XVIII – в XIX століття. Французький пропріетарний підхід до авторського права та патентних прав, що отожднює права на об'єкт інтелектуальної власності з правом власності на матеріальний

об'єкт, зумовив закріплення у французькому законодавстві поняття: «літературна власність», «промислова власність», «інтелектуальна власність».

2. **Теорія особистих прав.** Завдяки І. Канту з'явилися нові філософські концепції в яких авторське право розглядалось як продовження та відображення особистості самого автора. Згодом на основі цих концепцій з'явилась зазначена теорія. Відповідно до цієї теорії авторське право відноситься до категорії особистих прав, пояснюючи це тим, що всі авторські права пов'язані з автором. Майнові права не виділялись. Завдяки такій концепції в романо-германській правовій системі відбулося закріплення «droit moral» (особисті немайнові права).

3. **Теорія інтелектуальних прав.** Засновником даної теорії був бельгійський юрист Є. Пікар. Згідно якої комплекс прав інтелектуальної власності – є правом особливого роду («svi generis») і не може бути традиційно поділений на речові, особисті та зобов'язальні права. Вважалося, що складовими інтелектуального права є два елементи: немайновий (особистий) та майновий (економічний). Прихильники цієї теорії вважають не коректним використання терміну «інтелектуальна власність» і пропонують замість нього вживати – «інтелектуальні права». Згодом на підставі цієї теорії була сформована «**теорія виключних прав**».

На сучасному етапі розвитку науки інтелектуальної власності тривають дискусії, щодо природи права інтелектуальної власності та його складових частин. Англо-американська правова система схильна розглядати право інтелектуальної власності, скоріше, як право власності, тоді як романо-германська наполягає на визнанні права інтелектуальної власності специфічним правом на об'єкт інтелектуальної праці, складовими якого є особисті немайнові та майнові права.

Наприклад, в Росії та Казахстані на законодавчому рівні склалася традиція визнання права інтелектуальної власності особливими «виключними правами». На думку таких вчених, як А.П.Сергєєв [3, с. 10-11] та В.В. Зінченко [4, с. 19] інтелектуальна власність – це сукупність виключних прав, як майнового так і особистого характеру на результати інтелектуальної (включаючи творчу) діяльність, а також на деякі прирівняні до них об'єкти, перелік яких вставлено законодавством відповідної держави з урахуванням прийнятих нею міжнародних обов'язків.

Але існує і інші точки зору, наприклад, А. Амангельди вважає, що виключні права – це майнові права і важко уявити, що майнові права можуть бути особистого та майнового характеру, тому с такою думкою важко погодитись, оскільки вона є помилковою. Поняття «інтелектуальна власність» включає в себе не тільки виключні права, але і особисті немайнові права. Необхідно чітко розмежовувати ці терміни [5, с. 20-21], і як зазначає М.К. Сулейменов, право інтелектуальної власності поділяється на два види: виключні (майнові) і немайнові права. Другий вид права інтелектуальної власності може бути лише нематеріальним благом [6, с. 408].

В законодавстві України в Законі «Про авторські та суміжні права» визначається, що виключне право – це майнове право особи, яка має щодо об'єкта інтелектуальної власності авторське право і (або) суміжні права, на використання лише нею і на видачу лише цією особою дозволу чи заборони їх використання іншим особам у межах строку, встановленого законом.

Для теорії права характерним є підхід, що залежно від особливостей тієї чи іншої правової системи її законодавче закріплення здійснюється або у конституційному, або у звичайному порядку – на рівні поточного законодавства, або одночасно у тому та іншому вигляді [7].

Беручи до уваги вищезазначене, можна зробити такі **висновки**:

1. На сучасному етапі розвитку науки інтелектуальної власності тривають дискусії, щодо природи права інтелектуальної власності та його складових частин. Англо-американська правова система схильна розглядати право інтелектуальної власності, скоріше, як право власності, тоді як романо-германська наполягає на визнанні права

інтелектуальної власності специфічним правом на об'єкт інтелектуальної праці, складовими якого є особисті немайнові та майнові права.

2. Хотілося б підтримати думку А. Амангельди, з приводу того, що виключні права – це майнові права, а майнові права не можуть бути особистого та майнового характеру.

3. За законодавством України поняття «право інтелектуальної власності» включає в себе особисті немайнові права інтелектуальної власності та майнові права інтелектуальної власності.

4. Ч. 1 ст. 54 Конституції України викласти в такій редакції:

Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист особистих немайнових і майнових прав, що виникають в результаті різних видів інтелектуальної діяльності.

Список використаних джерел

1. Бурлаков С. Міжгалузеві зв'язки права інтелектуальної власності // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2014. – № 2.
2. Нерсесянц А.С. Соціально-правові і філософські основи захисту прав інтелектуальної власності / А.С. Нерсесянц // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 3. – с. 167-171.
3. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации. Учебник. Издание второе, переработанное и дополненное – М.: ПБОЮЛ Гриженко Е.М., 2001. – 752с. – с. 10-11.
4. Зинченко В.В. Право на программы ЭВМ и базы данных как объекты права интеллектуальной собственности в РК: дисс. – Алматы: КазГЮА, 2001. – С. 19.
5. Амангельды А.А. Договоры в сфере интеллектуальной собственности по законодательству Республики Казахстан / Алматы: ИЦ ОФ Интерлигал, 2010. – с. 20-21.
6. Объекты гражданских прав: Монография / Отв. ред. М.К. Сулейменов. – Алматы: НИИ частного права КазГЮУ, 2008. – С. 408.
7. Марченко М.Н. Источники права / М.Н. Марченко. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – 760 с.

ПРО ПРАВОВИЙ ІДЕАЛ В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

Кабанець Н.І.

*(к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії права та держави юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка)*

1. Ідея права як предмет філософії права та правовий ідеал як предмет ідеалістичної філософії права.

Предметом сучасної філософії права прийнято вважати ідею права. Ідея – це образ, що створюється думкою, з огляду на прообраз.

З терміном “ідеал” в філософії пов'язуються уявлення про “вищу цінність; найдовершенішу стан того чи іншого явища; зразок особистих здібностей; вища норма етичної особи; вищий ступінь етичного уявлення про благо і належність; досконалість у відносинах між людьми; найбільш довершений устрій суспільства; вища абсолютна істина; довершений взіреть Бог”. Зокрема, уявлення про “вищу норму етичної особи; вищий ступінь етичного уявлення про благо і належність; досконалість у відносинах між людьми; найбільш довершений устрій суспільства” можна віднести до уявлень про соціальні та етичні, політико-правові ідеали, які є предметом соціальної філософії та філософії права. У ХІХ ст. їх прийнято було досліджувати в рамках ідеалістичної філософії, практичної філософії, школи природного права, які продовжували традицію класичної грецької філософії, де правове начало вважалося пов'язаним з етичним та політичним та давало уявлення не просто про досконалий належний образ права (самого по собі), а в його зв'язку з етичною нормою та досконалою політичною організацією суспільства.

2. Ідея Золотого Віку зіграла в науковій філософії античності роль стимулюючого начала для пошуку етичного та правового ідеала, що мав би бути втіленим на практиці у політиці. Вона передбачала гармонійне поєднання індивідуальних начал людської

особистості та колективного суспільного начала на засадах полісного закону, що втілював ідею Вищого блага та враховував конкретний соціальний інтерес. Ця модель мала евдемонічну природу, вона мала повернути людині відчуття втраченого щастя – втраченого раю в наш час. На думку П.І. Новгородцева, такий пошук в історії філософії пройшов три етапи і послідовно був втілений: в античності – у моделі самодостатньої автаркії, в Середньовіччі – в моделі універсальної теократії та в період Нового часу – в моделі правової держави.

3. Однак, науковий ідеалізм в філософії, що був пов'язаний з пошуком ідеалів суспільного життя, як наукова дисципліна зазнав краху в XIX – XX ст. Від нього відмовились представники школи відродженого природного права, вважаючи такий ідеал недосяжним і саму постановку питання про нього небезпечною та невірною. Проблема полягала в тому, що прагнення реалізації ідеалу передбачало революційну практику. Колективістському соціальному та політичному ідеалу філософи протиставили особистісний морально-етичний ідеал, що полягав у забезпеченні права людської особи на гідне життя. Вони відійшли від традиції старої школи природного права її понять та методів обґрунтування ідеалу та звернулися до теорії цінностей людського існування, що стало поштовхом для розвитку аксіології та антропології в сучасній практичній філософії.

4. Між тим, теорія цінностей та антропология не можуть в повній мірі компенсувати втрачену традицію пізнання. Вони дають уявлення про належний спосіб поведінки особи, але не вказують людині мету, задля чого вона має жити гідно в цьому світі. У цьому є певний песимізм, порівнюваний з героїчним песимізмом стоїків, і близький до відчаю – виконувати обов'язок без надії на краще. Надія має бути присутня в нашій вірі, і в науці. Нехай людство робить помилки і розчарується в пошуках, але доки ми живемо – з нами має бути надія на порятунок і ми маємо в своєму особистому гідному існуванні шукати шляху до втраченого раю для всіх. Наша морально-етична природа є соціальною і право на людську гідність і повагу передбачає його реалізацію в колективному середовищі, серед інших морально-раціональних істот.

5. Російська дореволюційна школа філософів XIX-XX ст. ст. тяжіла до пошуків морально-релігійних ідеалів. Між тим, саме право з його інструментом категорій та понять мало б відігравати важливішу роль в науковій філософії при пошуку соціального ідеалу. Представник Марбурзької школи права Г. Коген зазначав, що “етика – логіка наук деонтологічного ряду, право – його математика”. При більшій увазі до дедукції апіорних положень права на засадах кантівського трансцендентального методу можна було б досягти теоретичних результатів, що розвинули б ідеал метафізики права, а не привели до відмови від нього.

6. Ідеал метафізики права Нового часу був послідовним розвитком античних та середньовічних уявлень про правовий ідеал, що в правовій реальності через правові категорії та поняття розкривав зміст соціального етичного та політичного ідеалу. Для юристів він, безумовно, є значимим, бо розкриває вищий сенс їх професії, але він значимий для всіх наук практичної філософії, які досліджують людський “дух”, тому що право дає інструмент розуміння сенсу нашого шиття як гідного і щасливого одночасно.

Зокрема, у кантівській метафізиці права мова йде про цілісну систему права публічного та приватного, що на засадах базових категорій права та теорії договору розкриває зміст урівнюючої та розподільчої справедливості та пояснює модель правової держави, саме як юридичного поняття. Правова держава – це не соціальний чи етичний ідеал у Канта, це юридичне поняття метафізичної природи, задане саме в правовій реальності юридичних категорій та понять, причому в системному порядку на засадах поняття договору.

7. Античний ідеал римських юристів передбачав універсальну систему права, що в порядку розподільчої справедливості пов'язувала всі рівні права від природного до міжнародного, цивільного (громадянського) публічного та приватного.

Середньовічний ідеал права в системі публічного права додає рівень державного права, де держава особливий рівень спілкування між сім'єю, містом та міжнародним рівнем. Розвиток теорії держави як особливого публічного рівня спілкування став пріоритетним в період Відродження та Нового часу у зв'язку зі зверненням до положень природного права на засадах наукового методу.

ДОКТРИНА ПОДІЛУ ВЛАДИ ТА ЇЇ ВТІЛЕННЯ У НОРМАХ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА

Кармаліта М.В.

(к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії права та держави Навчально-наукового інституту права Національного університету ДПС України)

Право є ефективним нормативним порядком. Воно зберігає зв'язок з реальним життям, має певний фактичний компонент, у зв'язку з тим, що його виконують і йому підкорюються.

Врегульовані правом відносини є відносинами, які спрямовуються об'єктивними нормами. Ці норми відрізняються від психічних актів, що викликали їх появу у свідомості та зробили їх актуальними [1, с. 24].

Одним із різновидів соціальних норм є норма права – конкретне правило поведінки, часто установлене або санкціоноване й забезпечуване державою. У той же час норма права є засобом конструювання та закріплення влади.

Розраховувати на те, що влада зосередиться в руках порядних, справедливих, розумних осіб є досить сумнівним сподіванням. Належна конституційна схема організації суспільства має бути розрахована як мінімум на середній рівень його потреб та інтересів. Поділ влади є важливою державно-правовою доктриною, яка передбачає баланс та рівноправ'я усіх її „гілок”.

Розділити, збалансувати та пов'язати згодою і контролем повноваження владних структур – завдання, що стоїть перед усіма великими об'єднаннями, а, особливо, перед державою.

Розподіл влади є гарантією стабільності влади та забезпечення участі народу в її здійсненні. Мова йде про самостійність „гілок” влади, невтручання органів влади однієї „гілки” у діяльність органів влади іншої „гілки”, неможливість перебрання одним органом влади функцій іншого органу влади, принцип рівноваги та балансів між гілками влади, принцип реалізації повноважень органами влади в рамках здійснення влади народу, принцип повновладдя народу [2].

У пострадянських країнах, у тому числі і в Україні, найбільше зосереджували увагу на розподілі законодавчої та виконавчої влади, що є не зовсім вірно. Незалежна судова влада має бути взята за основу реалізації доктрини поділу влади. За її відсутності законодавча та виконавча влада приречені на конфлікт інтересів та боротьбу амбіцій. Відповідність діяльності державних органів правовим нормам встановлюється судами, у тому числі у процесі конституційного нагляду, ґрунтується на верховенстві конституційних принципів, прав та свобод над миттєвими потребами державного буття.

Поділ влади, а також система стримувань та протигаг створюють той конституційно-правовий механізм, який нейтралізує будь-який прояв захоплення влади, тим самим гарантує свободу громадян. Головним завданням постає забезпечення поступовості перетворень та еволюційного шляху розвитку держави і права.

Доктрина поділу влади має філософську, політичну та правову складові, кожна з яких пройшла тривалий шлях свого розвитку. У якості авторів неодмінно варто згадати Дж. Лока, Ш.-Л. Монтеск'є, а можливо навіть Арістотеля, Епікура та Полібія. Однак природним на шляху до істини вважається звернення до Біблії, у якій вперше незалежна судова влада була протиставлена владі царя [3, с. 9].

Досліджуючи історію цієї доктрини вказують на її фрагментарність та замкненість періодів розвитку відповідної історичної епохи. Однак її розглядають як історію не лише становлення ідеї, але і практичного її втілення. У відповідні періоди доктрина поділу влади розвивалась де-факто з практичною державною діяльністю (Афіни та Рим), в інший час – теоретично (Дж. Локк та Ш.-Л. Монтеск'є).

Уявляється за необхідне розмежовувати поділ влади в широкому та вузькому розумінні. Якщо в першому випадку мова йде про формування судової „гілки” влади і поступове відокремлення її від законодавчої та виконавчої, незалежність суду, то в другому вияві поділ влади розглядається крізь призму структурно-функціональних розмежувань повсякденної діяльності виконавчої та законодавчої влади.

Через упорядкований розподіл та координацію регулятивних функцій різні чинники влади повинні взаємовпливати, взаємно стримувати, збалансовувати один одного. Розподіл компетенцій має бути пов'язаний з об'єктивними відмінностями регулятивних завдань. Необхідністю постає постійний перегляд і навіть переорієнтування засадничих цілей державної діяльності. Крім того є потреба у дослідженні та оновленні юридичних та політичних засобів для здійснення таких цілей.

У той же час за принципом „єдності” влади держава має характеризуватися правовим чином організованою дійовою єдністю, що враховує розчленування та координацію повноважень згідно правової схеми. Розпорядження інструментами правового управління повинне бути такою мірою централізованим та розчленованим, щоб уникати суперечливих норм та рішень, а різні функції доповнювали одна одну й сполучалися в єдину схему порядку [1, с. 216].

На початку ХХІ ст. перед Україною продовжують стояти завдання складних та глибинних перетворень з метою приведення у відповідність до демократичних засад розвитку держави і суспільства структури органів влади. Провідним і в наші дні залишається твердження про те, що погано організована і неефективно здійснювана державна влада не менш небезпечна для політичної свободи в суспільстві, ніж безвладдя або двовладдя.

Визнання принципу поділу влади сутнісно важливим для побудови та функціонування сучасної правової держави не свідчить про те, що країни автоматично повторюють спосіб поділу окремих гілок влади, не враховуючи своєї соціальної і національної специфіки та особливостей.

Незбалансованість влади та протистояння її „гілок” вважають причиною політичної дестабілізації, перешкодами державного будівництва та зростанню добробуту народу. Проблеми взаємовідносин інститутів влади обумовлені як суб'єктивними особистісними факторами харизматичних лідерів, особливостями формування політичних партій в Україні та специфікою їхньої боротьби за електорат, так і теоретико-методологічними прорахунками архітекторів Української держави, використанням застарілих, актуальних і «модних» ще позавчора вчень, зокрема, принципу розподілу влади, без урахування сучасних обставин світового розвитку [2].

Правові реформи в Україні (адміністративна, судова, конституційна реформи та реформа місцевого самоврядування) в черговий раз ставлять за мету впорядкування механізму влади та взаємовідносин інститутів в її середині. Це може мати успішну перспективу за умови розуміння компетенції публічної влади.

Список використаних джерел

1. Циппеліус Р. Філософія права: Підручник: Пер. з нім. – К.: Тандем, 2000. – 300 с.
2. Костицький В. Соціологія сучасного право розуміння та проблеми конституційного закріплення теорії розподілу влади / В. В. Костицький / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kostytsky.com.ua/upload/doc/kost_article.pdf
3. Баренбойм П. Д. 3000 лет доктрины разделения властей. Суд Сьютера. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: РОССПЭН, 2003. – 288с.

ФОРМУВАННЯ ЕЛІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Кияшко А.

(студентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник- к.ю.н., доцент Теремцова Н.В.

У наш час виникає безліч дискусій з приводу визначення поняття «еліта». До недавнього часу в українській науці неподільно існувала лише економічна теорія держави, яка не визнавала поняття «еліти», так як воно суперечило тогочасній державній ідеології щодо поділу суспільства на "вибрану" меншість, яка керує суспільством та "неорганізовану" більшість, що є об'єктом керування [1]. А от теорія еліт визначає термін «еліта» як верхівку населення/суспільства, яка керує народними масами, через те, що ці народні маси не здатні організовано управляти державою [2]. Зараз трактування цього поняття суттєво змінилося. Як відомо, існує багато підходів в осмисленні поняття "еліта", вивченням якого займались М. Вебер, В. Геттсмен, Д. Донцов, В. Липинський, Г. Моска, Х. Ортега-і-Гассет, В. Парето, А. Тойнбі. Дослідження концепцій еліт в Україні стали актуальними після отримання нашою державою незалежності. Різні аспекти проблеми еліти представлені у роботах таких українських учених, як В. Андрущенко, З. Атаманюк, К. Баранцева, А. Бичко, Н. Бойко, В. Горський, О. Дацаківська, В. Журавський, О. Забужко, Ю. Конотопцева, О. Крюков, О. Кучеренко, Б. Кухта, О. Лазоренко, Л. Мандзій, М. Михальченко, К. Михайльова, О. Потехін, О. Парохонська, М. Пірен, Н.Теплоухова, М. Шульга та ін. На проблему еліти звертали увагу вчені з української діаспори: Г. Грабович, Д. Дорошенко, Є. Маланюк, І. Лисяк-Рудницький, Я. Пеленський [1].

Проте, попри значні розбіжності в розумінні поняття "еліта", є й об'єднуюча риса – здатність еліти взяти на себе відповідальність за долю суспільства. Тож, еліта – це особлива група людей, яка завдяки своєму інтелекту, нестандартності мислення і неординарності дій, завдяки своєму культурно-духовному розвитку і високим моральним якостям, стає "обраною" у різних сферах суспільного життя (політиці, мистецтві, науці, бізнесі, спорті). Якість еліти визначається якістю суспільства, і навпаки, еліта багато в чому формує суспільні пріоритети, духовні цінності, культуру мислення, мистецькі уподобання та ін. Особливе місце в процесі формування еліти займає студентська молодь – найдинамічніша та наймобільніша частина суспільства, і, що надзвичайно важливо, – майбутня потенційна політична, економічна, культурна та мистецька еліта України. Істотною ознакою студентства є той факт, що воно більш оперативне, ніж інші представники молоді, відчуває нові тенденції в культурі, музиці, кіно, моді, літературі, образотворчому мистецтві. Студентська молодь надзвичайно швидко реагує на економічні, політичні й культурні трансформації, що відбуваються в суспільстві. Відповідно, базові цінності студентської молоді швидше, ніж інших верств суспільства, піддаються трансформації, але саме це робить студентство інтелектуальним і культурним авангардом молоді, інноваційним резервом реформаторської частини суспільства. З одного боку, студентство піддається культурно-виховному процесу суспільства, а з іншого, – воно саме здатне брати активну участь у житті цього суспільства, включаючи економічну та політичну діяльність. У центрі уваги сучасної української держави має бути не просто людина, а молоде покоління, як представник майбутнього, джерело інновацій і чинник змін. Молодь – головне поле сучасних фінансових і духовних вкладень. Інвестувати в сучасне студентство означає інвестувати в високорозвинену українську державу в майбутньому[3].

За своїми функціями еліта розподіляється на класи і типи. Так, наприклад, К. Маннгейм виділяв такі типи еліт: політичні, організаторські, інтелектуальні, художні, моральні і релігійні. Д. Лассуелл і А. Каплан запропонували свою класифікацію: 1) ті, хто реалізує офіційну владу; 2) шляхетні; 3) "справедливі"; 4) "популісти"; 5) "мужні";

6) багаті; 7) спеціалісти; 8) ідеологи. Р. Міллс дав деталізовану класифікацію еліт американського суспільства: 1) "локальні приятельські сфери"; 2) "чотириста еліт метрополії" (коло багатих нью-йоркських родин); 3) "слави" (зірки кіно, театру, спорту тощо); 4) "великі багатії"; 5) "топ-менеджери"; 6) "багатії світу корпорацій"; 7) "політичне керівництво"[4]. Слід зазначити, що ці класифікації формулювалися для стабільних суспільств, а для суспільств, які перебувають у процесі трансформацій (коли відбувається кардинальна зміна усталених цінностей і соціальних норм) вони дещо інші. Але суттєво те, що в умовах трансформацій суспільства саме активність еліти певною мірою компенсує неспроможність діяльності суспільних інститутів. В умовах розгортання кризових явищ у соціумі завжди знаходяться особистості, здатні взяти на себе відповідальність за доленосні рішення. Їхні здібності, розум, професійність, рішучість сприяють подоланню негараздів у суспільстві. Цими особистостями на сучасному етапі розвитку людства є студентство. Саме через освіту йде цілеспрямований процес соціалізації індивіда, його становлення як особистості, громадянина. Освіта функціонує, як відомо, в межах суспільно-виховного процесу. Система освіти будь-якого суспільства сприяє самореалізації особистості, підвищує її соціальний статус, сприяє забезпеченню матеріальними благами. Звичайно, вступаючи до вищої школи молода людина вже має певні ціннісні орієнтації і сформований життєвою практикою світогляд, однак її духовний світ широко відкритий для нових знань і впливів. У структурі індивідуальної свідомості особистості під дією виховних впливів може відбутися кардинальна перебудова – перегляд життєвих ідеалів, переакцентація цілей, смаків та уявлень; може здійснитися відмова від фундаментальних особистісних цінностей, переосмислитися власний досвід. Саме випускники ВНЗ поповнюють лави української еліти, тому ціла низка інституцій сучасного українського суспільства повинна турбуватися про постійне удосконалення системи національної освіти та виховання. Таким чином, студентство – високоосвічена, висококультурна і креативна частина молоді – постає у якості потенційної еліти суспільства в цілому, яка акумулює в своїх ідеях концепти майбутніх політичних, культурних і економічних перетворень у суспільстві.

Отже, студентство – це потенційна інтелектуальна, політична, економічна і мистецька еліта суспільства і від того, які ціннісні орієнтації сформуються у студентства сьогодні, багато в чому буде залежати перспектива розвитку української держави у майбутньому. Студентство – це вчені, архітектори, художники, інженери, вчителі, викладачі, лікарі, але майбутні. В рядах сучасної студентської молоді знаходяться майбутні держчиновники, депутати, міністри і президент країни. Іншими словами, студентство – це майбутня інтелігенція. Водночас, молоді люди повинні пам'ятати, що шлях до елітарності є непростим і тернистим. Вони мають усвідомлювати, що входить до складу еліти – це не тільки влада й посади, а найперше, обов'язок і велика відповідальність перед нацією. До числа еліти зараховують тих, хто, окрім особистих і сімейних цілей, працює заради майбутнього держави і нації; тих, хто окрім економічних, соціальних і політичних, виконує ще й важливі соціокультурні функції. Адже в будь-якій державі на еліту покладаються завдання формулювати і реалізовувати національну ідею, формувати культурне середовище, пропонувати стратегічні цілі розвитку країни. Відсутність еліти в державі призводить до негативних і тяжких наслідків: економічної слабкості, політичної нестабільності, культурної деградації, неконкурентоспроможності на міжнародній арені. Причиною виродження еліти є ігнорування морально-духовних й інтелектуальних цінностей. Чим бідніша країна, чим слабше розвинуті демократичні та соціальні права громадян, тим менше шансів для формування і розвитку повноцінної національної еліти[3].

Тож, можемо зробити висновок з усього сказаного раніше, що елітарні держави – це такі держави, в яких на високому рівні розвитку знаходиться вища освіта, де державна влада приділяє значну увагу та стимулює прогресивні тенденції у сфері освіти і науки,

сприяє індивідуальному розвитку студентів, так як вони є майбутньою елітою цих держав, що передбачає їх подальший розвиток.

Список використаних джерел

1. Авер'янова Н. Сучасна українська еліта : перспективи розвитку/ Н. Авер'янова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Українознавство". – Вип. 15. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2011. – С. 41 – 44.
2. Лазарев В.В. Общая теория права и государства / Учебник / Под ред. В.В. Лазарева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2001. – С. 209 .
3. Авер'янова Н. Сучасне студентство у контексті формування національної еліти України / Н. Авер'янова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Українознавство". – Вип. 14. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2010. – С. 30 – 32.
4. Шульга М. Правляча еліта сучасної України / Шульга М., Потехін О., Бойко Н., Парохонська О., Шульга Т. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 1998. – 68 с.

НОРМА ПРАВА, ЯК ЕЛЕМЕНТ ОБМЕЖЕННЯ ВЛАДИ

Кобан О.Г.

(к.ю.н. викладач кафедри загально правових дисциплін Фінансово-правового коледжу Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

В сучасній Україні суспільство вимагає дієвих та результативних перетворень в питаннях суспільного життя та розподілу влади. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ [1]. І за сучасних умов народ намагається ввести свій контроль за діяльністю органів державної влади. Однак, державна влада змінюється за формою, а не за змістом, що в свою чергу може призвести до нового масового незадоволення.

Водночас, характерними для України проблемами функціонування державної влади навіть після перемоги Революції Гідності дотепер залишаються, «істотний дисбаланс у розподілі повноважень між органами публічної влади, переважання елементів авторитаризму та ієрархічних зв'язків у публічній владі, непрозорість та проблеми її відкритості, надмірний формалізм процедур на тлі неналежних гарантій належної правової процедури, трактування демократії переважно через принцип мажоритарності, непотизм та корупція»[2].

Такі явища у владі підривають довіру українського суспільства до неї, ставлять під сумнів дієвість реформ у державі. Яскравим показником цієї тенденції є, зокрема, вкрай низькі рейтинги довіри громадян України до кожної з конституційно визначених «гілок» державної влади, які, до того, мають тенденцію до подальшого зниження. При цьому самих носіїв державно-владних повноважень громадяни часто сприймають не стільки як захисників прав і свобод людини і громадянина, а як чи не найголовніших їх порушників[3].

До тепер правова обмеження державної влади в Україні під серйозним знаком запитання. Як вирішити проблему суворого лімітування владного Левіафана, що поставив більшість суспільства на межу виживання, – це та інші суміжні питання становлять для українського суспільства далеко не академічний інтерес.

Як відомо, ідея обмеження державної влади з давніх-давен протистояла різним варіантам державного всевладдя (деспотизму, тиранії, авторитаризму та тоталітаризму), що ототожнювалися з недемократичними формами і методами здійснення державної влади. Проте попри таке первісно-«негативне», спрямування вона згодом стала набувати і певного позитивного змісту, окреслюючи фундаментальні обриси (засади) демократичної і правової державності як такої. Тому закономірно, що саме в сучасних умовах, як слушно зазначив Ю.С. Шемшученко, «концепція юридичного самообмеження держави є показником демократичності її політичного режиму»[4].

У зв'язку з такими вимогами, що висуваються до влади, необхідними є дієві засоби, які б сприяли оптимізації державної діяльності, серед яких вагоме місце нині

посідають правові обмеження, які покликані забезпечити реалізацію прав і свобод людини і громадянина, автономне функціонування інститутів громадського суспільства та, врешті-решт, ефективну, відповідальну і підзвітну народові як верховному суверену державну владу.

Існує підхід, що особливо чітко відображений у концепції О.О. Троїцької, яка ґрунтує свої міркування на тому, що поняття межа та обмеження є самостійними характеристиками суб'єктів конституційного права. Межі, на її думку, це нормативно встановлені і забезпечувані державою рамки, що визначають міру публічної влади або свободи особи, шляхом закріплення можливостей, якими володіє суб'єкт, або заборони на включення деяких можливостей до його правового статусу. Пов'язана із встановленням меж характеристика прав і компетенції може бути визначена як статична.

Обмеження ж розглядається О.О. Троїцькою в якості імперативного, заснованого на положеннях конституції, здійсненого в установлених нею цілях і відповідно до визначених нею вимогам нормативного звуження кола можливостей того чи іншого суб'єкта конституційного права. Обмеження, оскільки воно позначає зміну змісту (обсягу) суб'єктивного права або компетенції, виступає їх динамічною характеристикою. Відтак, за цієї логікою, суб'єктом стосовно юридичних можливостей якого встановлюються межі та обмеження, виступають як особа, так і держава (державна влада в особі її органів). Відповідно, об'єктом меж та обмежень є свобода особи, яка розкривається через суб'єктивні права, та повноваження органів влади, якими вони наділяються для виконання їх функцій.

Найбільш послідовно втілює ідею правового самообмеження державної влади концепція конституціоналізму, яка вивичує над державою конституцію як основний закон, а також конституційну ідеологію та конституційно-правову політику. Таке тлумачення наділяє правові регулятори, насамперед, конституцію як основний закон держави, як правило, нею ж (уповноваженим державним органом) і прийнятий, властивостями вищої дієвості та обов'язковості.

У цьому контексті конституціоналізм розглядають як доктрину і практику обмеженого правління, протилежного за змістом державному свавіллю. При цьому, вважається, що таке правління уможливується за рахунок обмеження діяльності державної влади правом, зокрема найперше конституцією.

Так, на думку О.М. Бориславської, конституціоналізм передбачає обмежене правління як свій складовий елемент, що скеровується на гарантування прав і свобод особи [5].

А.Р. Крусян розуміє під конституціоналізмом ідеологію та практику самообмеження публічної влади на користь громадянського суспільства, прав, свобод та інтересів особи [6].

Пархоменко А.Г. визначає конституціоналізм як "рух до правової конституційної держави, в якому конституція закріплює основні принципи демократичного конституційного ладу: народовладдя; верховенство права в житті суспільства; зв'язаність держави у своїй діяльності правовими законами; розподіл влади; державний суверенітет; федералізм; політичний плюралізм; різні форми економічної діяльності; світський характер держави; самостійність місцевого самоврядування"[7].

Одним з ключових засобів самообмеження державної влади правом є принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову, що закріплений і діє в Україні.

Серед нормативних форм правообмеження залежно від домінування матеріально-правових чи процесуально-правових компонентів, виокремити матеріально-правові та процесуально-правові форми такого правообмеження.

Зокрема, до числа матеріально-правових форм парламентського правообмеження ми відносимо компетенційну визначеність сфери повноважень Верховної Ради України, яка знайшла втілення на двох рівнях – на рівні безпосередньо Конституції України та на рівні правових актів (рішень) Конституційного Суду України з питань конституційності

правових актів Верховної Ради України і з питань офіційного їх тлумачення. Водночас матеріально-правовими правообмеженнями парламенту України можна також визнати права людини, писані та неписані правові принципи конституційного рівня (справедливості, правової визначеності, домірності (пропорційності), заборони прийняття актів ретроактивної дії тощо), природне право, які Верховна Рада України повинна враховувати при реалізації своїх повноважень, найперше у сфері здійснення законодавчої функції. Це, зокрема, засвідчує ширшу пов'язаність діяльності парламенту України правовими регуляторами, аніж виключно позитивним правом, що було притаманне для позитивістського праворозуміння.

Суть позитивістських концепцій правового обмеження державної влади (за всіх відмінностях у наявних концептуальних побудовах різних представників позитивістської юриспруденції) полягає у спробі запропонувати ту чи іншу конструкцію самообмеження держави ним же створеним правом (Г. Єллінек, Р. Ієринг, П. Лабанд, Г.Ф. Шершеневич, А. Есмен та ін.), при цьому заперечується відмінність між правом та законом. Право зводиться до встановлених і захищених державною владою нормам, абсолютизується воля законодавця, а сам зміст права виводиться за межі осмислення. З одного боку, держава виступає джерело права, вивисується над ним, з другого боку, у цьому свавільному праві мисляться засоби для обмеження, зв'язування державної влади. Подібне самообмеження державної влади, таким чином, залежить від волі самої державної влади, яка вбачає в цьому певний інтерес [8]. При цьому гарантією правомірної поведінки державної влади, що вдається до самообмеження, на думку німецького правознавця Р. Ієринга, є правосвідомість (внутрішня гарантія) та органи юстиції (зовнішня гарантія). Межею розширення компетенції державної влади вважав визнання індивідуальної особистості інший німецький вчений Г. Єллінек, щоправда, зауважуючи, що не індивід визначає межа державної діяльності, а держава сама закріплює за особою певні права, які є вираженням інтересів і потреб індивіда [9].

Список використаних джерел

1. Конституція України
2. Савчин М. Реформування місцевого самоврядування в Україні у контексті соціального конституціоналізму // *Право України*. – 2014. – № 9. – С. 117.
3. Конституционные преобразования в Украине: история, теория и практика. Монография / Под ред. М.Ф. Орзиха. – К.: Юринком Интер, 2013. – С. 359. Див. докладніше: Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. – К.: Б.в., 2015. – 552 с.
4. Шемшученко Ю.С. Що є право // *Антологія української юридичної думки: в 10 т. – Т. 10.* – К.: Видавничий Дім "Юридична книга", 2005. – С. 32.
5. Бориславська О. Конституційна реформа як шлях формування в Україні конституційної системи обмеженого правління (на основі досвіду європейської моделі конституціоналізму) // *Право України*. – 2014. – № 7. – С. 49.
6. Крусян А.Р. Сучасний український конституціоналізм. Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2010. С. 73.
7. Пархоменко А.Г. Идеи российского конституционализма и их реализация в отечественном конституционном (государственном) праве. – М.: Молодая гвардия, 1998. – С. 17.
8. Зорькин В.Д. Позитивистская теория права в России. – М.: Изд-во Московского университета, 1978. – 270 с.; Ковальчук В. Проблема легітимності та легальності влади в державно-правових доктринах Р. Ієринга та Г. Єллінека // *Юридична Україна*. – 2011. – № 8. – С. 32-37;
9. Кучеренко, П.А. Концепция конституционного режима в работах Адемара Эсмана // *Право и государство*. – 2013. – № 9. – С. 42-48.

АНТРОПОЛОГО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД В СИСТЕМІ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСОБІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЖЕРЕЛ СУЧАСНОГО ПРАВА

Корольова Ю.

(студентка Київського університету туризму, економіки та права)

Науковий керівник: д.ю.н., професор С.В. Бобровник

Успіх дослідження значною мірою залежить від правильного обрання методу, його актуальності і відповідності сучасному стану розвитку науки і суспільства [1, с. 123].

Виокремлення елементів методологічної основи дослідження джерел права обумовлює необхідність аналізу існуючих наукових підходів до цієї категорії. Найбільш доцільними, на нашу думку, є ідеї, запропоновані Д.А. Керимовим. На його думку, методологія це інтегральне явище, що об'єднує в собі низку компонентів: світоглядні, фундаментальні, загальнотеоретичні концепції, загальні філософські закони і категорії, загально- і приватно-наукові методи. Тому методологію не можна зводити до одного з названих компонентів, зокрема, до методу або вчення про методи, оскільки, за її межами залишаються інші компоненти [2, с. 46].

Більш прагматичними є ідеї щодо методології, обґрунтовані А.А. Чухно – це принципи, способи і прийоми пізнання [3, с. 956], М.В. Костицьким – вчення, цілісна теорія з поняттями і категоріями, світогляд, через призму яких і здійснюється пізнання за допомогою методів у відповідності з технологією їх застосування – «методикою».

М.С. Кельман вважає, що методологія – це вчення про структуру, логічну організацію, методи, засоби, форми діяльності дослідника в процесі пізнання ним досліджуваних явищ, акцентуючи увагу на особливому значенні методів у процесі наукового пізнання. На значенні методологічної основи наголошує В.В. Дудченко, вважаючи, що методологічні дослідження є найнеобхіднішою передумовою своєчасного і адекватного поступу юриспруденції взагалі та особливо такого її розвитку, що відповідав би потребам глибоких реформ, корінних трансформацій системи цінностей і основ світогляду українського соціуму на шляху його модернізації під впливом євроінтеграційних процесів [2, с. 734].

На нашу думку, найбільш виваженим та практично значимим є визначення методологічної основи дослідження, обґрунтоване О.Ф. Скакун. Вчена визначає цю категорію як систему певних теоретичних принципів, логічних прийомів, конкретних засобів дослідження предмета науки [3].

Перший рівень методологічної основи дослідження джерел права на системному рівні складають методологічні підходи які, на думку А.Ф. Крижанівського, є ракурсами дослідницького бачення і певними мисленнєвими проєкціями предмета пізнання, які кристалізують наукову стратегію осягнення права і правових явищ, тобто визначення в загальних рисах вектора і мети наукового дослідження та його основних етапів і складових [8, с. 23]. Саме методологічний підхід визначає шлях, стратегію вирішення поставленого завдання [9, с. 87-88].

Функціонування джерел права в суспільстві як певним чином організованої соціальної системі, а також забезпечення за їх допомогою поведінки суб'єктів суспільних відносин в умовах конституційного закріплення верховенства прав і свобод, а також інтересів людини обумовлює необхідність застосування в процесі системного аналізу джерел права антрополого-комунікативного підходу, який надає змогу передбачити необхідність удосконалення правового забезпечення людської комунікації [10, с. 13], важливу основу якої складають джерела права. Саме цей підхід забезпечує поєднання психологічного, позитивістського, природного та соціального аспектів розуміння джерел права; синтез індивідуального та соціального джерел прав, встановлений правовими приписами правопорядок та правові звичаї, аналіз джерел як багатоаспектної категорії, що має різноманітні форми прояву; вияв правових, соціальних та психологічних умов становлення джерел права; передбачення необхідності удосконалення системи джерел

права; виявити рівень їх ефективності та регулювання відносин між суб'єктами права, модель яких закріплена в правовому тексті [11, с. 54-58].

Слід погодитись із С.В. Бобровник, яка виокремлює три стадії антрополого-комунікативного аналізу правових текстів, закріплених джерелами права. А саме:

- *теоретико-аналітична стадія*, що полягає у визначенні цілей правового документу, на якій пізнається стан суспільних відносин та необхідність їх регулювання для закріплення правових норм;

- *змістовно-онтологічна стадія*, що полягає у аналізі правового регулювання, модель якого міститься в юридичному тексті;

- *змістовно-комунікативна стадія*, яка полягає у дослідженні спеціально-юридичного впливу права на діяльність людини, групи людей та суспільства у вивченні динаміки правовідносин, що здійснюються завдяки правовому тексту [12, с. 126].

Значення антрополого-комунікативного підходу для дослідження джерел права полягає у тому, що він визначає індивідуальні, правові та суспільні фактори становлення системи джерел права; обумовлює взаємодію людини, суспільства, держави в процесі формування джерел права та подолання протиріч в їх системі; пізнанню комунікативного аспекту джерел права; аналізу їх юридичних текстів та поєднання соціального, психологічного та правового аспекту джерел права.

Список використаних джерел

1. Васильєв С.В. Загальноправові та спеціальні методи дослідження джерел права цивільного процесуального права / С.В. Васильєв // Універс наук. записки: Хмельн. ун-т управління і права. – 2013. – №3 (47). – С. 123-128.
2. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) // Джангир Аббасович Керимов /. – М.: Аванта+, 2001. 560 с.
3. Чухно А.А. Динамическая философия и методы экономической теории / А.А. Чухно // Экономическая теория. – 2006. – № 4, с. 3-15.
4. Костицький М.В. Деякі питання методології юридичної науки / М.В. Костицький // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1, с. 3-11.
5. Кельман М.С. Юридична наука: проблеми методології / Михайло Степанович Кельман // – Т.: Терно-Граф, 2011. – 491 с.
6. Дудченко В.В. Сучасне методології юридичної науки / В.В. Дудченко // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 62, с. 734-736.
7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Підручник. – 2-е видання. – Харків: Консум, 2005. 656 с.
8. Крижанівський А.Ф. Феноменологія правопорядку: поняття, виміри, типологія // Анатолий Федорович Крижанівський // О.: – Фенікс, 2006. – 196 с.
9. Козлов В.А. Проблемы предмета и методологии общей теории права / В.А. Козлов // – Л.: Наука, 1989. – 186 с.
10. Бобровник С.В. Антрополого-комунікативний підхід як важливий аспект дослідження компромісу і конфлікту в сучасному праві / С.В. Бобровник // Вісник Харківського національного університету імені В.М. Каразіна. Серія «Право». – 2012. – Вип. № 12. – С. 12-15.
11. Пучков О.А. Антропологическое постижение права / Олег Александрович Пучков /. – Екатеринбург: Уральская юридическая академия, 1999. – 383 с.
12. Бобровник С.В. Антрополого-комунікативний метод як засіб пізнання компромісу і конфлікту у трансцендентній та іманентній складовій права / С.В. Бобровник // Правова держава. – 2010. – Вип. 21. – с. 121-130.

НОРМА ПРАВА ЯК ЕВРИСТИЧНИЙ ВИМІР ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО ДИСКУРСУ

Костенко О.Б.

(к.ю.н., доцент кафедри теорії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Філософсько-правовий дискурс є іманентним до апріорної нормативності як ідеальної ідеальності зверненого до самого себе розуму, як думки Аристотеля. Апріорна нормативність стає виміром людської пам'яті, що таємно зберігає відбитий образ Бога. Ця

пам'ять тотожна переляканій совісті, що пов'язана з відповідальністю перед Богом за непорушність Його образу і подоби. Саме ця непорушність й виступає перманентною гарантією вільного волевиявлення тих, хто вже отримав, отримує і ще має отримати статус суб'єктів Страшного суду.

Саме цю відповідальність згадує преамбула української Конституції як міфологічний вступ в реальність її змісту. Саме дух конституції визначає сенс власної нормативності, сприйняту через призму буття в його наявній, нескінченно різноманітній та ірраціональній фактичності. При цьому сама реальність нормативності стає однією з граней свого ідеального відображення. Тому й конституційна форма закону як закон юридичної форми прагне виявити в собі вищу єдність всіх ворожих образів, ідей, які ненавидять одна одну, зрячих й сліпих знаків, живих і мертвих ієрогліфів думки.

Ця єдність стає можливою завдяки евристичному вогню вічного оновлення, підтримуваного Богом. Евристика стає запрошенням на страту міри людяності, що віджила свій вік. Повитуха Маркса перетворюється на ката. Насильство шукає щось нове в собі, випускаючи стару кров майже померлої сакральності. Тому евристика права стає онтологією юридичної методології, проблемною реальністю, що розтерзає себе муками власних змін, необхідністю хворобливого вдосконалення, самозаглибленості у пеклі нескінченного розвитку. Зживаючи страх вічного повернення, долаючи пастки сингулярності, людина стає евристичною константою Бога. Стає випадковим свідком Його нормативної істини. У бутті правової молитви минуле, сьогодення і майбутнє норми з'єднуються у космополітичному просторі абсолютної реальності, спрямованої до свого законного та закономірного виявлення.

Як наслідок нормативна поліфонічність раціональності визначає позитивність конституційної правди. Філософія норми стає джерелом конституційного тексту. Норма конституції фіксує граничну претензію влади на універсальну системність і логічність, а також прагнення стати вищою необхідністю для правової, справедливої свідомості. Саме свідомість як форма загальної волі відкриває свою власну нормативність праксису соціальної дійсності, яка під тиском влади вимушено обмінює свій ірраціональний зміст на смислове поле справедливості.

Норма права постає ідеалізованим насильством над гріховною спадщиною соціального факту. Конституція стає евристичною моделлю загального самовладдя. Іконостворююча конституційність опосередковує суспільну уяву, породжуючи віртуальність правової ідеології. У конституційному раю наш розум подібно Фаусту вигукне: зупинись, мить... Ось чому норма конституції постає як метафізична зупинка правового розуму у вічному пошуку свого морального виправдання. А філософсько-правові спекуляції своїм апокрифічним світлом висвітлюють власний шлях – конституювання розумної нормативності. Норма права постає як евристична форма правової істини. А змістом норми – правова молитва, яка завжди нова...

ВІДОБРАЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У ПРАЦЯХ ВЧЕНИХ І НОРМАХ ПРАВА

Костицька С.

*(студентка юридичного факультету Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)*

У контексті концептуально нового періоду історії сучасної Української Держави після Революції Гідності виникає особливо гостра потреба переосмислення української національної ідеї у площині вирішення нагальних питань консолідації суспільства і ствердження національної ідентичності. Будь-яке суспільне явище, яке так чи інакше закріплено в правових нормах, фактично опиняється у площині правової свідомості і

правової культури, набуває нового аксіологічного значення і потрапляє у сферу захисту держави.

З огляду на це відображення у санкціонованих державою нормах права і своєрідне злиття природно-правового і позитивно-правового змісту української національної ідеї має стати поштовхом для якісних змін аксіосфери українського суспільства.

У політико-правовій науці зараз постає розуміння двоєдності держави – політичний інститут (реалізація влади у межах визначеної території) і субстанція (національна сутність, дух народу) [1].

Метою цього дослідження є аналіз ряду праць учених та політичних діячів, у яких висвітлюється бачення української національної ідеї через призму юридичної думки та визначення їх відображення у праві сучасної України.

Українська національна ідея першопочатково – це трансцендентна конструкція, яка визначає спрямування зусиль української нації на визнання та на власну державність. Іван Дзюба в есеї "Україна у пошуках нової ідентичності" серед елементів ідентичності визначає самоназву "як символ ідентичності", територіальний аспект ідентичності (відображений, зокрема, у ст. 2 Конституції України), історичний та культурний аспекти (Закон України "Про охорону культурної спадщини") та політичний аспект [2].

У своїй праці "Націоналізм – всевітня сила" Микола Міхновський описує "вселюдську спілку, де індивідуальність кожної людини, кожної нації не затерта, а навпаки, набирає нової сили, краси й розцвіту" як саме ту модель [3]. Фактично, український мислитель акцентує увагу на фундаментальних правах самоідентифікації – як в аспекті свободи розвитку особистості, так і з огляду на право на самовизначення нації у світовій спільноті. Зазначені положення закріплені в ряді міжнародно-правових актів, зокрема, у Статуті ООН: у п. 2 ст. 1 проголошується принцип рівноправності і самовизначення народів, згодом у Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. цей принцип розтлумачується: "Через принцип рівноправності і самовизначення народів, закріплений у Статуті, всі народи мають право вільно визначати без втручання ззовні свій політичний статус і здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток, і кожна держава зобов'язана поважати це право відповідно до положень Статуту".

Своє право на самовизначення українська нація (оскільки держава є ідеалом буття нації і формою самореалізації нації через політичну владу і суверенність) реалізувала після розпаду СРСР, що було юридично оформлено в Декларації про державний суверенітет України – "Українська РСР як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення" [4], а згодом – у Преамбулі Конституції України – «Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей... спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення... приймає цю Конституцію» [4].

Деякий інший підхід до розуміння української національної ідеї знаходимо в працях Дмитра Донцова. Питання "взаємовідносин між одиницею (або їх сумою) і нацією, з одного боку, а з другого – між різними націями" [5], яке з огляду на особливості демографічної структури сучасної України безпосередньо знаходить відображення як у Конституції України (зокрема, ст.10, 11, 24, 53 Конституції України) так і у Законах України «Про національні меншини України» та «Про засади державної мовної політики». «Цілком новий дух» української ідеї, який має ґрунтуватися на «органічності та вірі в культурі, власновладності у державі, провідництві» про що пише Дмитро Донцов – це проблема, яка зараз набирає особливої актуальності. Фактично, український мислитель ставить питання про суверенітет нації, суверенітет народу та державний суверенітет та українську національну ідею як «нову ідеологічну підставу» для розбудови держави.

Питання відображення української національної ідеї, як вона була визначена провідними мислителями українського народу і як вона продовжує трансформуватися з

огляду на трансформацію України та українського суспільства у національному законодавстві є першочерговим і має враховуватися при подальшій реформі та розвитку системи права. І «дух закону», і «буква закону» в особливо складних умовах суспільно-політичної кон'юнктури мають кореспондувати українській національній ідеї.

Список використаних джерел

1. Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси / І.О.Кресіна – К., 1998. – с. 9-51
2. Дзюба І. М. Нагнітання мороку: Від чорносотенців початку ХХ століття до українофобів початку століття ХХІ. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2011 – 503 с., с. 17-47
3. Міхновський М.І. Націоналізм – всесвітня сила. Націоналізм: Антологія. 3-тє вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: ВД "Простір", "Смолоскип", 2010. – xliv + 648 с., с. 66-68
4. витяг із офіційного веб-сайту Верховної Ради України <http://zakon5.rada.gov.ua>
5. Донцов Д. І. Ідеологія чинного націоналізму Націоналізм: Антологія. 3-тє вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: ВД "Простір", "Смолоскип", 2010. – xliv + 648 с., с. 69-75.

ПРОБЛЕМА ПРАВОВОЇ ЕВОЛЮЦІЇ

Кравченко Т.Д.

(студентка юридичного факультету Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Н.В.Теремцова

Актуальність теми полягає в тому, що розвиток сучасного правового світу в цілому переконує, у необхідності подолання кризи позитивного права на основі відродження його як соціокультурного феномена й збагачення духовними цінностями. Такий підхід до проблем правової еволюції робить об'єктивно неминучим осмислення сутності філософсько-антропологічної позиції.

Саме в такому аспекті можна говорити про реальне й послідовне відновлення методології права, у межах якої можна одержати нове знання про право й аргументовано обґрунтувати зміни, що відбуваються в сучасній правовій реальності.

Так, вчений Микола Миколайович Алексєєв у своїх працях зазначав, що всі визначення права, побудовані відповідно до юридичної теорії і філософії права однаково мають характер деякої одноманітності.

Вихідним методологічним принципом при вивченні права як соціокультурного феномена було взято положення антропологічного методу. На цей принцип уперше звернув увагу Клод Леві-Строс у своїй праці «Первісне мислення».

Саме в рамках даного методу з'являється можливість зрозуміти, що в різних суспільствах право може мати різні форми, переконатися в неможливості ізолювати право від соціокультурної системи конкретного суспільства й обґрунтувати, що форми існування права в кожному суспільстві свої. Підтвердженням, такої точки зору може бути культурно-антропологічна концепція Броніслава Малиновського у рамках якої обґрунтоване таке твердження: у будь-якому типі цивілізації право є невід'ємною складовою частиною культури суспільства, і якщо знищити який-небудь елемент системи права (наприклад, правовий звичай), де вся етнокультурна система, а виходить, і народ, що живе в ній, можуть бути піддані загрози деградації й загибелі. Така тверда оцінка впливає з переконання вченого, що право є формою колективної адаптації спільноти до середовища її проживання і, якщо знищити ту або іншу норму, й соціальний організм може втратити свою захисну покрыву й буде приречений «на повільний, неминучий процес вимирання» [1].

У межах антропологічної концепції права також можливо здійснити зовсім інший підхід до проблеми становлення права і його співвідношення з державою. На основі величезного емпіричного матеріалу було обґрунтоване твердження про те, що право виникло задовго до появи держави. Так, французькі професори права Р.Пенто й

М.Гравітц, вивчаючи праці відомого антрополога й філософа – структураліста Клода Леві-Строса, насамперед його наукову працю «Структура антропології», дійшли висновку, про те, що правове з'являється разом із соціальним і виступає як загальний елемент соціального. Будь-яке людське суспільство визначається правом і неможливе без певного правопорядку. У цьому зв'язку доцільно згадати висновок, зроблений Фредрихом Енгельсом і Карлом Марксом під впливом робіт Льюїса Моргана й особливо його наукової діяльності «Прадавнє суспільство». Вони писали: «історія права показує, що в найбільш ранні й примітивні епохи ці фактичні відносини в їхньому найгрубішому вигляді і є безпосередньо правом». Можна навести приклад як більш реалістичну схему виникнення права й держави, створену Фридрихом Енгельсом: «На відомій, досить ранній сходинці розвитку суспільства, виникає потреба охопити загальним правилом у результаті багато разового повторення акти виробництва, розподілу й обміну. Це правило, що виражається у звичаї, становиться законом. Разом із законом за необхідністю виникають й інституції, яким доручаються його дотримання, – публічна влада і держава» [2].

Таким чином у результаті виконаного дослідження, можна сформулювати наступні висновки:

- по-перше, сучасний світ характеризується кризою позитивного права;
- по-друге, наявністю ефективних систем правового регулювання, у яких як і раніше використовуються традиційні форми права. Крім того, сьгоднішнє суспільство – це інформаційне суспільство, у якому виникають нові проблеми, що не існували раніше. Виявлена суперечливість ситуації вимагає теоретичного осмислення причин, що відбуваються на сучасному етапі правової еволюції змін і перетворень, а також усвідомлення шляхів виходу із кризи й поступального розвитку права в досить складній і різноманітній соціокультурній реальності. Досягнення поставлених теоретико-методологічних, логічних і практичних завдань припускає дослідження права з позицій методологічного плюралізму й, насамперед, у філософсько-культурному підході.

Список використаних джерел

1. Поляков А. В. Общая теория права / А. В. Поляков. – С-Петербург: Издательский Дом, 2005. – 472 с. – (ISBN). – (5-9645-0013-7).
2. Ковлер А. И. Антропология права : учебник для вузов / А. И. Ковлер., 2002. – 480 с.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ТЕЛЕБАЧЕННЯ І РАДІОМОВЛЕННЯ: КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ

Красноступ Г.М.

(к.ю.н., с.н.с., головний науковий співробітник наукового відділу теорії та історії інформаційного права Науково-дослідного інституту інформатики і права Національної академії правових наук України)

Конституція України – Основний закон нашої держави, який визначає засади та механізм здійснення державної влади. Органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 19 Конституції України).

На думку доктора юридичних наук Арістової І.В., всі гілки влади повинні плідно співпрацювати під час здійснення управління такою важливою сферою діяльності держави, як інформаційна. Саме це дозволить Україні вирішити стратегічне завдання – перейти до інформаційного суспільства [1, с. 195].

Інформаційна сфера в цілому досі залишається позбавленою цілісної системи регулювання [2; с. 5].

На сьогодні в Україні державне управління у сфері телебачення і радіомовлення здійснюється чотирма державними органами: Державним комітетом телебачення і

радіомовлення України, Міністерством інформаційної політики України, Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення.

Відносини, що виникають у сфері телевізійного та радіомовлення на території України, врегульовані Законом України «Про телебачення і радіомовлення» [3]. Стаття 7 цього Закону визначає засади державного управління та регулювання у сфері телерадіомовлення.

Так, передбачено, що Верховна Рада України визначає державну політику щодо телебачення і радіомовлення, законодавчі основи її реалізації, гарантії соціального і правового захисту працівників цієї сфери.

Кабінет Міністрів України забезпечує проведення державної політики щодо телебачення і радіомовлення, спрямовує і координує діяльність міністерств та інших органів виконавчої влади у цій сфері.

Відповідно до вказаного Закону забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері телебачення і радіомовлення покладаються на центральний орган виконавчої влади. На сьогодні таких центральних органів виконавчої влади два:

1) Державний комітет телебачення і радіомовлення України, до основних завдань якого віднесено забезпечення формування та реалізацію державної політики у сфері телебачення і радіомовлення [4];

2) Міністерство інформаційної політики України, до повноважень якого віднесено організацію та забезпечення діяльності державних телерадіоорганізацій в частині закордонного мовлення з метою поширення інформації про Україну у світі [5].

Єдиним органом державного регулювання діяльності у сфері телебачення і радіомовлення незалежно від способу розповсюдження телерадіопрограм і передач є Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення.

Державне регулювання національного телерадіоінформаційного простору здійснюється відповідно до Плану розвитку національного телерадіоінформаційного простору, який розробляє і затверджує Національна рада згідно з визначеними законами України принципами, завданнями та пріоритетами.

Повноваження інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері телебачення і радіомовлення визначаються законодавством України про телебачення і радіомовлення.

Аналізуючи положення статті 7 Закону можна дійти висновку, що державне управління та регулювання у сфері телерадіомовлення в межах своїх повноважень здійснюють: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, а також інші органи державної влади, органи місцевого самоврядування відповідно до законодавства України про телебачення і радіомовлення.

Національна рада складається з восьми осіб, з яких відповідно до статей 85 та 106 Конституції України чотири члени Національної ради призначаються Верховною Радою України і чотири члени Національної ради призначаються Президентом України.

Національна рада є повноважною при призначенні не менше шести її членів. Повноваження члена Національної ради починаються з дня його призначення і тривають п'ять років, за винятком випадків, передбачених цим Законом. Одна і та сама особа може бути повторно призначена членом Національної ради лише один раз.

Для забезпечення виконання повноважень Національної ради в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі призначаються представники Національної ради.

Для правового, наукового, інформаційного, організаційного, матеріально-технічного та іншого забезпечення діяльності Національної ради створюється апарат Національної ради. Структура, штатний розпис і положення про апарат Національної ради розробляються і затверджуються Національною радою.

Фактично Національна рада – це державний орган, який складається з восьми осіб.

Згідно з Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про офіційне тлумачення положень пункту 15 частини першої статті 106 Конституції України (справа про повноваження Президента України реорганізувати центральні органи виконавчої влади) (справа № 1-1/2003) від 28.01.2003 № 2-рп/2003, виокремлення в Конституції України прямо чи опосередковано назв міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, по суті, фіксує їх основне цільове призначення. У такий спосіб певною мірою визначається характер діяльності відповідного органу [6]. Тобто, до компетенції Державного комітету телебачення і радіомовлення має бути віднесено питання у сфері телебачення і радіомовлення.

Сьогодні, коли мова йде про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади, пропонуємо розглянути пропозицію щодо правового, наукового, інформаційного, організаційного, матеріально-технічного та іншого забезпечення діяльності Національної ради не окремим апаратом, а Державним комітетом телебачення і радіомовлення України. Вважаємо, що така оптимізація відповідатиме Конституції України та створить можливість заощадити бюджетні кошти.

Додатковим аргументом є те, що Національна рада не є суб'єктом законодавчої ініціативи. Будь-які підготовлені Національною радою пропозиції щодо удосконалення правового регулювання у сфері телебачення і радіомовлення доопрацьовуються та подаються до Уряду Державним комітетом телебачення і радіомовлення України.

Враховуючи наведене, можна зробити висновок про доцільність забезпечення діяльності Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення апаратом Державного комітету телебачення і радіомовлення України.

Список використаних джерел

1. Арістова І.В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти : [монографія] / І.В. Арістова / Університет внутрішніх справ / заг. ред. О.М. Бандурки. – Х.: УВС, 2000. – 368 с.
2. Національний інформаційний простір України: проблеми формування та державного регулювання. Аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень. – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2013_table/1119_dop.pdf
3. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21 грудня 1993 р. № 3759-XII // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 18. – ст. 155.
4. Про затвердження Положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення України : постанова Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2014 р. № 2 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 66. – ст. 1842.
5. Питання діяльності Міністерства інформаційної політики України : постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 2 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 6. – ст. 124.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про офіційне тлумачення положень пункту 15 частини першої статті 106 Конституції України (справа про повноваження Президента України реорганізувати центральні органи виконавчої влади) (справа № 1-1/2003) від 28.01.2003 № 2-рп/2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-03>.

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НОРМИ ПРАВА В УМОВАХ СИСТЕМНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ

Курінний Є.В.

(д.ю.н., професор, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України)

Під час переходу від задекларованих намірів до безпосередніх кроків щодо реалізації життєво необхідних системних реформ у самих різноманітних соціальних сферах України (освіта, медицина, соціальний захист, місцеве самоврядування, правоохоронна діяльність, правосуддя, оборона, національна безпека, тощо), вирішальне місце будуть займати процеси правотворчості. Від того як повно, своєчасно та всебічно у нормах відповідних галузей права будуть закріплені об'єктивно існуючі суспільні

потреби, як вміло зможуть реалізовувати зазначені норми різноманітні владні суб'єкти, залежить ефективність державної (владної) політики, а значить рівень позитивного оцінювання її з боку звичайних громадян.

Нажаль, майже після півторарічного початку згаданих трансформацій, вищі владні структури не можуть похвалитись значними здобутками у власній реформаторській діяльності. Характерним прикладом їх низької законодавчої та владно-управлінської потенції є своєрідна епопея реалізації положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року, норми якого визначають правові основи організації та діяльності цієї нової державної структури [1]. Навіть після року з часу набуття чинності даного законодавчого акту, переважна більшість його норм знаходиться у «законсервованому» стані, насамперед напевно через реальну відсутність з боку відповідних владних інститутів держави великого бажання виходити з імітаційного формату протидії корупції в Україні.

Основні аксіологічні характеристики норми права закріплені у її визначенні, за яким норма права – це загальнообов'язкове правило поведінки, що у встановленому порядку приймається, змінюється, відміняється та забезпечується державою, спрямоване на регулювання типових суспільних відносин через установлення юридичних прав і обов'язків їх учасників [2].

Як бачимо, норма права безпосередньо пов'язана з такою ключовою категорією як предмет правового регулювання і тому недаремно у відповідному механізмі вона визначається первинним елементом.

На мій погляд, наведеними характеристиками аксіологічний потенціал норми права не вичерпується, навпаки здійснюючи окремі цілеспрямовані кроки на шляху творчого пошуку, його цілком можливо розширити.

Зокрема у відповідності до чинних канонів вітчизняної теорії права і держави, нормативно-правовий інструментарій має формуватися та діяти на засадах регулювання суспільних відносин. Як свідчить соціальна практика, даний підхід має як великі позитиви так й суттєві мінуси. До перших слід віднести всеохопність та переважну очевидність більшості суспільних відносин, що підлягають відповідному регулюванню, у той же час головними недоліками цієї правової концепції слід визнати – незначне та поверхневе вивчення мотиваційних засад поведінки конкретного суб'єкта відносин (як виняток притягнення до відповідальності за виявлене протиправне діяння) та фактична відсутність своєрідних формалізованих соціальних лекал для оціночного визначення позитивної поведінки.

Іншими словами, значним чином поза увагою предмета правового регулювання залишаються відповідні суспільні потреби та інтереси.

Інтерес завжди виступає у ролі мотиваційної основи, своєрідного постійного поводиря осмисленої соціальної поведінки будь-якого суб'єкта суспільних відносин. Владний суб'єкт, котрий є репрезентантом держави або органа місцевого самоврядування, у своїй професійній діяльності завжди має керуватися публічними інтересами (інтересами суспільного загалу), і ні в якому разі не підмінювати зміст зазначених інтересів власними приватними, корпоративно-клановими інтересами.

Наведений бажаний та необхідний для суспільства і держави аскетизм повинен ґрунтуватися на домінуванні у змісті життєвого кредо конкретного посадовця таких високих принципів як мораль, свідомість, самообмеженість, відчуття відповідальності за доручену справу, тощо. Крім того, своєрідною соціальною аурую для формування, підтримки та подальшого зміцнення перелічених чеснот, мають бути такі стійкі показники «соціального клімату» як високі ступені загальної культури і свідомості громадян та похідні від них категорії – правосвідомість та правова культура.

Публічний, державний інтерес є похідним від іншої категорії «суспільних потреб» – тих об'єктивно існуючих соціальних викликів, проблем та завдань усвідомлення та бажання втілення яких, формує відповідні групи (види) суспільних інтересів, що повинні

складати основний зміст державної (владної) політики, а значить мати відповідну правову регламентацію.

Та частина суспільних потреб, що підлягає або повинна підлягати правовому забезпеченню складає поняття «об'єкт права» або «об'єкт правового забезпечення».

Об'єкт права у порівнянні з предметом правового регулювання віддзеркалює інтелектуальну сторону права як головного важеля реалізації суспільних потреб та інтересів. Дана категорія має бути найголовнішою в ієрархії системи основних правових елементів, бо усіякій вольовій поведінці повинен передувати процес усвідомлення досягнення поставлених цілей та виконання завдань, що спричинюють її, за результатами якого має обиратись найбільш раціональний варіант вольової поведінки, що забезпечуватиме максимальну повноту та своєчасність реалізації потреб та інтересів, які формуються в суспільстві.

Тільки комплексне вивчення інтелектуальної та вольової сторін права дозволить виробити більш чітку уяву про його головне соціальне призначення, повніше розкрити його сутність і стратегічне завдання [4, с.90-91].

Розглядаючи співвідношення понять «суспільні» та «правові» потреби, необхідно зазначити, що перші за своїм обсягом переважають правопотреби, під якими пропонується розуміти ті суспільні потреби, повна, всебічна та своєчасна реалізація яких вимагає відповідної правової регламентації, тобто охоплюється процесами правоутворення та правореалізації.

На завершення можна констатувати, що дослідження загальнотеоретичних характеристик об'єкта права та правових потреб, має позитивно відбитись на розширенні аксіологічних уявлень стосовно інших засадничих категорій вітчизняного права зокрема, норми права. Фіксація її більших суспільно ціннісних можливостей не повинна обмежуватися відповідними науково-теоретичними розробками, беззаперечний правотворчий потенціал норми права має також використовуватися у механізмі правового забезпечення відповідних суспільних потреб, що безпосередньо стосуються процесів організації та проведення системних реформ в Україні.

Інше кажучи в умовах необхідності покращення нормативно-правового забезпечення проголошених трансформацій, розуміння аксіологічних можливостей норм права має бути не тільки розширено, а й максимально використано у законотворчій діяльності. Цьому сприятиме краще усвідомлення складності алгоритму правоутворення та фактична заміна механізму правового регулювання суспільних відносин на механізм забезпечення реалізації відповідних потреб, що у свою чергу мінімізує кількість поширених зараз випадків підміни суспільного інтересу на приватний інтерес як під час законотворчої діяльності так й у процесах правореалізації.

Список використаних джерел

1. Про Національне антикорупційне бюро України Закон України від 14 жовтня 2014 року // Офіційний вісник України, 2014, № 87, ст.2472.
2. Ведерніков Ю.А., Грекул В.С., Папірна А.В. Теорія держави і права: Навч. посібник. – Д.: Юрид.акад. МВС, 2004. – С. 72.
3. Курінний Є.В. Предмет і об'єкт адміністративного права України: Монографія. – Д.: Юрид.акад. М-ва внутр.: справ; Ліра лтд, 2004. – С. 90-91

РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Лизогуб К.

(студентка Київського університету імені Бориса Грінченка)

Науковий керівник – к.ю.н., доцент А. Чернега

На сьогоднішній день Україна змушена розв'язувати безліч проблем, що стосуються соціально-економічної, політичної, правової та військової сфери, але особливе

місце посідають проблеми тих людей, які не з власної волі змушені були залишити свої зруйновані й розорені домівки, покинути роботу і виїхати туди, де немає ні знайомих, ні родичів, ні тих хто буде спроможним їм допомогти.

Діяльність терористичних організацій у Луганській та Донецькій областях та окупація Криму Російською Федерацією спричинили масові порушення прав, свобод та законних інтересів людини на території України, внаслідок чого виникла ситуація вимушеної масової міграції людей з відповідних територій.

Україна вперше за 24 роки незалежності зіштовхнулася з проблемою переселенців та біженців, змушених переміщатися з власних регіонів до інших міст і областей країни. Власне й в правовому полі, до прийняття профільного закону, ці питання окреслювалися лише Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 р., що регулює порядок надання допомоги іноземцям, тобто особам, які не є громадянами України і потребують додаткового або тимчасового захисту за межами своєї країни [1, ст. 146].

Відколи питання переселенців-українців набуло гострого характеру, аби захистити права цих людей, Верховна Рада України разом із експертами майже півроку, протягом 2014 р., працювала над відповідним законопроектом. Врешті решт законодавець схвалив новий Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р., метою якого став захист та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб (переселенців), повернення таких осіб до покинутого ними місця проживання в Україні та їх реінтеграції. Закон визначає поняття та статус вимушених переселенців, гарантії дотримання їхніх прав і свобод, значно спрощує процедуру реєстрації переселенців; встановлює право та порядок звернення переселенців до міграційної служби, щодо отримання реєстрації місця проживання; передбачає право на отримання документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус; гарантує реалізацію права на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту тощо [2, ст.1].

Окрім спеціального закону окремі питання внутрішньо переміщених осіб регулюється Закон України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» від 12 серпня 2014 р. [3, ст. 2030] та цілою низкою підзаконних нормативних актів, наприклад Постановами Кабінету Міністрів України за №№ 696, 356, 509, прийняті протягом вересня – жовтня 2015 р. Відповідні постанови уряду України запроваджують облік осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення АТО; встановлюють порядок здійснення заходів сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб; порядок забезпечення діяльності прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, які перемістилися з тимчасово окупованої території або району проведення антитерористичної операції; порядок отримання щомісячної адресної допомоги переселенцями для покриття витрат на проживання та оплату житлово-комунальних послуг, тощо [4].

Проте наявність декількох профільних законів та нормативно-правових актів уряду не вирішує усіх соціально-економічних та інших поточних проблем переселенців.

На сьогоднішній день в Україні кількість переселенців складає від 980 тисяч до 1,8 мільйона осіб. З них 60 % внутрішньо переміщених осіб – пенсіонери, 12 % – діти, 4 % мають фізично обмежені можливості [5, с. 4].

За даними Державної служби з надзвичайних ситуацій, найбільше внутрішньо переміщених осіб мешкають на Луганщині, саме там зареєстровані майже 200 тисяч переселенців. Найменше обирають Тернопільську, Чернівецьку, Закарпатську та Волинську області. Водночас, за даними управління Верховного Комісара ООН у справах біженців, чимраз, більше українців шукають притулку за кордоном [6].

Проблеми переселенців носять не лише кількісний, а й часовий вимір. І хоча люди, які залишають свої домівки, сподіваються, що це ненадовго й що вони ось-ось туди повернуться. Насправді переважна їх більшість, перебуваючи далеко від рідного дому по кілька місяців, дедалі більше розуміють, що найближчим часом повернутися вони не зможуть та й буде нікуди.

Першочергового вирішення потребують питання, які пов'язані з розміщенням переселенців та забезпечення їх житлом, придатним для зимівлі; відновленням документів, що посвідчують особу, юридичні факти та права на майно; працевлаштуванням та отриманням пенсій, медичної допомоги, освітніх послуг та іншої соціальної допомоги.

Згідно проведеного опитування 44 % громадян України, що отримали статус переселенця вважають, що держава недостатньо їх підтримує, а 2/3 опитаних відчувають, що суспільство з нерозумінням відноситься до проблем переселенців. 58 % опитаних переселенців скаржаться на складнощі, що виникли у них, під час пошуку роботи на новому місці, 26 % опитаних взагалі не шукали роботу після переїзду і сподіваються на допомогу держави. Переселенцям ніде працювати – з більш ніж мільйона працевлаштуваних, влаштуватися вдалося лише 5 %. А допомога від держави на суму 842 грн. на місяць для непрацевлаштуваних і 421 грн. для всіх інших не дотягує навіть до прожиткового мінімуму, що для працевлаштуваного населення, протягом 2015 р., становить в середньому 1250-1300 грн. [7, ст. 37].

На думку представників недержавних організацій, що займаються допомогою вимушеним переселенцям, питання працевлаштування є одним із найактуальніших. Але в уряді існує інша думка. Зі слів Прем'єр-міністра випливає, що він не вважає проблему працевлаштування надто актуальною. 27 лютого відповідаючи на питання журналістів, пан Яценюк зазначив: «Я кажу, а дайте мені дані, яка кількість тимчасово переміщених осіб зареєструвалася в Центрі зайнятості, щоб стати на облік і пошукати принаймні роботу – 30 тисяч осіб. Лише 30 тисяч осіб!». Не менш важливою постає проблема житла для переселенців. Згідно з опитуванням журналістів близько 78 % переселенців не мають постійного житла: «Це важко психологічно та абсолютно безперспективно, живемо хто у родичів, хто у знайомих. Трапляється, в однокімнатній квартирі живуть по 16 осіб». Також є великою проблемою небажання місцевих жителів здавати свої квартири саме переселенцям [8].

Не менш важливою постає проблема житла для переселенців. Згідно з опитуванням журналістів близько 78 % переселенців не мають постійного житла: «Це важко психологічно та абсолютно безперспективно, живемо хто у родичів, хто у знайомих. Трапляється, в однокімнатній квартирі живуть по 16 осіб». Також є великою проблемою небажання місцевих жителів здавати свої квартири саме переселенцям.

При відсутності, так званої, медичної дискримінації, ще однією проблемою залишається проблема медицини, що вирішується найповільніше і яка, на думку, волонтерів і громадських організацій, лишається без вирішення. По-перше, мова йде про незрозумілий і непрозорий підхід до фінансування галузі охорони здоров'я; по-друге, відсутній системний підхід і в співпраці між медичними закладами та установами і організаціями, куди необхідно направити пацієнта після лікування; по-третє, окрема група з числа внутрішньо переміщених осіб – це пацієнти з хронічними захворюваннями. Щодо них, у першу чергу, має вестися медичний облік для планування майбутніх бюджетних витрат. Державі потрібно врахувати той факт, що за даними статистики в усі лікувальні заклади України з числа тимчасово переміщених осіб звернулось майже 150 тис. дорослих та 100 тис. дітей. На медичний облік стали понад 90 тисяч, госпіталізовано 34 тис. [9].

Щодо освіти, лише у Донецькій області зазнали різного роду пошкоджень – 174 заклади: 45 дошкільних, 98 загальноосвітніх і тому існує нагальна потреба в освіті переселенців. Діти-переселенці потребують теплого одягу, психологічної адаптації тощо. Крім того, з метою попередження і уникнення можливих конфліктів між місцевими

мешканцями і переселенцями, працівникам освіти потрібно забезпечувати соціально-психологічний супровід. Освітніх послуг потребують понад 180 тисяч дітей. Вищі навчальні заклади, що переїхали на підконтрольні території, не в змозі забезпечувати нормальний навчальний процес, оскільки розміщуються в непристосованих для перебування та навчання приміщеннях, без відповідного лабораторного та технічного обладнання. Викладачам і студентам просто ніде жити – гуртожитків на всіх не вистачає, як і коштів на сплату оренди житла [10].

Вирішуючи питання переселенців на Україні, в першу чергу, нашим керівникам необхідно звернути увагу на досвід зарубіжних країн, а саме маленької і не такої вже і багатой Грузії, яка пережила два конфлікти: грузинсько-осетинський та російсько-грузинський. Для розв'язання яких було створено окремих орган – Міністерство у справах біженців та реінтеграції. З першого дня конфлікту Грузія не розгубилась і створила єдиний центр, який займався конкретно проблемами переміщених осіб, а в Україні ці проблеми тривають і досі. Проте, за народним прислів'ям: «Усе завжди закінчується добре. Коли щось закінчилося погано, отже, це ще не кінець».

Список використаних джерел

1. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України № 1706-VII від 08.07.2011р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 16. – Ст. 146.
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: закон України № 1706-VII від 20.10.2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – №1. – Ст. 1.
3. Про створення вільної економічної зони "Крим" та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України: Закон України від 12.08.2014 р. // Відомості Верховної Ради України. –2014. – № 43. – Ст. 2030.
4. Про затвердження Порядку здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України № 696 від 08.09.2015 р. // Офіційний вісник України. – 2015. – № 74. – Ст. 2443; Про затвердження Порядку забезпечення діяльності прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, які перемістилися з тимчасово окупованої території або району проведення антитерористичної операції: Постанова Кабінету Міністрів України № 356 від 04.06. 2015 р. // Офіційний вісник України. – 2015. – № 46. – Ст. 1474; Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України № 509 від 01. 10. 2014 р. // Офіційний вісник України. –2014. – № 81. – Ст. 2296.
5. Каздобіна Ю.В. Держава й переселенці: байдужість і люди / Ю.В. Кандубіна // Право України. – 2014. – № 28. – С.2-8.
6. Державна служба з надзвичайних ситуацій. – Офіційний інформаційний портал. [Електронний ресурс]: <http://www.mns.gov.ua/news/34232.html>.
7. Про Державний бюджет України на 2015 рік: Закон України № 80-VIII від 28.12.2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 5. – Ст. 37.
8. Кореспондент. – Офіційний інтернет-портал. [Електронний ресурс]: <http://ua.korrespondent.net/ukraine>.
9. Вісті. – Офіційний інтернет-портал. [Електронний ресурс]: <http://www.visti.tv/new.aspx?newsid=36969>.
10. Урядовий портал. – Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. [Електронний ресурс]:http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247551504&cat_id=248446171.

ПРОБЛЕМА ФЕДЕРАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Ляшенко А., Лихута О.

(студенти Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Н.В.Теремцова

Про необхідність федералізації України говорять досить давно, проте останнім часом ця тема стає все актуальнішою, піднімаючись на обговорення спільноту. Україна зараз і сьогодні, підґрунтя для федералізації, чи потрібна вона державі, аргументи за і проти – ці та ряд інших не менш важливих питань ми хотіли б розглянути у цій статті.

Термінологія і законодавство

Оскільки розгляд даної проблеми неможливий без визначення ключових понять таких як «унітарна держава», «федерація», «федералізація», ми пропонуємо дати дефініції даним термінам, спираючись на праці В.О. Котюка.

Проста унітарна держава – це така держава, складові частини якої не мають власного суверенітету і не можуть бути суб'єктами політичних відносин. Існують прості унітарні держави, які мають автономні утворення; до таких держав відносять Україну.

Федерація – це постійний союз окремих суверенних держав, які утворили єдину державу на добровільній основі і певну частину суверенітету передають центральним федеральним органам.

Федералізація – це складний процес переходу від простої унітарної держави до федерації, який здійснюється за допомогою конституційних реформ та адміністративно-політичних процесів.

Таким чином, розглядаючи проблему федералізації України, ми повинні враховувати деякі важливі обставини, зокрема підґрунтя для проведення федералізації, фундаментальні наслідки зміни державного устрою як для діяльності влади так і для суспільства загалом.

Підґрунтя для проведення федералізації

Варто зазначити, що дане питання необхідно розглядати, враховуючи сучасний шлях розвитку держави. Не все так просто як здається на перший погляд. Згідно Конституції України, наша держава є простою унітарною за своєю формою з наявними автономними утвореннями, а точніше АР Крим. Головний закон України чітко окреслює дане положення. Тобто, по правді, дане питання є вирішеним і оскарженню підлягати не може.

Затвердивши Конституцію, український народ автоматично погодився з усіма вказаними там статтями, тому проголошення федералізації порушить самі принципи на яких збудована наша держава.

Україна оформлена як унітарна, а це значить що в своїй основі вона не містить окремих територіальних одиниць, які мають певний суверенітет і не підпорядковуються вищій державній владі.

На відміну від інших федеративних держав, наприклад, США чи РФ, Україна не має навіть історичного підґрунтя для створення федерації, оскільки протягом всього свого розвитку вона була єдиним народом (хоч і роз'єднаним іншими державами). В федераціях, де протягом багатьох століть на її території проживали різні нації та народності, які були об'єднанні в єдину державу на рівних правах та засадах.

Більше того у своїх сучасних межах на території нашої країни проживає єдина народність українців, а також значна кількість національних меншин, але їх наявність не дає достатніх підстав для перетворення держави в федерацію. Проте за даними 2014 р., українці становлять 77,8% від усієї кількості населення.

У даному випадку, щоб збудувати федерацію на теренах України необхідно зруйнувати весь державний устрій на якому базується країна, розділити її а окремі регіони.

Поділ України як передумова федералізації

Оскільки поняття федералізації включає в себе об'єднання незалежних суб'єктів в єдину державу логічно виникає питання де взяти дані незалежні частини. Адже будучи за своєю суттю єдиною і неподільною державою, для проведення федералізації Україна має поділитися.

За яким принципом відбуватиметься поділ? – питання на яке очевидно знайти відповідь буде досить важко. Необхідно враховувати низку чинників, зокрема економічні, політичні, культурні, національні та історичні. Будь-який поділ призведе до незадоволення в суспільстві, що потягне за собою ряд негативних наслідків.

Чи не призведе даний поділ до остаточного роз'єднання суспільства, на яких засадах буде він відбуватися, ким і як проведуть федералізацію, чи зможе новоспечена

влада утримати управління? Ці питання вимагають чіткого роз'яснення не лише для державного апарату, а й для всього народу. Федералізація це не шлях для українців, у нас власна дорога .

"Федералізація – це не рецепт для України. Це рецепт для країн, в яких були князівства, і вони якось об'єдналися. У нас цього не було", – повідомив зазначає голова Верховної Ради України, голова конституційної комісії Володимир Гройсман в інтерв'ю тижневику "Новое время".

Спікер зазначив, що федерація чи конфедерація означає об'єднання декількох частин під однією формою управління. Україна ж є незалежною унітарною державою. "Щоб створити в Україні федерацію, потрібно все розвалити, а потім зібрати. Навіщо?" – повідомив Гройсман.

Сучасний стан федералізації

В Україні дане питання неодноразово порушувалося. Проте яскравого політичного забарвлення воно набувало лише двічі під час гострих політичних криз : у 2004 р. під час Помаранчевої революції та зараз після подій Майдану, у часи російської агресії.

У 2004 р. під час фальсифікації результатів президентських виборів питання набуло надзвичайно гострого характеру, саме тоді Луганська обласна рада висунула пропозицію створення окремої автономної Південно-Східної республіки зі столицею у Харкові. Після проведення виборів дана проблема втрачає свою актуальність і відходить на другий план.

У 2014-2015 рр. дане питання дуже гостро стоїть у сучасному суспільстві. Це пов'язано з Революцією Гідності, яка відбулася в січні-лютому 2014 р. і потягла за собою підйом сепаратистських настроїв в Східній Україні та АР Крим, лобійованих Російською Федерацією. Наслідком цього стала фактична втрата Кримського півострова та військовий конфлікт на Донбасі.

Необхідно зазначити, що ідея федералізації з'являлася в суспільстві у зв'язку з гострими політичними і економічними кризовими ситуаціями. Саме тоді народ не хоче шукати шляхи вирішення проблеми, а просто прагне відділитися, не розуміючи, що таке відокремлення призведе до низки проблем не тільки культурного, а й економічного й політичного характеру.

Саме тому далі ми хотіли б розглянути позитивні та негативні наслідки федералізації.

Аргументи «за» федералізацію

Федеративний устрій для України міг би стати тим важелем урегулювання сепаратистських та проросійських настроїв населення східних та південних регіонів. Федералізація сприяла б формуванню регіональних еліт, а також передбачала б мовно-культурну автономію, що владнало б місцеві політичні проблеми. Відбулося б збільшення повноважень місцевих громад у стосунках з центром і спільного контролю двох гілок влади (федеративної і регіональної).

Поза політичними, економічні чинники є одним з важливих аспектів при формуванні державного устрою. Зі свого боку федералізація дала б своєрідні шляхи розвитку для господарства регіонів та перерозподіл фінансових потоків, а також певну економічну незалежність від центру.

З одного боку, потенціальна федералізація дає свої певні перспективи у розвитку регіонів та регулюванні настроїв суспільства. Та що якщо поглянути на проблему з іншої сторони.

Аргументи «проти» федералізації

Першою загрозою переходу до федеративного устрою є потенціальний розпад країни. Замість бажаної консолідації може відбутися посилення протиріч. Це може призвести до остаточної дезінтеграції держави і подальшої абсорбції її сусідами, які мають певні територіальні претензії. Словом, суб'єкти федерації можуть слідувати зовсім

протилежному політичному курсу та зовнішньополітичному вектору, проводити диференційовану культурну, мовну, економічну політику.

Як нам відомо, більшість федерацій, існуючих сьогодні були утворені шляхом об'єднання самостійних суб'єктів (США, ФРН, Канада), а не поділом вже існуючої унітарної держави. Тобто федералізація повинна відбуватися за принципом «знизу-вгору». У випадку України доведеться спочатку розпастися на частини, а вже потім формувати повноцінну федерацію. Як можна побачити на прикладі федералізованої унітарної Бельгії: протиріччя між фламандцями і валлонами тільки посилились, як політичні, так і економічні й культурні.

Крім того, з огляду на орієнтацію Заходу і Центру України на Європу, а Сходу на Росію, відбуватиметься гальмування суб'єктами федерації зовнішньополітичних рішень, що не піде на користь розвитку всієї федерації.

Взагалі, ідея федералізації не користується популярністю в українському суспільстві. За опитуванням, проведеним Інститутом соціології НАНУ лише 8% громадян України (за виключенням окупованих Криму та територій Донбасу) підтримують зміну державного устрою на федеративний, 41% – залишення унітарного устрою з розширеними повноваженнями органів місцевого самоврядування, 37% – залишення унітарної України з діючими повноваженнями локальних адміністрацій, 6,5% – можливість виходу із складу України.

Потрібно не забувати економічний чинник. Західна Україна є більша аграрною, в Східній же переважає індустріальний розвиток. При існуванні унітарної форми державного устрою є можливість відносного зрівняння розвитку регіонів. Федеративна держава тільки посилюватиме відмінності.

І нарешті федералізація призведе до збільшення бюрократичного апарату в регіонах. В сьогоднішніх умовах повальної корупції це спровокує розкрадання коштів на регіональному рівні. Взагалі, в сьогоднішніх українських реаліях питання про федералізацію піднімається певними політичними групами і під нею прикривається звичайний сепаратизм.

Висновки

Проведення федералізації зараз є великим ризиком, який може не тільки не виправдати себе, але й поставити під питання існування такої держави як Україна. Адже федералізація – це не просто внесення змін до Конституції, а довготривалий процес реформування судової, бюджетної та адміністративної систем. Це встановлення відносин по вертикалі «центр-регіон» і в умовах політичної та військової кризи, економічної нестабільності перехід до федерації може бути небезпечним. Наразі відсутня і законодавча база і підтримка суспільства в цій справі. На нашу думку, розумною альтернативою федералізації є адміністративно-територіальна реформа. Проведення децентралізації, надання повноважень місцевим адміністраціям, перерозподіл фінансових потоків можливий і без утворення окремих суб'єктів, наділених суверенітетом, як передбачає федералізація. За мету влада має взяти принцип субсидіарності – вирішення місцевих проблем якомога далі від центру і з мінімальним його втручанням. Таким чином, можна вирішити відразу 2 проблеми: розширення компетенції локальних органів самоврядування, яке так потрібне для врегулювання соціальної нестабільності, та зняття питання про федералізацію, для того щоб певні політичні сили не мали змоги спекулювати ним задля здобуття підтримки в народі.

Список використаних джерел

1. Котюк В.О. «Основи держави і права», – К., : Атіка, 2001- с. 420.
2. Григорьянц В. «Федерализация Украины. К единству через разнообразие»,- М.,: Восток-Запад, 2011 – с. 248.
3. Расевич В. «Призывы к разделению Украины ничего, кроме крови, не принесут: интервью».
4. Андреев С. Федерализация Украины: единство нации или распад государства?», – М.,: Европа, 2006 – с. 26.
5. Беляев А., Колеров С., Украина: итоги – 2010 и вызовы – 2011» – М., 2011 – с. 288.
6. Бузила А. Нужна ли федерализация Украине? – Л., 2011.

7. Єскельчик С. О. Федералізм М. Драгоманова» – К., 1995 – с.117.
8. Нестеренко Н. Федералізація: опыт Бельгії, перспективи України. – 2005.
9. Коптив Д. Федеративная Республика Украина -К., 2006.
10. Ткачук А. Хто стоїть за «федералізацією» України? – К., 2010.
11. Лукшиц Ю. Федералізація України. Факти і міфи – 2011.

СПОРИ ПРО МОТИВИ ЯК НОВА ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО СУДОЧИНСТВА КАТЕГОРІЯ СУДОВИХ СПОРІВ

Мартиненко О.

(студент Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник – д.ю.н., доцент Дзейко Ж.О.

Прийняття Верховною Радою України Закону України від 12.02.2015 року № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд» [1], яким внесено зміни до чинних процесуальних кодексів та затверджено нову редакцію Закону України «Про судоустрій і статус суддів», стало черговим етапом процесу реформування судової системи, який перманентно триває вже далеко не перший рік.

Безперечно, позитивною новацією, передбаченою Законом України від «Про забезпечення права на справедливий суд», є повернення Верховному Суду України реального статусу найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції, що і передбачено ч. 2 ст. 125 Конституції України.

Після «судової реформи 2010 р.» Верховний Суд України фактично було усунуто від судочинства взагалі, не говорячи вже про забезпечення його статусу найвищого судового органу у системі судів загальної юрисдикції. Рішення про допуск заяв про перегляд Верховним Судом України постанов вищого спеціалізованого суду приймав сам же вищий спеціалізований суд. Тобто, Верховний Суд України міг розглядати судові справи лише у випадку якщо на це була «добра воля» того чи іншого вищого спеціалізованого суду. Наприклад, у 2013 р. Вищий господарський суд України допустив до перегляду Верховним Судом України лише 3,5 % від поданих заяв про перегляд рішень ВГС України [2].

Професор С. Шевчук ще до прийняття Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» зазначав, що *«найпростішим шляхом для відновлення конституційного статусу ВСУ є повернення йому касаційних повноважень, до того ж він повинен здійснювати сучасну касацію, за зразок якої повинна слугувати діяльність європейських верховних (касаційних) судів, а саме: вирішення питання права, а не фактів; забезпечення єдності судової практики через надання фінального тлумачення норм матеріального та процесуального права у судових рішеннях за конкретними справами; визнання нормативності мотиваційних частин таких рішень; заповнення прогалів та вирішення конфліктів у праві, що стає зразком для вирішення аналогічних справ у майбутньому»* [3, с. 319]. Законодавчі зміни 2015 р. якраз і направлені на зазначений вектор.

Зміни до процесуальних кодексів, що вносяться Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд», передбачають, що допуск судової справи до провадження з перегляду судових рішень вищих спеціалізованих судів здійснюється безпосередньо Верховним Судом України. Тобто, Верховний Суд України повертається у процес судочинства, здійснюючи безпосередній розгляд судових справ на предмет однаковості застосування судами касаційної інстанції одних і таких самих норм матеріального та процесуального права, а також на предмет дотримання касаційним судом висновків Верховного Суду України щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права.

Зміни, що вносяться до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» і процесуальних кодексів, постулюють, що висновок Верховного Суду України щодо

застосування норми права, викладений у його постанові, прийнятій за результатами розгляду справи, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права, а також має враховуватись іншими судами загальної юрисдикції при застосуванні норм права. Зазначимо, що у таких змінах новації як такої немає, адже ст. 360⁷ ЦПК України, ст. 111²⁸ ГПК України, ст. 244² КАС України та ст. 458 КПК України і до прийняття Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» закріплювали обов'язковість юридичної позиції, викладеної у постанові ВСУ, як для судів, так і для суб'єктів владних повноважень.

Насправді революційними для українського судочинства є інші законодавчі новації. Такі новели доповнюють Закон України «Про судоустрій та статус суддів» і процесуальні кодекси нормами, які дозволяють суду відступати від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів. На нашу думку, саме тут закладається справжній міцний фундамент для впровадження судової правотворчості та юридичного прагматизму в українську юриспруденцію. Законодавчі зміни надають висновкам, що містяться у мотивувальній частині постанови ВСУ, нормативний характер, оскільки ніби нав'язують певну модель поведінки (юридичну норму) нижчестоящим судам та суб'єктам права, які є потенційними учасниками судового процесу. Проте справжній суддівський активізм та юридичний прагматизм криється не у слідуванні таким висновкам ВСУ (прецедентним нормам права), а у можливості відступати від них. У такому випадку виникає не спір про факти чи навіть спір про право, а **спір про мотиви**. І якщо питання ставиться про мотиви (обґрунтування судом необхідності відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України), то це «ховає» формалізм та догматику, адже надає суду можливість при вирішенні судової справи виходити не з механічного та силлогічного слідування закону або судовому прецеденту (у формі постанови ВСУ), а звернутися до аналізу та оцінювання інтересів (індивідуальних, колективних, суспільних, державних), економічної ефективності судового рішення, його практичних наслідків та дієвості.

Саме можливість відступити від догми закону або прецеденту у формі висновку Верховного Суду України робить можливою судову правотворчість та юридичний прагматизм. Адже саме лише надання нормативної сили ще одному з видів юридичних текстів – висновку ВСУ лише розширює масив юридичних норм, які впливають на суддю при винесенні рішення. Проте, якщо суддя наділяється реальною можливістю (та ще й закріпленою законодавчо) відступити від певного нормативного підґрунтя (хай навіть у нетиповій для української юриспруденції формі судового рішення), то саме це надає суду реальні правотворчі повноваження. Якщо суд може «відступити від висновку Верховного Суду України щодо застосування норми права», отже він може відступити і від застосування самої норми тим або іншим чином. При цьому такий «відступ» має відбуватись не свавільно, а з викладенням мотивів, що і закріплено законодавчими змінами.

Цікавим видається те, як такими надзвичайно широкими (фактично правотворчими) повноваженнями користуватимуться суди першої інстанції, адже українська юридична традиція, у т.ч. і суддівська, наскрізь пронизана формалізмом та нормативізмом. Таке апелювання суддів до закону не є дивним, адже завжди простіше перекласти відповідальність на законодавця (*dura lex sed lex*) або зазначити у судовому рішенні номер та дату рішення вищестоящего суду та продублювати вже зроблені таким судом висновки (*stare decisis*), аніж брати на себе відповідальність за оцінку, прогнозування та досягнення практичних наслідків судового рішення з метою забезпечення найкращого результату.

Суб'єктом правотворчості у випадку застосування можливості відступити від висновків ВСУ стає саме суд першої або апеляційної інстанції. Тобто, суддя у конкретній справі досліджує факти та обставини справи, шукає для них законодавче підґрунтя,

віднаходить відповідне рішення ВСУ щодо застосування такого законодавчого підґрунтя (фактично прецедентну норму), а потім оцінює мотиви та наслідки застосування такої конструкції до конкретної справи. І якщо суддя дійшов висновку, що така конструкція неадекватно відповідає конкретній справі, він має реальну, процесуально зафіксовану можливість відступити від висновку ВСУ про застосування норми матеріального або процесуального права, тобто відступити і від застосування законодавчої норми певним чином, та застосувати її інакше (змінити або заперечити її як таку). Що це, якщо не судова правотворчість? Якщо ж таке рішення оскаржується, а апеляційний або касаційний суд перевіряє не стільки обставини справи або застосування писаного права, а вивчає мотиви та аргументацію судді, який відступив від прецеденту ВСУ, що це, якщо не юридичний прагматизм?

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що такі законодавчі зміни можуть призвести до виникнення нової категорії судових спорів в українському судочинстві – спорів про мотиви, тобто врахування та обґрунтування не лише нормативного підґрунтя або фактичних обставин справи, а й мотивів ухвалення того або іншого судового рішення, на противагу традиційним спорам про право та спорам про факти.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12.02.2015 року № 192-VIII // Офіційний вісник України. – 2015. – № 17. – С. 447.
2. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей, міст Києва та Севастополя, Апеляційним судом Автономної Республіки Крим за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/264C5A022472BB31C2257D1900315B8D](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/264C5A022472BB31C2257D1900315B8D).
3. Шевчук С. Забезпечення єдності судової практики в умовах існування спеціалізованої юрисдикції / С.В. Шевчук // Право України. – 2013. – № 9. – С. 306-324.

ПРАВО ВЕТО ГЛАВИ ДЕРЖАВИ: ЗАСІБ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

Марченко М.

(аспірант Київського національного університету ім. Тараса Шевченка)

Науковий керівник – д.ю.н., професор О.Марцеляк

В українській науці конституційного права – право вето глави держави досліджується переважно з формальної точки зору, без системного взаємозв'язку з категорією конституційний лад, недостатньо враховується правова природа статусу Президента, як гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Отже, є актуальним розглянути право вето глави держави в змістовній парадигмі, застосувати системне тлумачення норм Конституції України з метою уточнення правової природи права вето та вироблення наукових рекомендацій його практичного застосування.

Ст.102 Конституції України [1.141] визначає Президента України гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Реалізація правового статусу Президента України у якості гаранта додержання конституції здійснюється через конституційно визначені повноваження глави держави.

Ст. 102 Конституції України – є конституційним закріпленням глави держави у якості гаранта конституційного ладу.

Одним з засобів реалізації статусу президента України, як гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина – є право вето глави держави.

В українській науці конституційного права існують різні наукові класифікації груп повноважень Президента України. Не вдаючись у детальний аналіз класифікації усіх повноважень глави держави, – зупинимося на тих елементах наукових класифікацій, що

мають зв'язок з правом вето президента. Так виділяють групу повноважень Президента щодо забезпечення конституційної законності [2.9] Ю.М. Годика та В.Д. Яворський виділяють повноваження забезпечення конституційного ладу і конституційної законності. [3. 98,184] Існує також виділення такої групи повноважень Президента – як вплив на законотворчу та іншу діяльність Верховної Ради [4.498]. Дослідники, класифікуючи повноваження Президента України, виділяють ще групу повноважень із забезпечення прав людини і громадянина. [3. 98-184] Не вдаючись детально до класифікації груп повноважень Президента України, відзначимо, що здійснення права вето глави держави в цілому є пов'язаним з повноваженнями Президента щодо забезпечення конституційного ладу, а отже, і найвищої цінності конституційного ладу України – прав та життя людини.

Право вето глави української держави в сучасному українському конституціоналізмі недостатньою мірою розглядається у взаємозв'язку з категорією конституційного ладу, статусом Президента, як гаранта прав і свобод людини, охоронною функцією права і держави.

Право вето глави держави можна розглядати як один з засобів інституту правової охорони Конституції.

Право вето Президента України отримало нормативне закріплення в ст.94 ; п.30 ч.1 ст.106 Конституції України. Системний аналіз вказаних конституційно-правових норм у взаємозв'язку з положеннями ст.1; ст.2; ст.8; ст. 22 та іншими положеннями Конституції України дозволяє визначити правову природу цього права як засіб захисту конституційного ладу. Право вето Президента можна розглядати таким чином, виходячи з доктрини поділу влади та принципу стримування і противаг гілок влади. Право вето Президента України – є відносним, а не абсолютним, що ще раз показує конституційне закріплення цієї можливості Президента в механізмі взаємних стримувань і противаг гілок влади.

Ч.2 ст. 94 Конституції України встановлює, що Президент має право повернути закон до Верховної Ради для повторного розгляду зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями. Отже, на конституційному рівні закріплено необхідність належного обґрунтування Президентом права вето. При виробленні розуміння щодо належного обґрунтування Президентом застосування права вето визначальне значення має диспозиція ст.102 Конституції України, де Президент, по-суті, визначається гарантом конституційного ладу. Виходячи з цього Президент має використовувати право накладення вето у разі, якщо прийнятий Верховною Радою закон становить загрозу для демократичного конституційного ладу, порушує фундаментальні права і свободи людини, прямо суперечить нормам Конституції України. Така правова конструкція дає змогу визначити право вето глави держави у якості досить дієвого засобу захисту конституційного ладу, що дозволяє не допустити потенційного порушення фундаментальних прав людини. Таке розуміння правової природи права вето глави держави вкладається в «змістовний» напрямок у дослідженні конституційного ладу. [5. 51-54] При такому розумінні конституційного ладу він розуміється як « цілісна система соціально-правових відносин і інститутів підпорядкованих безумовно моральним та конституційним імперативам» [6.23]

Запропонований нами підхід до застосування вето глави держави перетворює інститут вето в реальний інструмент в механізмі стримувань і противаг, певний засіб правової охорони конституції або захисту конституційного ладу, дієву складову національного механізму захисту прав і свобод людини. На противагу запропонованому підходу до застосування права вето Президента України – чисто формальний підхід до застосування цього права може перетворити право вето глави держави в інструмент політичного зловживання та ін. Пропонована концепція застосування права вето глави держави ґрунтується на первинності охоронної функції права , і, відповідно, охоронної функції держави над регулятивними. Проблемою пострадянської політико-правової дійсності, та певною мірою юридичної науки – залишається панівне розуміння

регулятивних функцій права та держави як основних. На противагу цьому пропонується нами конструкція виходить з природного розуміння права та з особливої охоронної природи статусу Президента, як гаранта конституційного ладу. Практика застосування вето Президентом України та Президентами деяких зарубіжних країн показує, що часто глави держав застосовують це право саме з метою захисту або охорони конституційного ладу, прав і свобод індивіда.

Принципи правової держави та верховенства права, що закріплені в ст1 та ст. 8 Конституції України, передбачають належне обмеження публічної влади з метою захисту прав і свобод індивіда. В цьому контексті пропонується розуміння право вето глави держави – теоретично може розглядатися засобом протидії прийняття так званого «неправового закону», що порушує основні природні права і свободи людини, що належать їй від природи або Бога, а не є дарованими державою. У разі, якщо Парламент ухвалив закон, який відповідає філософсько-правовому розумінню «неправового закону» – глава держави має належний правовий інструмент для захисту конституційного ладу в цілому і прав індивіда безпосередньо у вигляді застосування умотивованого вето.

Однак, право вето Президента не слід звужувати виключно до захисту фундаментальних прав і свобод індивіда, адже, як показує практика застосування вето глави держави, у ряді випадків воно накладається у разі наявності у прийнятому Парламентом законопроекті колізійних норм, відсутності право реалізаційного механізму, недоліків законодавчої техніки та відсутності механізмів фінансування. У таких випадках глава держави чітко має обґрунтовувати застосування вето і вказувати парламенту на необхідність виправлення певних норм законопроекту. Можливість подолання президентського вето двома третинами від складу Парламенту слід розглядати в якості належного застосування принципу стримування і противаг. Вбачається, що у ст.94 та у п.30 ч.1 ст.106 Конституції України доцільним є закріплення того, що реалізація права вето глави держави має бути спрямована на забезпечення додержання Конституції України та захисту прав і свобод людини. Чинна редакція ст.94 Конституції України, хоч і зобов'язує Президента подавати вмотивовані і сформульовані пропозиції в разі застосування вето, не висуває прямих вимог щодо такого мотивування. Зважаючи, на строкатість практики застосування вето глави держави, є доцільним пряме закріплення критеріїв обґрунтування використання цього права Президентом.

Вище викладене доводить, що право вето глави держави потребує подальшого дослідження у змістовній парадигмі з ухилом на правозастосовну практику та категорію конституційний лад.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 2-го скликання //ВВР.-1996-№30.-ст.141(зі змінами і доповненнями);
2. Сergyoga S. G. Компетенція Президента України: теоретично-правові засади : Автореф. дис. канд. юрид. наук.-Х; 1998.-с.9.
3. Тодька Ю.Н., Яворский В.Д. Президент Украины: конституционно –правовой статус.-Х.,1999.-с.98-184.
4. Конституційне право України; підручник- за ред. В.Ф. Погорілка.К., 1999.-с.498.
5. О.Литвинов. Республіканський устрій як принцип конституційного ладу України: до постановки питання// юридичний журнал №4(106) 2011с.51-54.
6. Румянцев О.Г. Основы конституционного строя России.- М.:Юрист,1994.- с.23.

ЗАСТОСУВАННЯ ОЦІНОЧНИХ КРИТЕРІЇВ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Мироненко І.В.

(к.ю.н., доцент кафедри цивільного права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника)

В науковій літературі достатньо часто висловлюється думка про використання таких понять як „мораль”, „моральність”, „моральні засади суспільства” тощо для правової оцінки дій особи в різних сферах суспільного життя. Подібні думки не є новими і на сьогодні вони підкріплюються відповідними положеннями новітнього законодавства України.

Так, згідно п. 4 ст. 13 Цивільного кодексу України, при здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватись моральних засад суспільства; ст. 203 ЦК України “Загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину” підкреслює, що зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства; подібні застереження містить ст. 319 ЦК України “Здійснення права власності”: “При здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків власник зобов'язаний додержуватися моральних засад суспільства”; згідно п. 9 ст. 7 Сімейного кодексу України, сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства та ін.

Проте практична можливість використання при здійсненні правового регулювання оціночних критеріїв в літературі оцінюється неоднозначно.

На думку М. Хавронюка, “якщо ознакою якогось поняття стає моральний, етичний критерій, це поняття повністю втрачає чіткість і не може бути використано. В сфері моралі все занадто суб'єктивно” [1, с. 22]. О.В. Дзера вказав з цього приводу, що невизначеність критеріїв моральності поведінки власника обов'язково породжуватиме різне її тлумачення [2, с. 196]. Зокрема можна вказати на відсутність законодавчого визначення, що являють собою моральні засади суспільства. Крім того, слід враховувати, що моральні норми як різновид соціальних норм не лише не мають свого формально-юридичного закріплення, але і існують у суспільстві у вигляді кількох відносно самостійних систем правового регулювання [3, с. 97-98]. З огляду на це стає зрозуміло, що визначити відповідність тих чи інших дій власника моральним засадам суспільства достатньо складно. Крім того, в законодавстві не визначено, яку саме відповідальність повинні нести особи, поведінка яких порушує моральні засади суспільства. Свого часу в радянській літературі Б.В. Дукальський висловив думку, підтримувану такими відомими правознавцями того часу як С.Н. Братусь, В.П. Грибанов, О.С. Іоффе, що недотримання моральних вимог при здійсненні суб'єктивних прав повинно тягнути певну суспільну реакцію, але не може саме по собі бути підставою для застосування санкцій правового характеру [4, с. 10]. Уже в наш час О.В. Дзера, підтримуючи таку точку зору, висловив думку про недоцільність введення подібних положень в законодавстві [2, с. 196].

Попри наше загальне критичне ставлення до поняття “моральні засади суспільства”, слід більш серйозно віднестись до таких вже згадуваних понять як „справедливість”, „розумність” і „добросовісність”, що можуть розглядатись у цьому контексті.

Треба підкреслити, в законодавстві відсутнє як легальне визначення того, що являють собою справедливість, розумність і добросовісність як певні правові засади чи принципи, так і вказівка про їх належність до категорії „моральних засад суспільства”, хоча саме так, очевидно, їх слід розглядати. На нашу думку, слід погодитись з авторами, які вказують, що за своєю сутністю такі положення є оціночним критерієм, без огляду на який механічне застосування норм права цілком може призводити до антисоціальних наслідків, несумісних з поняттям права [5, с. 52-53].

Зокрема в відомій праці „Договірне право” М.І. Брагинського та В.В. Вітрянського наголошується, що в сучасне цивільне законодавство використовує десятки оціночних (т.з. „каучукових”) норм. „Розумна дбайливість”, „вимоги, що звичайно пред’являються”, „істотні порушення”, „діяти сумлінно” – достатньо типові приклади оціночних понять цивільного права [6, с. 116].

На нашу думку, без використання таких оціночних критеріїв, що передбачають право для суду виносити рішення виходячи з свого бачення ситуації, неможливе врегулювання спорів щодо дотримання правил добросусідства, недопущення зловживання правом, недобросовісного володіння та ін. В кінцевому підсумку, в багатьох випадках саме виходячи з оціночних, а не об’єктивних критеріїв встановлюється характер вини та межі, розмір відповідальності особи. В такому разі слід ставити питання про чітке визначення кола питань, щодо вирішення яких правозастосовчий орган може застосовувати оціночні критерії, а також межі для застосування таких критеріїв.

У всі часи право розглядалось як синонім справедливості [7, с. 4-15]. Відповідно справедливість, розумність та добросовісність повинні розглядатись не як абстрактні вимоги, а як оціночні критерії при вирішенні конкретних спорів, які неможливо розв’язати спираючись на приписи правових норм. Слід враховувати, що право в цілому “як уявлення про справедливе, є за своєю сутністю оціночним критерієм, тому не може функціонувати без “каучукових” норм. Слідування традиціям приватного права європейських країн без запозичення практики вживання цих норм зробить приватне право України системою мертвих літер” [5, с. 52-53].

Так, О.О. Бокалінська, відзначаючи неможливість нормативного врегулювання всіх можливих життєвих ситуацій та небезпеку механічного, без огляду на можливі морально-етичні та соціальні наслідки, застосування правових норм, обґрунтовує право суду (судді) на „судовий розсуд” – відносно вільний вибір правових рішень, що здійснюється судом, обмежений правом і межами здійснення судового розсуду; при цьому в якості меж такого судового розсуду виступають категорії „добросовісності”, „розумності” та „справедливості” [8, с. 94-97].

Список використаних джерел

1. Хавронюк Н. Что такое хорошо и что такое плохо / Н. Хавронюк // Юридическая практика. – № 52 (314). – 30 декабря 2003. – С. 22-23.
2. Дзера О.В. Развитие права собственности граждан в Украине: монография / О.В. Дзера. – К.: Вентури, 1996. – 272 с.
3. Червонюк В.И. Теория государства и права: учебное пособие / В.И. Червонюк. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 256 с.
4. Дукальский Б.В. Пределы осуществления права личной собственности в СССР: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юр. наук: спец. 12.00.03 / Б.В. Дукальский. – М., 1972. – 19 с.
5. Смітюх А. Ідея добросовісності як імператив приватного права / А. Смітюх // Право України. – № 8. – 2001. – С. 51-53.
6. Лукьяненко М.Ф. Оценочные понятия гражданского права: разумность, добросовестность, существенность / М.Ф. Лукьяненко. – М.: Статут, 2010. – 423 с.
7. Мартышин О.В. Справедливость и право / О.В. Мартышин // Право и политика. – № 12. – 2000. – С. 4-15.
8. Бакалінська О.О. Добросовісність, розумність, справедливість судового розсуду / О.О. Бакалінська // Вісник господарського судочинства: Офіційний друкований орган вищого господарського суду України. – 2012. – № 3. – С. 93-98.

НОРМА ПРАВА: СУЧАСНІ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Николина К.В.

(к.ю.н., доцент кафедри теорії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Кожен день сучасної людини пов’язаний із дотриманням безлічі правил, які обумовлюють її існування в соціумі. Ці правила визначають норми спілкування між

особами, закріплюють право власності за окремими суб'єктами, встановлюють варіанти поведінки в тих чи інших життєвих ситуаціях. І кожного разу індивід постає перед вибором дотримуватись цих правил чи ні. Тривалий час пануючий у вітчизняному праворозуміння юридичний позитивізм обґрунтовував нормативність права волею законодавця та забезпеченістю державним примусом, виключаючи суб'єктивну оцінку правових приписів з позиції моралі, власних цінностей тощо.

Вплив постмодернізму в юридичній науці характеризується методологічним плюралізмом, відродженням природно-правових ідей, відбувається поступовий відхід від раціонального, догматичного підходу в бік чуттєво-описового сприйняття правової реальності. Як слушно зазначає А.О.Баумейстер, виходячи з розуміння раціональної істоти як відповідальної особи, не можна обмежитися емпіричним поясненням феномена нормативності, а слід виявляти внутрішні конститутиви певної поведінки або практики, відповідати на запитання: чи правильна (моральна, справедлива, розумна) ось ця поведінка або практика [1, с. 31]. Вважаємо, що в такому разі пояснення сутності права як соціального феномену, легітимації правових норм слід шукати в соціально-філософських концепціях.

Представники сучасних природно-правових підходів, наголошуючи на принциповому розмежуванні категорій «право» та «закон» (як сукупності норм права), допускають теоретичну можливість існування «неправових» законів. Таким чином, на індивіда покладається своєрідний тягар критичного осмислення існуючого позитивного права на предмет відповідності критеріям справедливості, моральності тощо.

Застосовуючи феноменологічний метод до розуміння норм права, можна дійти висновку, що вони ототожнюються з певними апіорними сутностями – «ейдосами», які однак існують не в природі, а в психіці і потребують усвідомлення їх змісту за аналогією із законами математики. В даному випадку свідомість слугує основою наукового пізнання будь-якого явища, в тому числі права. [2, с. 58]. Безумовно, практична значущість конкретної норми права є більш обґрунтованою, якщо остання буде усвідомлюватися особою як вираз ідеальної сутності, проте такий суб'єктивний ідеалізм може породжувати конфлікт між уявленнями окремих індивідів про ідеал. Іншими словами, те, що для одних осіб буде вважатись нормою права, для інших не матиме характеру правила взагалі.

Дж. Фінніс, відомий теоретик сучасного природного права, визначає останнє як набір принципів практичного розуму, які для впорядкування людського суспільства вимагають реалізації семи основних цінностей для людини: життя, знання, гра, естетичні переживання, спілкування (або дружба), практичний розум і релігія. Поняття позитивного права, на його думку, належить до правил, прийнятих у відповідності до регулюючих їх прийняття правових норм, визначеною та ефективною владою (також визначеною та сформованою як інститут на основі норм права), для окремого суспільства, що підтримуються санкціями у відповідності із заснованими на нормах права постановами судових органів [3, с. 174-175]. Важливим є те, що ця сукупність правил неодмінно повинна бути спрямована на розумне вирішення координаційних проблем суспільства в ім'я загального блага. Однак, цікаво, що Фінніс допускає можливість існування норм права, які не відповідають вказаним вимогам. Такі рішення, хоча й можуть бути формально законними, підривають моральні основи влади та правителя і не забезпечують моральних підстав їм підкорятися. Таким чином, бачимо, що спроба поєднати ідеї природного права та формальні вимоги позитивізму для формулювання оптимального визначення правових норм в кінцевому рахунку зводиться до обґрунтування нормативності, обов'язковості їх з позицій моралі, яка в більшій мірі є категорією суб'єктивною.

В цьому зв'язку доцільно згадати концепцію Л. Фуллера, який закликає теорію права аналізувати не окремі закони з позицій моралі, а правову систему в цілому. На його думку, аморальна правова система перестає бути правовою системою, оскільки вона перестає бути системою правил. Критеріями моральності Фуллер вважає дотримання

принципів процедурної коректності формування норм права (які, як обґрунтовує автор, вимагають дотримання таких моральних цінностей як справедливість, чесність тощо) [4].

Отже, очевидно, що сучасне переосмислення змісту та ролі норм права вимагає від суб'єктів їх створення використання нових сутнісних підходів, які б відображали ціннісні орієнтири індивідів та суспільства в цілому. Особливо актуальним це видається в світлі конституційної реформи, оскільки саме Конституція повинна бути прикладом правового закону, в тому числі і в природно-правовому розумінні.

Список використаних джерел

1. Баумейстер А. О. Філософія права: навчальний посібник /А.О. Баумейстер.-К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – 311 с.
2. Четвернин В. А.Современные концепции естественного права.– М.: Наука, 1988.–144 с.
3. *Finnis J. Natural Law and Natural Rights.* – Oxford: Oxford University Press, 1980.
4. Фуллер Лон Л. Мораль права: Пер. з англ. Н.Комарова. Наукове видання К.: Сфера. – 1999. – 232с.

УДК: 369 (477)

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ СТРАХОВИХ СОЦІАЛЬНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

Обривкіна О.М.

(к. пед. н., доцент кафедри цивільного права та процесу Національного університету ДПС України)

Соціальне забезпечення громадян в умовах формування в Україні ринкових засад господарювання безпосередньо пов'язане з побудовою ефективної системи соціального захисту населення. Інструментом забезпечення соціального страхування є державні позабюджетні фонди, головним завданням яких є захист прав людини та забезпечення стандартів споживання при настанні страхового випадку (втрати роботи, досягненні пенсійного віку, тимчасовій чи постійній непрацездатності).

У Конституції України (ст. 46) зазначено: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених Законом» [1]. З метою забезпечення таких прав в Україні створена система загальнообов'язкового державного соціального страхування. Поряд розвиваються форми недержавного соціального страхування.

Потреба в соціальному страхуванні зумовлена необхідністю формування таких страхових соціальних фондів, за рахунок яких працездатним особам можна було б гарантувати їхнє фінансове забезпечення. Страхові соціальні фонди, як правило, поділяють на державні та недержавні.

До державних страхових соціальних фондів належать :

- фонд пенсійного страхування ;
- фонд страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням ;
- фонд страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань ;

фонд страхування на випадок безробіття [3, с. 34].

Відповідно до основ законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування передбачається функціонування п'ятого виду страхування – медичного соціального страхування.

До недержавних пенсійних фондів можна віднести наступні:

1. відкриті пенсійні фонди;
2. корпоративні пенсійні фонди;
3. професійні пенсійні фонди.

Основними джерелами доходів фондів соціального страхування є обов'язкові внески роботодавців та застрахованих осіб, асигнування та інші кошти. Розміри внесків до фондів визначають, ґрунтуючись на необхідності забезпечити достатній рівень фінансування соціальних програм, що реалізуються державою. Порядок створення страхових фондів регламентується законодавством України. Виплати застрахованим особам здійснюються з періоду настання страхових випадків.

1 січня 2015 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» від 28.12.2014 № 77-VIII (далі – Закон № 77) [2]. Зазначеним Законом передбачено створення Фонду соціального страхування України з метою гарантування прав, обов'язків та гарантій застрахованих осіб щодо отримання матеріального забезпечення в разі тимчасової втрати працездатності, настання нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності та медичного страхування. До створення фонду соціального страхування України та його робочих органів, роботу за зазначеними напрямками продовжують забезпечувати – робочі органи фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та робочі органи Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

Один з найголовніших кроків по об'єднанню фондів соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та від нещасних випадків на виробництві зроблено у квітні 2015 року – три сторони соціального діалогу, які представляють державу, роботодавців і застрахованих осіб, провели перше правління новоствореного фонду соціального страхування України.

На нашу думку, процес реформування страхових соціальних фондів в Україні – доволі складний процес, що потребує не тільки прийняття державних рішень, а й суспільної адаптації до наслідків, зумовлених діями владних структур у цій сфері. У будь-якому разі зміни – краще ніж процес стагнації соціального страхування, тому законодавчі трансформації 2015 року слід розглядати як крок на шляху до кращих перетворень.

Реформування механізму функціонування соціальних фондів держави доцільно здійснювати на основі:

- чіткого визначення джерел і розмірів фінансування за різними видами соціального страхування;
- централізації та впорядкування збирання страхових внесків; – удосконалення методів контролю та підвищення ролі соціальних партнерів в управлінні соціальним страхуванням;
- збереження державних соціальних гарантій;
- створення економічних передумов зростання заробітної плати як найважливішого фактора розвитку соціального страхування.

Сучасний стан соціально – економічного розвитку країни, в умовах якого доводиться запроваджувати обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування, є об'єктивно непростим, тому потрібно визначити комплекс заходів щодо його втілення. Серед основних пріоритетів, які б дозволили ефективно ввести другий рівень пенсійної системи – накопичувальної, доцільно виділити:

- формування базових макроекономічних передумов;
- підвищення інвестиційної привабливості фінансових інструментів для вкладення коштів накопичувальних пенсійних програм;
- забезпечення інституціональної готовності пенсійної системи, яка передбачає створення інфраструктури та механізмів її ефективного управління [4].

Таким чином, серед основних пріоритетів, які б дозволили вирішити проблеми функціонування фондів соціального страхування, доцільно виділити:

– зниження рівня безробіття, шляхом створення нових робочих місць; – підвищення розміру заробітної плати та інших доходів населення; – зниження соціального навантаження;

- розробити заходи, які сприяли б призупиненню процесів «гінізації» заробітної плати, у тому числі доходів населення, приховування її від оподаткування;

- удосконалення методів контролю за надходженням внесків у фонди соціального страхування;

- введення тривірневої пенсійної системи;

- економічне виховання молоді та населення працездатного віку щодо запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування, визначення його переваг для кожного громадянина.

Список використаних джерел

1. Конституція України // Відомості ВР України. – 1996. – № 30. – с. 141
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці: Закон України [Електронний ресурс]. – <http://zakon4.rada.gov.ua>
3. Максимчук Є. О. Підвищення ефективності функціонування соціального страхування шляхом введення єдиного соціального внеску / Є. О. Максимчук // Наукові праці НДФІ. – 2009. – № 14(45). – 120 с.
4. Обривкіна О. М. Проблеми та перспективи розвитку страхових соціальних фондів в Україні / О.М. Обривкіна // Соціологія права. – 2015. – № 1-2 (12-13). – 90 с.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ПРАВОМ ТА СУСПІЛЬНИМИ ФАКТОРАМИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Оксьом І.Г.

*(к.ю.н., доцент директор Юридичного інституту Східноєвропейського
університету економіки і права)*

Серед інших чинників, які в першу чергу впливають на право, визначаючи не лише його зміст, але й міру ефективності, є суспільні відносини. Антропологічно зумовлені потреби часто лише через оформлення й трансформування суспільними відносинами набувають суспільно визначеної форми впливу на право. Передусім суспільно зумовленими є також владні відносини, які впливають на зміст та ефективність законів. З іншого боку, право виявляє зворотний вплив на суспільні умови: високо-розвинуті суспільства взагалі можуть бути створені лише на засадах нормативних зразків відносин. Останні інтегрують і стабілізують суспільство, регулюють конфлікти й діють як знаряддя соціальної організації.

Так інтереси та владні відносини, які впливають на право, значною мірою суспільно зумовлені, принаймні їх конкретне оформлення відбувається за участі суспільства.

Велику увагу Монтеस्क'є (поряд з природними чинниками) приділив тим суспільним обставинам, за участі яких визначається зміст права. До них він зарахував як форми господарювання певного суспільства, так і чисельність населення, продовольчі умови, звичаї та традиції, релігію, пануючий духовний стан[1].

Марксизм звужує все це розмаїття умов до економічних чинників. Виходячи з погляду, що виробничі відносини і продуктивні сили впливають на право найбільш глибоко, він недооцінює роль інших визначальних чинників суспільного життя, особливо духовних ініціатив та пануючого менталітету. Карл Маркс зводи право, як і інші духовні детермінанти, до простої «надбудови», яка здійснюється над економічним базисом суспільства. Таким чином, догматично перекинулася взаємодія права та суспільної реальності. Фрідріх Енгельс цілком ясно говорив про те, що економічне становище є лише базисом, який зумовлює різні елементи надбудови, в тому числі й право, що має місце

взаємодія всіх цих елементів, але в «останній інстанції визначальним чинником в історії» є економічний рух[2,с.72].

За умов об'єктивного спостереження стає очевидним, що «реальність» залишає як законодавчій, так і виконавчій владі деякий вільний простір для прийняття рішень. Через цей простір залучаються міркування про справедливість та інші уявлення, які не є простими ознаками матеріальних відносин.

Суспільна діяльність впливає не тільки на зміни права . вона також зумовлює і його ефективність. Можливість впровадження права організованим способом залежить від того, що є надійно функціонуюча організація, яка фактично готова й здатна надати правовим нормам, можливо, навіть шляхом фізичного примусу, певного значення.

Дієвість, тобто спрямовуюча вчинки сила права, зумовлена не в останню чергу його прийняттям, тобто тим, що воно приймається громадянами як справедливе і перш за все корисне регулювання. Так, Гельвецій вважає і ознакою розумного законодавця те, що він не пригнічував природні інтереси, а розумно керував ними. З іншого боку, право, щоб бути прийнятим більшістю, повинно постати як справедливе регулювання, узгоджене з правовими почуттями[3]

З іншого боку, право як конститутивний та формуючий чинник справляє зворотний вплив на суспільну дійсність.

Суспільство як соціологічна реальність взагалі формується лише завдяки тому, що люди регулюють свої дії відповідно до певних норм поведінки та ефективних нормативних моделей. Суспільство виникає як структура нормативно встановленої й координованої поведінки. У формуванні та стабілізації суспільства право разом з поза правовими нормами відіграє особливу роль. Воно бере визначальну участь у впорядкуванні та інтегруванні суспільних дій з тим, щоб у кінцевому підсумку створювати узагальнені, міцні й сталі моделі поведінки.

Впровадження правового регулювання надає соціальній дійсності стабільності та особливої впевненості. У плюралістичній боротьбі думок стосовно того, що є дійсно правильним та справедливим, правові норми пропонують надійні й гарантовані лінії поведінки. У плинності часу вони певною мірою забезпечують стабільність, тобто неперервність. Потреба у надійних підставах розпоряджатися чим-небудь передбачає часовий вимір; неперервність також є компонентом орієнтованої впевненості. З іншого боку, системо-стабілізуюча неперервність права призводить до того, що воно часто відстає від змін у соціальній моралі. Таким чином, часто воно здається «припорошеним» та антикварним. Проте саме через те, що «зашкарублість» права не дозволяє закріпити обов'язковими нормами кожні короткострокові зміни у пануючих ціннісних уявленнях, воно виконує необхідну суспільну функцію[2,73].

Суспільно формуюча й стабілізуюча функція права полягає головним чином у тому, що воно привчає й примушує до соціально-договірної поведінки. В ім'я досягнення цієї мети поведінка, що відхиляється від норми, утримується в жорстких межах за допомоги санкцій та санкціонованих покарань. Там, де це можливо, шляхом санкцій відновлюється регулятивний стан речей, що був порушений девіантною поведінкою, наприклад, відбувається відшкодування або скасовується протиправна адміністративна дія.

Право виконує важливу соціально-стабілізуючу функцію ще й тому, що позбавляє соціальні конфлікти їхньої підривної сили, не допускаючи «кулачного права» та міжусобиць, стверджуючи на їхньому місці правовий порядок. Для цієї мети право має законодавчу та судову компетенцію, а також відповідні методи, за допомогою яких можна запобігати конфліктам і врегульовувати їх. Таким чином, право розв'язує завдання залагодження конфліктних інтересів раціональним (у певних межах) та договірним способом.

Водночас, незважаючи на його стабілізуючу функцію, право не слід розглядати просто як «статичний» елемент. Воно може також вводитися в дію як знаряддя

цілеспрямованого керування поведінкою, особливо соціальними змінами в суспільстві. До царини соціально правового розгляду належить також проблема правової політики, тобто питання планомірного регулювання суспільних процесів правовими засобами. У цьому розумінні Ежен Ерліх указував на право як на «важіль суспільного розвитку», засіб, який суспільство має в своєму розпорядженні для того, щоб «у межах своєї влади організувати справи за своєю волею». Р. Паунд говорить про правову «соціальну інженерію», завданням якої є «задоволення, наскільки це можливо, сукупність людських потреб за найменших утрат». Таким чином, у цьому випадку правові норми більшою чи меншою мірою виглядають придатним знаряддям для здійснення певних цілей і для регулювання життя політичного суспільства відповідно до потреб, уявлень та ключових понять часу[2,74].

Чи є закон належним інструментом досягнення мети, поставленої перед ним – це залежить від багатьох факторів. До них належить уже обговорена вище ефективність правової вимоги, отже, її спрямовуюча поведінку сила, як у випадку, коли вона здійснюється добровільно, так і в разі правової дії. Далі належні вчинки повинні, згідно із законами природи, бути об'єднані для того, щоб привести до бажаного наслідку.

Отже між правом та соціальними реаліями існують взаємозв'язки. Це підкреслюють, коли правове суспільство подають у вигляді «соціально-кібернетичної системи». Як організовану структуру, частини якої координуються шляхом інформаційного обміну, показують нормативне керування суспільними відносинами, що виходить від правових інстанцій. Поряд з цим має місце «автономне» управління, здійснюване через взаємодію, узгодження частин. З іншого боку, з суспільної сфери йде зворотній потік інформації (особливо вимоги, зумовлені інтересами) до регулятивних інстанцій. Функціонування соціальної системи не в останню чергу залежить від здатності та готовності інстанцій, яким належить право ухвалення рішень, прийняти цю інформацію й переробити її у своїх приписах. Ми можемо позначити це як навчальну та інноваційну здатність соціальної системи. Це передбачає готовність не лише збирати і переоцінювати минулий досвід, але й пізнавати змінені потреби сучасності і знаходити їх рішення.

У структурі соціальних норм, які регулюють поведінку людей, праву належить провідна роль. Інституційно гарантованим шляхом воно здійснює вибір альтернатив поведінки, які надає у розпорядження індивідів. При цьому вибирають ті альтернативи, які враховують потреби та ціннісні уявлення певного суспільства, поєднані з толерантністю, яка постає з його (суспільства) загальних структур. У підсумку дії людей скоординовані у цілісні структури поведінки.

Список використаних джерел

1. Montesquieu, EL ; G. Radbruch, Die Natur der Sache als juristische Denkform, 1948, Sonderausg, 1960.
2. Циппеліус Р. Філософія права: Підручник: Пер. з нім. – К.: Тандем, 2000. – 300с.
3. Helvetius C. A. De l'homme, de ses facultés et de son education, 1772.

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УКРАЇНІ

Полякова І.

(студентка Київського університету імені Бориса Грінченка)

Науковий керівник – к.ю.н., доцент А. Чернега

За роки своєї незалежності Україна вперше зіштовхнулася з проблемою переселенців – трагічним наслідком подій, що до сих пір відбуваються в окупованому Криму та частині територій Донецької і Луганської областей. Для людей – це велике лихо, а для держави – велика відповідальність. Оскільки створення умов, у яких права, свободи та інтереси переселенців мають бути захищені нарівні з правами інших громадян, повністю покладається на державу, громадянами якої вони і є.

В ситуації, що склалася слід розмежовувати поняття «переселенців» та «біженців». Переселенцями вважаються особи, що переміщуються у межах власної країни. Ключовою характеристикою «біженців» є вимушена міграція за межі своєї країни походження і, відповідно, пошук притулку за кордоном.

Статтею 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (Закон про переселенців) від 20 жовтня 2014 р. зазначено, що внутрішньо переміщеною особою, тобто переселенцем, є громадянин України, який постійно проживає на її території, і якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1, ст. 1].

Не менш важливе значення відіграють прийняті Постанови Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р.: «Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам» за № 535, «Про запровадження обліку осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції» за № 509 та «Про надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» за № 505 [2].

Посвідчення правового статусу переселенця та вирішення всіх його питань не можливе без наявності довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Для отримання такого документа повнолітній переселенець особисто або через законного представника має звернутися до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад з питань соціального захисту населення за місцем фактичного проживання із заявою про отримання указаної довідки, про що вказує Закон про переселенців та Постанова за № 509.

Як свідчить практика, основними проблемами переселенців є питання забезпечення житлом і працевлаштування, відсутність у більшості фінансових ресурсів для існування та недостатня кількість вільних місць у дошкільних, шкільних навчальних закладах для влаштування дітей-переселенців. З метою надання всебічної допомоги переселенцям, держава, зі свого боку, організовує адресну, медичну, грошову, пенсійну, освітню допомогу тощо. Для вирішення цих та інших соціальних проблем переселенців, створені протягом 2014-2105 рр. Координаційний штаб при Державній службі з надзвичайних ситуацій, регіональні штаби та транзитні пункти, що займаються людьми, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції. Так, на кордоні районів проведення АТО України розгорнуто 7 транзитних пунктів для зустрічі переселенців з розрахунку до 70-400 осіб кожний. На сьогодні до таких пунктів звернулося вже 16 тис. 431 особи [3]. Наприклад, у м. Києві відповідну гуманітарну допомогу громадянам, які прибули з районів проведення антитерористичної операції на тимчасове проживання до столиці, надає відповідне відділенні організації надання адресної побутової та натуральної допомоги Київського міського територіального центру соціального обслуговування. При особистому зверненні та за наявності необхідних документів (заява, паспорт, ідентифікаційний код, довідка вимушено переселеної особи, копія свідоцтва про шлюб та копія свідоцтва про народження дітей, письмова згода про виплату допомоги представнику родини від інших членів родини, згода на опрацювання даних, банківські реквізити, на які будуть перераховані кошти) [4].

Переселенцям також надається щомісячна адресна допомога для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, що регулюється Постановою КМУ за № 505, якою затверджено, що грошова допомога надається

громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, які постійно проживають на території України і переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції з дня звернення та виплачується терміном не більше ніж шість місяців і надається у таких розмірах: для непрацездатних осіб (пенсіонери, інваліди, діти) – 884 гривні на одну особу (члена сім'ї), для працездатних осіб – 442 гривні на одну особу (члена сім'ї). Загальна сума допомоги на сім'ю розраховується як сума розмірів допомоги на кожного члена сім'ї та не може перевищувати 2 400 гривень [5, ст. 2271].

Важливо зазначити, що особам працездатного віку допомога призначається на два місяці. Для одержання допомоги, у встановлених розмірах на наступний період, особи працездатного віку мають працевлаштуватися, в тому числі за сприянням державної служби зайнятості. Якщо працездатний член сім'ї протягом двох місяців не працевлаштувався, або перебуває у трудових відносинах з роботодавцями на тимчасово окупованій території України чи в районах проведення антитерористичної операції і фактично не працює, розмір допомоги для цих осіб на наступні два місяці зменшується на 50 відсотків, а на наступний період – припиняється [6, ст. 2411].

Відповідно до п. 6 згаданої Постанови допомога не призначається у разі, коли сім'я має: на депозитному банківському рахунку кошти у розмірі більшому ніж 10-кратний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб; у володінні житлове приміщення, що знаходиться в регіонах, інших ніж тимчасово окупована територія України та райони АТО; у володінні два і більше транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації та обліку в Державтоінспекції.

Станом на травень 2015 р. на обліку в управліннях соціального захисту в усіх регіонах України перебуває 1 мільйон 240 тис. вимушених переселенців. З них 920 тис. родин та 157 тис. дітей. Понад 300 тис. сімей отримують державну допомогу на проживання й оренду житла, запроваджену з жовтня 2014 р., 286 тис. людей зареєстровані як працездатні і такі, що шукають роботу. Також на мирну територію переїхали 52 тис. інвалідів, які потребують соціальних виплат і засобів реабілітації, та 746 тис. літніх людей, яким треба виплачувати пенсію [7].

Нажаль, дійсна система соціального забезпечення у сферах освіти та медицини вирішує проблеми переселенців за рахунок власних резервів (ущільнення груп і класів, додаткові ліжка). Їх розміщення у санаторіях та інших закладах фактично здійснюється за рахунок власника приміщення. При цьому Координаційний штаб концентрує свою увагу, в основному, на першочергових кроках – вивезти та тимчасово розмістити людей. Гостро стоїть питання зайнятості переселенців, у цьому відношенні всі інституції держави від Міністерства соціальної політики до його різних органів і представництв на місцях повинні спиратися на реальні і дієві механізми реалізації прав вимушено переміщених осіб на працю.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України № 1706-VII від 20.10.2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – №1. – Ст.1.
2. Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України № 535 від 01.10.2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 85. – Ст. 2392; Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України № 509 від 01. 10. 2014 р. // Офіційний вісник України. –2014. – № 81. – Ст. 2296; Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів № 505 від 01.10. 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 80. – Ст. 2271.
3. Урядовий портал. – Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. [Електронний ресурс]: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247549378&cat_id=248446171.
4. Департамент соціальної політики виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації). – Офіційний інтернет-портал [Електронний ресурс]: <http://dsp.kievcity.gov.ua/content/regionalnyy-shtab-z-pytan-povyazanyh-iz-socialnym-zabezpechennyam-gromadyan.html>.

5. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів № 505 від 01.10.2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 80. – Ст. 2271.
6. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р., № 505: Постанова Кабінету Міністрів України № 554 від 16.10.2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 85. – Ст. 2411.
7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 1 Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» (щодо оздоровлення дітей вимушених переселенців та дітей із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах)» від 06.05.2015 р. – № 2788.

КОЛІЗІЙНІ НОРМИ У СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

Радченко Л.І.

(к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Сучасні сімейні правовідносини наділені характерною рисою – вони не обмежені територією однієї держави, а можуть виникати, змінюватися або припинятися в інших державах. Таку особливість сучасних сімейних правовідносин не слід вважати унікальною, адже превалююча більшість приватно-правових відносин нині наділені аналогічною рисою. Водночас, враховуючи загальнолюдську цінність сімейних правовідносин, їх міжнародний характер (наявність іноземного елемента) зумовлює необхідність детального розгляду таких відносин як у теоретичній, так і практичній площині.

Для конкретних випадків виникнення, зміни або припинення сімейних правовідносин з іноземним елементом, насамперед, необхідно визначити належність даного правовідношення до правової системи конкретної держави.

Така належність визначається за допомогою колізійних принципів, відображених у відповідних колізійних нормах у сфері шлюбно-сімейних відносин. Так, усі правові системи включають колізійні норми, що визначають вибір права для встановлення матеріальних умов відповідних правовідносин, але при цьому колізійна норма кожної окремої держави має свою формулу прикріплення, тобто закріплює своє правило вибору права, яке не обов'язково буде аналогічним з правилом, прийнятим в іншій державі.

Традиційно у межах структури колізійної норми розрізняють два елементи: обсяг, що визначає коло правовідносин на регулювання яких поширюється правова норма та прив'язка колізійної норми (доктринальний термін - колізійний принцип або формула прикріплення), тобто компетентний правопорядок, що підлягає застосуванню для регламентації відповідних відносин.

Наслідком взаємодії правових систем стало виникнення найбільш поширених **колізійних принципів (прив'язок) у сфері шлюбно-сімейних відносин:**

- *закон місця укладення шлюбу* (*lex loci celebrationis*), який найчастіше застосовується деякими країнами Латинської Америки, включаючи Аргентину і Мексику. Використання такої прив'язки є логічно обґрунтованим і зручним, але ускладнюється тим, що особи, які бажають обійти будь-які перешкоди національного закону, можуть укласти шлюб на території держав, де діють більш м'які або "вигідні" для них умови. Враховуючи це, держави, де застосовується принцип *lex loci celebrationis*, приймають спеціальне законодавство, що забороняє укладання шлюбу в державі, яка не є доміцілієм сторін. Зокрема, такий припис міститься в Одноманітному законі про обхід законів про шлюб 1912 р.;

- *особистий закон* (*lex personalise*), який в деяких країнах означає закон доміцілія (*lex domicilii*), а в інших – закон громадянства (*lex patriae*); передбачений законодавством Норвегії, Данії, рядом латиноамериканських країн, а також України;

- *змішаний закон*, тобто симбіоз застосування закону громадянства (або закону доміцїлія), і закону місця укладення шлюбу. Певною мірою до “змішаної” можна віднести правову систему Російської Федерації. Згідно з п. 2 ст. 156 Сімейного кодексу РФ, умови укладення шлюбу на території Російської Федерації визначаються законом громадянства особи, а також з дотриманням вимог російського законодавства щодо обставин, що перешкоджають реєстрації шлюбу (тобто, відповідно до закону місця укладення шлюбу);

- *спільне громадянство або загальне місце проживання*;
- *закон громадянства усиновителя*;
- *закон громадянства особи, щодо якої встановлюється або скасовується опіка чи піклування*;
- *закон суду (lex fori)*;
- *закон автономії волі сторін (lex voluntatis)*[1].

Водночас, навіть для регулювання певного інституту сімейного права варіація колізійних принципів може бути досить широкою. Наприклад, колізійні норми, що використовуються в різних державах при визначенні права, що застосовується до майнових відносин подружжя, можуть суттєво відрізнятися. Зокрема, може застосовуватися: право країни спільного громадянства подружжя або громадянства одного з подружжя; право країни спільного місця проживання; право країни останнього спільного місця проживання; право країни місцезнаходження майна; право країни, обране за згодою подружжя (автономний статут); право країни постійного проживання дитини; особистий закон дитини. Якщо ж застосування зазначених прив’язок не призводить до певних правових наслідків, то можливим є застосування додаткового принципу – закону суду.

При регулюванні шлюбно-сімейних відносин з іноземним елементом внутрішнім законодавством, слід підкреслити, що навіть в межах правових систем країн, які базуються на однакових загальних принципах регулювання сімейних правовідносин, можуть виникати певні відмінності. Як підкреслюється в юридичній літературі, норми сімейного права таких країн також не є уніфікованими хоча б тому, що, наприклад, сімейне право США та Англії відноситься до англо-саксонської системи права, яка характеризується тим, що поряд зі статутним правом в ній істотне значення мають норми звичаєвого, або загального права. Що стосується сімейного права Франції, ФРН та Італії, то їх сімейне право відноситься до так званої континентальної системи права, де норми звичайного або загального права не застосовуються. Названі країни різняться між собою і за віросповіданням населення. Так, в Італії панівним віросповіданням є католицизм, в Англії – англіканство, яке зберегло досі свій вплив на норми шлюбно-сімейних відносин. У ФРН позиції католицизму найбільш сильні в Баварії. Що стосується інших її Земель, то там панівне становище займає протестантизм у формі лютеранства[2].

Саме сімейному праву, серед суміжних з міжнародним приватним правом цивілістичних галузей, притаманно, чи не найбільше питань, які потребують колізійного регулювання, – це, зокрема, умови взяття шлюбу, форма і порядок реєстрації шлюбу, визнання шлюбів, укладених за кордоном, шлюбний договір, юридичні наслідки шлюбу, майнові відносини подружжя, припинення шлюбу, визнання шлюбу недійсним,

При цьому необхідно враховувати положення про примат міжнародного договору над положеннями внутрішнього законодавства. Так, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору (ч.2 ст.19 Закону України “Про міжнародні договори України”[3] та ст.3 Закону України “Про міжнародне приватне право”[4]). Тому у випадку розбіжностей між колізійними нормами, які є частиною внутрішнього українського сімейного законодавства та нормами міжнародної конвенції або міжнародного договору, застосовуються норми відповідної конвенції або договору.

Регулювання сімейних відносин з іноземним елементом відбувається як на підставі багатосторонніх міжнародних конвенцій, так і на підставі двосторонніх міжнародних

договорів. Водночас, процес створення одноманітних уніфікованих норм сімейного права суттєво ускладнюють зазначені вище особливості сімейного права різних країн – різноманітні національні традиції, звичаї, відмінні релігії тощо. Проте, незважаючи на такі перепони, у сфері сімейного права прийнято досить багато міжнародних конвенцій. Певні з них присвячені регулюванню окремих питань сімейного права: шлюбу та його правовим наслідкам, визначення правового режиму власності подружжя, аліментним зобов'язанням, захисту неповнолітніх дітей, співпраці щодо усиновлення, опіки та піклування тощо. Інші носять більш загальний характер і спрямовані на регулювання сімейних правовідносин загалом (такими є міжнародні договори про правову допомогу).

Серед багатосторонніх міжнародних універсальних конвенцій у галузі регулювання сімейних правовідносин, слід назвати основні: Конвенція про стягнення аліментів за кордоном 1956 р.; Конвенція про громадянство одруженої жінки 1957р.; Конвенції про визнання та виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання щодо дітей 1958 р.; Гаазька Конвенція про компетенцію органів влади і право, що застосовується стосовно захисту неповнолітніх 1961 р.; Конвенція про згоду на вступ до шлюбу, шлюбний вік і реєстрацію шлюбу 1962 р.; Гаазька конвенція про юрисдикцію, застосовуване право і визнання рішень про усиновлення 1965 р.; Конвенція ООН про права дитини 1989 р. тощо.

Враховуючи, що міжнародні договори укладаються з метою однакового підходу до регламентації міжнародних приватноправових відносин, ними, як правило, передбачено застосування національного права конкретної держави, що підлягає застосуванню до даних правовідносин. Так, наприклад, згідно з ч.1 ст. 27 Конвенції країн – членів СНД про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993р. особисті і майнові правовідносини подружжя визначаються за законодавством Договірної Сторони, на території якої вони мають спільне місце проживання[5].

Таким чином, сімейні відносини з участю іноземних громадян та осіб без громадянства регулюються спеціальними колізійними нормами національного законодавства, що дозволяють визначити право, яке підлягає застосуванню, а також нормами міжнародних конвенцій або міжнародних договорів. При цьому у випадку відмінностей між колізійними нормами, які є частиною внутрішнього українського сімейного законодавства і нормами міжнародної конвенції або міжнародного договору підлягають застосуванню норми відповідної конвенції або договору.

Список використаних джерел

1. Очерки международного частного права / Под ред. проф. А.Довгерт. – Х.: ООО «Одиссей», 2007. – С. 246-254.
2. Понятие семейных отношений с иностранным элементом // <http://lawyers-portal.ru/index.php>
3. Закон України “ Про міжнародні договори України ” від 29 червня 2004 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 50, ст.540.
4. Закон України “ Про міжнародне приватне право” від 23 червня 2005 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, N 32, ст.422.
5. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993р. // <http://zakon2.rada.gov.ua>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Рева К.Є.

*(асистент кафедри правознавства Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка)*

Інститут громадянства в Україні як явище започатковує себе в добу Української національної революції. З огляду на стратегічні завдання Центральної Ради у галузі державного будівництва, одним із найбільш нагальних питань доби Української Центральної Ради було становлення інституту громадянства.

В результаті Жовтневого перевороту в 1917 р. Тимчасовий уряд було заарештовано, а влада перейшла до рук більшовиків. У таких умовах Українська Центральна Рада 7 (20) листопада 1918 р. ухвалює III Універсал. Відповідно до зазначеного документа, проголошується Українська Народна Республіка, яка стає незалежною державою. Виходячи із позиції сучасного дослідника П.Захарченка, яку ми повністю поділяємо, в тексті III Універсалу була витримана вся державницька атрибутика, щоправда, не прозвучала головна фраза – щодо незалежності України [1, с.4]. У III Універсалі простежувалися ознаки суверенної держави України. Тобто, саме цим документом (а не IV Універсалом, як прийнято вважати) було проголошено незалежність Української Народної Республіки. Позаяк, вона стала суб'єктом міжнародного права, тому з'являється необхідність регламентувати правовий зв'язок між громадянами та новоутвореною незалежною державою.

Ухвалений 2 березня 1918 р. УЦР Закон «Про громадянство УНР» [2, с.4–5] складався з 12 коротких параграфів. Його аналіз дозволяє умовно визначити такі змістові частини: 1) підстави набуття громадянства УНР; 2) встановлення порядку оформлення громадянства; 3) встановлення процедури набуття громадянства жінками і дітьми; 4) визначення порядку відмови від громадянства і заборони подвійного громадянства; 5) встановлення порядку перебування на території УНР громадян інших держав; 6) визначення обов'язків та прав громадян УНР.

Вважаємо за доцільне, більш детально розглянути положення цього Закону, оскільки саме він став основою для побудови інституту громадянства в новоствореній Українській державі. Так, відповідно до параграфу 1, правовий статус громадянина України можна було набутися за двома підставами – 1) народження на території України; 2) зв'язок з нею шляхом постійного перебування на її території. Як відомо, основними способами визначення громадянства в світі є громадянство за принципом «права ґрунту» і громадянство за принципом «права крові». Громадянство за принципом «права ґрунту» надається дитині залежно від території, на якій вона народилася; громадянство за принципом «права крові» надається дитині в залежності від громадянства батьків. Закони про громадянство різних держав базуються, за загальним правилом, на поєднанні цих двох принципів. Закон «Про громадянство УНР» від 2 березня 1918 р. передбачав визначення громадянства принципом «права ґрунту».

Порядок оформлення громадянства містився у 4 параграфах, де регламентувався вступ до громадянства УНР жителів УНР, осіб, які не проживали на території УНР, а також тих, що перебували в УНР впродовж останніх 3 років.

Жителі УНР мали можливість набутися громадянство таким чином: у разі народження та постійного проживання на українській території, складення урочистої обіцянки на вірність УНР в порядку, визначеному окремим законом протягом трьох місяців після опублікування Закону «Про громадянство УНР». Громадянство УНР мало посвідчуватися відповідним свідоцтвом (параграф 4). Ті особи, які не проживали постійно в УНР, але бажали набутися її громадянства, могли це зробити за такою процедурою: подати прохання до місцевої влади, а за кордоном – до представника УНР. Місцева влада чи представник УНР, у свою чергу, розглянувши ці прохання, подають висновок до Народного Міністра Внутрішніх справ, і вже саме він мав остаточно вирішити справу про прийняття до громадянства УНР (параграф 6).

Більш спрощений порядок набуття громадянства передбачався для громадян інших держав у разі їх бажання прийняти українське громадянство. У параграфі 7 аналізованого Закону були зазначені вимоги до громадян інших держав для отримання українського громадянства. Такими вимогами були – трирічний термін проживання, відсутність протиправної діяльності та зв'язок з державою УНР «промислом чи заняттям». Жителі іноземних країн могли подати прохання про прийняття до громадянства УНР за наявності документального доведення тісного зв'язку з Україною і, знову ж таки, за відсутності протиправної діяльності, спрямованої проти Республіки (параграф 8). Для них

встановлювався різноманітні терміни подачі прохання: для мешканців європейських країн – шість місяців від дня опублікування закону, для мешканців інших країн – дванадцять місяців.

Окремо описувався порядок набуття громадянства жінками і дітьми. Отримання громадянства жінками дозволялося в тому випадку, якщо вони слідуєть громадянству чоловіків, оскільки не заявили іншого. У даному випадку жінки мали отримувати громадянство чоловіків, якщо це не суперечило їхнім намірам щодо вибору громадянства. Тобто у разі незгоди з вибором чоловіка щодо громадянства, жінка у всякому разі теоретично, могла зробити власний вибір. Діти, починаючи з чотирнадцяти років, могли заявити про своє громадянство самостійно.

Від громадянства УНР можна було відмовитися на основі параграфів 5 і 12, аналізованого Закону. Про це потрібно було заявити протягом трьох місяців після опублікування Закону до місцевого комісара із вказівкою на те, громадянином якої держави особа хоче бути. Комісар, мав видати тимчасове посвідчення для перебування на території Республіки на строк не більше трьох місяців (параграф 5). Відмовитись від громадянства можна було і через рік. При цьому особа позбавлялася прав і звільнялася від обов'язків українського громадянства (параграф 12).

У відповідність з конституційною традицією демократичних країн, Законом заборонялося подвійне громадянство. У параграфі 10 йдеться про те, що громадянин Української Народної Республіки не може бути громадянином іншої держави. Такі правові положення містилися в законах про громадянство і в інших країнах.

Документом регулювався строк тимчасового перебування на території Республіки громадян інших держав. Посвідчення на перебування на території України повинна була видавати місцева влада. Термін перебування не міг перевищувати шести місяців. Таке формулювання зумовило висновки окремих науковців про те, що «... особи, які не визнавали себе громадянами держави повинні були залишити її упродовж шести місяців» [3, с. 71]. На наш погляд, озвучена позиція є хибною, адже могла викликати певні проблеми. Сутність цих проблем полягала в тому, що протягом 1917 – 1918 рр. на території УНР перебувала значна кількість громадян інших держав, насамперед, із радянської Росії; військовополонених, та інших осіб, які шукали порятунку від революційних подій. Місцева влада, навіть при найкращій своїй організації не могла виконувати відповідних функцій, не маючи необхідних кадрів, бланків та часу.

Закон «Про громадянство УНР» окреслював права та обов'язки громадян УНР. Варто зауважити, що спочатку визначалися обов'язки, а вже потім – права. Такий порядок визначення статусу громадян, очевидно визначався революційними подіями, коли насамперед, мова йшла про захист Вітчизни. Відповідно до параграфу 2 до обов'язків громадян УНР відносилися такі: підтримувати державу всіма силами і засобами; неухильно дотримуватися всіх її законів; захищати від ворогів. Окрім того, до обов'язків належало також підтримувати «добрий лад, порядок, свободу, рівність і справедливість».

Права громадян УНР були визначені в параграфі 3 Закону. Громадяни мали право користуватися всією повнотою громадянських та політичних прав, брати активну і пасивну участь у виборах до законодавчих установ і органів місцевого самоврядування і таким чином бути задіяними в державному і місцевому житті, а також служити в державних і державно-громадських установах.

Таким чином, Українська Центральна Рада почала впроваджувати інститут громадянства. Свідченням цього є її активна законотворча діяльність в зазначеній царині. Так, Закон УНР «Про громадянство УНР» від 2 березня 1918 р. відіграв значну роль у визначенні правової належності українського населення до новоутвореної незалежної держави та юридичного визначення статусу громадян УНР. В той же час, вони не вирішували і не могли вирішити усіх проблем, які проявилися на той час. Складна політична ситуація та брак механізмів реалізації досліджуваних законів перетворили їх із правових, в суто політичні.

Список використаних джерел

1. Захарченко П.П. До питання про правову природу III Універсалу Центральної Ради / П.П.Захарченко // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми національного законодавства». 28 березня 2013 року. Випуск 32. – Кіровоград, 2013. – С.3 – 9.
2. Збірник нормативно-правових актів з питань громадянства України (1918 – 2000) / Упорядники: Андрієнко В., Бритченко С., Суботченко В., Чехович С. – К.: Континент, 2000. – 382 с.
3. Єфремова Н. Праця Теодора Галіпа «Основні права і обов'язки українських громадян». Невідомі сторінки історії конституційного розвитку України / Н.Єфремова // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2007. – № 3 (9). – С.69 – 73.

ЦІННОСТІ ПРИВАТНОГО ТА СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: ЗМІСТ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ

Слабан М.

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник – д.ю.н., професор С. Рабінович

Приватне життя та сімейне життя підлягають правовій охороні за нормою статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), однак за умови, що відповідні відносини становлять соціальну значущість саме як «приватні» або «сімейні» й відтак можуть обґрунтовано претендувати на юридичне визнання такими [1, с. 206]. Зважаючи на те, що загалом цінності розглядуваних сфер не мають експліцитно вираженого оформлення в ЄКПЛ, а є, так би мовити, «затіненими» у нормах згаданої статті, видається важливим їх виокремлення із загального контексту тих соціальних обставин, що виявляються достатньо вагомими для визнання Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) тих чи інших відносин приватним або сімейним життям.

За визначенням Суду, зміст категорії «приватне життя» охоплює різні аспекти буття людини і не є вичерпним. ЄСПЛ сюди відносить передовсім значимість особистої суверенності та недоторканності людини, своєрідними гарантіями охорони якої виступають право на автономію (*Von Hannover v. Germany*), право на приватний простір (*I. v. the UK*), право на усамітнення, право самостійно визначати власне приватне життя (*Peck v. the UK*). Сюди вочевидь потрапляє й право людини уникнути того, що на її думку, становило б негідний і болісний кінець життя (*Pretty v. the UK*), право вирішувати, яким способом і в який момент має закінчитися її життя (*Haas v. Switzerland*), право пари на повагу до вибору: ставати чи не ставати батьками в генетичному розумінні (*Evans v. the UK*), у тому числі право щодо вибору обставин, за яких ставати батьками (*Ternovszky v. Hungary*) тощо.

До інших цінностей приватного життя, на охорону яких Суд спрямовує свою аргументацію, варто віднести ідентичність людини. Останню можна умовно поділити на особисту або персональну (реалізується, зокрема, через право на доступ до інформації про походження власної особи чи особи батьків (*Mikulic v. Croatia, Odievre v. France*)), соціальну (втілюється, зокрема, за посередництвом свободи вибору імені та прізвища (*Guillot v. France, Bulgakov v. Ukraine*)) й статеву (здійснюється через право на «статеве самовизначення» (*A. D. T. v. the UK*), право на юридичне визнання транссексуалів (*Dudgeon v. the UK, Christine Goodwin v. the UK*)) тощо. При цьому на думку ЄСПЛ, сімейний стан людини є водночас невід'ємною частиною її особистої та соціальної ідентичності (*Dadouch v. Malta*).

У кількох випадках до цінностей приватної сфери Суд також відносить репутацію (*Pfeifer v. Austria, Petrina v. Romania*) і честь людини (*A. v. Norway*), її індивідуальність та особистісний розвиток (*Niemietz v. Germany*).

І хоча наведений перелік цінностей приватного життя, які отримали формально-юридичне закріплення у рішеннях Суду, не є вичерпним, проте він наочно демонструє, по-перше, широту спектру тих благ, які підпадають під сферу захисту відповідного

конвенційного права людини, а по-друге, їх єдність та ієрархічну взаємопов'язаність, адже одні цінності нерідко визначаються та конкретизуються крізь призму інших.

Виявляючи специфіку аксіологічного тлумачення поняття «сімейне життя» в прецедентному праві Суду, можна констатувати, що окрім цінності «законного і дійсного шлюбу» (*Berrehab v. the Netherlands*) воно може охоплювати також подружній союз, що був укладений не у відповідності з національним законодавством (*Abdulaziz, Cabales et Balkandali v. the UK*), релігійний шлюб (*Şerife Yiğit v. Turkey*) та навіть офіційно оформлені стосунки між двома особами однієї статі (*Gas i Dubois v. France*). При цьому не має значення, з точки зору правового захисту, що надається сімейному життю одностатевих осіб, чи їх відносини засновані на шлюбі або ж на так званому зареєстрованому партнерстві (*Hämäläinen v. Finland*).

Сімейне життя, як правило, може включати будь-які інші зв'язки, що існують *de facto* (*Kroon v. the Netherlands*). Суд визнає їх сімейними зважаючи на певні обставини, як-от «чи живе пара разом і протягом якого часу, чи мають вони спільних дітей, позашлюбних або інших, докази їхніх взаємних зобов'язань» (*X, Y and Z v. the UK*). При цьому для встановлення існування сімейного життя має важливе значення наявність інтимних, психоемоційних (*X. v. Austria*) або ж близьких особистих зв'язків (між батьком і позашлюбною дитиною (*K. and T. v. Finland*)).

Викладене свідчить, що загалом ЄСПЛ не прагне дати вичерпне тлумачення або навіть окреслити певні межі цієї сфери. Це можна пояснити тим, що сімейне життя об'єднує в собі коло цінностей, які постійно поповнюються й розширюються відповідно до сучасних вимог розвитку суспільних аксіологічних орієнтирів.

Далі спробуємо розглянути центральне для цієї розвідки питання про аксіологічне співвідношення приватного життя та сімейного життя у практиці Суду.

Звернення до рішень ЄСПЛ доводить, що з плином часу у його практиці відбувається поступове розмивання аксіологічних граней між досліджуваними сферами, – деякі цінності приватного життя здатні частково, а подекуди й цілком «перетікати» у цінності «сімейні». Ілюстрацією означеного процесу може слугувати категорія справ, у яких ідеться про проблему юридичного визнання стосунків між особами однієї статі.

Як відомо, у законодавстві європейських держав згадані взаємини впродовж тривалого часу не визнавались такими, що становлять соціальну цінність і мали заборонений характер. Ще у 1955 році у справі *X v. Germany* Комісія встановила, що закони, які передбачали кримінальну відповідальність за одностатеві стосунки з метою захисту здоров'я чи моралі, не суперечать принципам ЄКПЛ [2, с. 126].

Такий підхід, однак, не набув подальшого розвитку у практиці Суду, і пізніше, у 1981 році почала окреслюватись певна тенденція до зростання значущості таких відносин. ЄСПЛ вперше визнав, що закони, які встановлювали криміналізацію гомосексуальних актів, порушують право на повагу до приватного життя одностатевих осіб (*Dudgeon v. the UK*). З огляду на те, що головною ціллю спірного законодавства було втілення в життя панівної в Ірландії концепції суспільної моралі, Суд, зваживши колізійні інтереси учасників справи, встановив, що захист моральних цінностей суспільства справді відповідає критеріям законної мети, проте така ціль повинна припускати й охорону особливих інтересів окремих осіб.

У подальшому позиція, згідно із якою стали гомосексуальні стосунки між партнерами, їх емоційні й статеві зв'язки мають розглядатись в межах приватного життя, неодноразово знаходила відображення у практиці Суду (*W. J. and D. P. v. the UK, Norris v. Ireland, Smith and Grady v. the UK, A.D.T. v. the UK, Perkins and R. v. the UK, Mata Estevez v. Spain*). Разом із тим наголошувалось, що ці взаємини не входять до обсягу поняття «сімейне життя» (*Röösli v. Germany, Mata Estevez v. Spain*).

Однак у 2010 році Суд визнає щойно наведену позицію «штучною». У справі *Schalk and Kopf v. Austria* він приходить до висновку, що відносини заявників – одностатевої пари, яка перебуває у постійних партнерських стосунках і проживає разом, –

слід вважати сімейними. Видається прикметним, що такий підхід передовсім враховує певну лібералізацію панівної суспільної моралі по відношенню до гомосексуалістів у країнах Європи. Подібний підхід Суд демонструє також у наступних справах *P. B. i J. S. v. Austria, Vallianatos and others v. Greece, X. and others v. Austria, Hämäläinen v. Finland*.

Особливий інтерес викликає останнє рішення із справ цієї категорії *Oliari and others v. Italy*, ухвалене стосовно Італії – країни, в суспільному житті якої досить вагому роль відіграє католицизм. За її обставинами кілька одностатевих пар, які юридично оформили свої стосунки за кордоном, оскаржували відмову національних органів визнавати їх відносини офіційно. Така відмова пов'язувалась з тим, що законодавством передбачалась можливість укладення шлюбу лише між особами різної статі.

Вкотре визнавши гомосексуальні взаємини такими, що підпадають під поняття «сімейне життя», Суд констатував відсутність достатніх законодавчих гарантій для задоволення особливо значущих потреб заявників (це, зокрема, потреба у взаємній матеріальній підтримці, право спадкування, право бути законним представником, аліментні зобов'язання тощо). Зіставляючи задіяні у справі особисті і публічні цінності, Суд дійшов висновку про відсутність у цій ситуації превалюючих інтересів італійського суспільства. На думку ЄСПЛ, намагаючись захистити геретосексуальну концепцію сім'ї та традиційну моральність, уряд залишив поза увагою важливі позиції вищих судових органів Італії (зокрема, Конституційний Суд цієї країни неодноразово обґрунтував потребу юридичного визнання відповідних прав і обов'язків за учасниками таких союзів) й утвердження толерантності до одностатевих стосунків у суспільстві цієї країни. Керуючись наведеними міркуваннями Суд встановив, що влада не виконала своє позитивне зобов'язання відносно забезпечення заявникам доступних правових гарантій для визнання і захисту їхнього союзу.

Виявлені істотні зміни позиції ЄСПЛ відбувались в контексті загальних змін аксіологічних орієнтирів у царині особистих і сімейних відносин, які в європейських суспільствах упродовж останніх десятиліть зазнали суттєвих перетворень. Так, поступове висунення у центр сімейної сфери цінності індивідуальної свободи, як підґрунтя для самореалізації та самовизначення кожного із членів сім'ї, обумовило розширення уявлення про сімейне життя у практиці Суду. Як наслідок, його нинішнє розуміння «акумуляє» в собі ті ознаки (сталі стосунки осіб однієї статі, їх емоційні відносини), які раніше трактувались як складові приватного життя.

Не менш важливою у контексті нашого дослідження видається категорія справ, які стосуються використання сучасних репродуктивних технологій, зокрема і штучного запліднення. Питання, пов'язані із реалізацією відповідних можливостей людини мають не лише юридичне, але й релігійне, морально-етичне, соціально-економічне «забарвлення» [3, с. 299].

Судова практика свідчить про те, що згадана можливість спершу розглядалась ЄСПЛ виключно як елемент права на повагу до приватного життя. Показовою у цьому зв'язку є справа *Evans v. the UK*, за результатами розгляду якої Суд ухвалив, що приватне життя у світлі гарантій статті 8 ЄКПЛ охоплює право на повагу до рішення мати або не мати дитину, а зокрема й наміри батьків звертатись до допоміжних репродуктивних технологій.

У справі *S. H. and others v. Austria* ЄСПЛ дещо змінює попередню позицію. У ній заявники – дві подружні пари – бажали скористатись методом штучного запліднення *in vitro* (така процедура була заборонена законом), що дозволило б їм мати дитину, для якої один із подружжя міг стати генетичним батьком або матір'ю.

В результаті Суд визнав, що право подружніх пар на зачаття дитини і на застосування медичних практик з цією метою знаходиться під охороною статті 8, оскільки «подібний вибір є формою вираження сімейного і приватного життя». Однак, із міркувань моральності та з огляду на брак консенсусу серед європейських країн стосовно запліднення *in vitro* (що вочевидь є наслідком плюралізму суспільних цінностей), ЄСПЛ

дійшов висновку про відсутність за даних обставин порушення статті 8. При цьому Суд зауважує, що дана сфера досі перебуває на стадії розвитку і зазнає швидких та суттєвих наукових і юридичних впливів.

У цьому зв'язку видається доцільним розглянути позиції суддів, які висловили особливі думки щодо рішення.

Так, суддя Де Гаetano, який в цілому підтримував висновок ЄСПЛ у справі, зазначив, що підґрунтям заборони законодавством технік штучного запліднення було верховенство гідності людини, – «яка лежить в основі уявлень про цінність людського життя та є базисом самої ЄКПЛ». Натомість інші четверо суддів, які висловились проти, стверджували, що така заборона порушує право на повагу до сімейного життя заявників. Серед іншого, вони звертають увагу на інтенсивний розвиток соціальних норм, а також на значимість досягнень науки й медицини у цій галузі, які суттєво збагатились з моменту подачі скарги та до її розгляду у Суді.

Наведене свідчить про те, що прогрес в галузі біомедицини створює неабиякий вплив на зміни ціннісно-сміслового наповнення поняття сімейного життя у практиці ЄСПЛ. У цьому зв'язку видається слушною думка В. Сломського, який зауважує, що нині медицина не тільки втручається у все ширші сфери суспільного буття, але «сягає якимось все більш вглиб, стає здатною надавати нового вигляду найважливішим вимірам людського існування» [4, с.12]. З огляду на ці тенденції вірогідно припустити, що можливість людини вдаватись до застосування штучних методів зачаття уже невдовзі може бути витлумачена Судом в аспекті її сімейного життя.

Висновки. Підсумовуючи наведені міркування щодо визначення специфіки аксіологічного співвідношення приватного життя і сімейного життя у судовій практиці ЄСПЛ, можна відзначити наступне.

Звернення до масиву рішень Суду доводить, що ряд цінностей приватного життя отримали формальне закріплення у його практиці. Це, наприклад, ідентичність людини, яку можна умовно поділити на персональну, соціальну й статеву (здійснюється, зокрема, через право на «статеве самовизначення»). При цьому, на думку ЄСПЛ, сімейний стан людини є водночас невід'ємною частиною її особистої та соціальної ідентичності.

При встановленні ЄСПЛ існування сім'ї важливого значення набуває наявність інтимних, психоемоційних чи близьких особистих зв'язків між її членами.

«Приватні» і «сімейні» цінності перебувають у доволі тісному корелятивному зв'язку, а за певних обставин (передусім залежно від аксіологічних орієнтацій конкретного суспільства) цінності приватного життя здатні інтегруватись у «сімейні». Як наслідок, нинішнє розуміння сімейного життя «акумулює» в собі ті ознаки, які раніше трактувались як складові приватного життя. Для прикладу, сталі відносини осіб однієї статі, засновані на близьких емоційних зв'язках, попервах вважались Судом приватними, але згодом почали інтерпретуватись в контексті сімейного життя. У дещо інший спосіб ЄСПЛ витлумачує право на застосування допоміжних репродуктивних технологій: якщо раніше ця можливість входила до обсягу приватного життя людини, то зараз подібний вибір Суд вважає так само і формою вираження сімейного життя людини.

Зазначене є результатом суттєвих аксіологічних зрушень у свідомості європейських суспільств, а зокрема, підвищення значення свободи, толерантності, автономії, особистої недоторканності ледь не в усіх сферах людського буття, а надто у приватній і сімейній царинах. Мислимо, що розширення уявлення про сімейне життя у практиці Суду обумовило, серед іншого, поступове висунення у центр сімейної сфери цінності індивідуальної свободи, як підґрунтя для самореалізації та самовизначення кожного із членів сім'ї.

Поза тим, неабиякий вплив на зміни ціннісних позицій Суду справляє також розвиток новітніх технологій та розробок біологічної й медичної наук. На цьому тлі, гадаємо, аксіологічні грані між досліджуваними сферами та їх трактування Судом і далі

будуть неминуче змінюватись, що відкриває нові напрямки для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Рабінович С. П. Право на повагу до приватного життя у практиці Страсбурзького суду: інтерпретація з позицій герменевтики буття / С. П. Рабінович // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 50. – С. 206-212.
2. Гудима Д. А. До питання про антропологічні сюжети у практиці Страсбурзького суду / Д. Гудима // Антропологія права : філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : статті учасників міжнар. "круглого столу" (м. Львів, 9-10 грудня 2011 р.). – Львів, 2011. – С. 126-137.
3. Сенюта І. Репродуктивні права в системі соматичних прав людини // Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : статті учасників Третього всеукраїнського «круглого столу» (м. Львів, 23-24 листопада 2007 р.). – Львів : СПОЛОМ, 2008. – С. 299-313.
4. Сломський В. С. Біоетика. Вибрані проблеми : навчальний посібник / В. С. Сломський ; пер. з пол. – Суми : Видавництво СумДУ, 2008. – 104 с.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОВНОВАЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ТА ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЩОДО ОФІЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

Сердюк М.

(студентка Запорізького національного університету)

Шевченко М.

(студент Запорізького національного університету)

Науковий керівник – д.ю.н., професор Т. Коломоєць

Для розгортання сприятливого правового середовища важливе значення має високоефективна судова система – найбільш дієвий засіб убезпечення людини від свавілля та поновлення її порушених прав. Якість судочинства визначається з огляду на його вплив на стан дотримання публічною владою принципу верховенства права, Однією зі складових верховенства права є правова визначеність. Її утвердження вимагає, окрім запровадження лише зрозумілих та точних норм права (п. 46 Доповіді Венеціанської комісії про верховенство права [1]), дотримання певних умов судовою системою, зокрема, пов'язаних з тлумаченням норм права.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) розуміє закон як чинну систему норм права у тому вигляді, як вона витлумачена судами. Як би чітко не було сформульовано правило, його застосування неминуче містить елемент судового тлумачення, оскільки завжди існуватиме необхідність у роз'ясненні сумнівних пунктів і адаптації до конкретних обставин. Судові рішення мають розвіювати сумніви щодо їх правильного розуміння, з урахуванням змін у повсякденній практиці (пункти 88 та 91 Рішення ЄСПЛ у справі «Лейла Шахін проти Туреччини») [2].

Для того, щоб судове тлумачення відповідало вимогами Конвенції, необхідно, щоб судові тлумачення були розумно передбачуваними та відповідали характеру правового явища (п. 36 Рішення ЄСПЛ у справі «S.W. проти Сполученого Королівства») [3]. Непередбачуваність тлумачення судами положень закону, що спричинило відхилення законних вимог особи, породжує питання про дотримання державою принципу правової визначеності (п. 49 Рішення ЄСПЛ у справі «Краснодєбська-Казіковська та Лунієвська проти Польщі») [4].

За твердженням Я. Романюка єдність судової практики має гарантувати стабільність правопорядку, об'єктивність та прогнозованість правосуддя. Натомість, застосування судами різних підходів до тлумачення законодавства призводить до невизначеності закону, його суперечливого і довільного застосування [5, с. 37].

Інакше кажучи, суди мають послідовно застосовувати закон. Орієнтиром судів країн континентального права має бути судова практика, особливо практика найвищих

судів, завданням яких є забезпечення єдиної судової практики. Однак, коли суд вирішує відійти від попередньої практики, це слід чітко вказати в його рішенні (пункти 48 та 49 Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень) [6].

Отже, з вищенаведених уявлень про правову визначеність впливає обов'язок судів застосовувати законодавство, керуючись тлумаченнями, виробленими найвищими судами.

Найвищими судами України, тлумачення норм права якими є обов'язковим зразком правозастосування для інших судів, є Конституційний Суд України (далі – КС України) та Верховний Суд України (далі – ВС України).

Однак, за існуючого правового регулювання належне виконання найвищими судами України вимог, які ставить перед ними правова визначеність, є неможливим, що спонукає до дослідження низки проблемних питань. Ними є:

1) розмежування повноважень КС України та ВС України щодо тлумачення норм права на підставі звернення заінтересованих осіб, ґрунтуючись на аналізі правил подання зазначених звернень та розуміння таких правил КС України та ВС України.

2) шляхи вдосконалення положень про компетенцію КС України та ВС України для покращення стану дотримання правової визначеності судовою системою України.

1. Розмежування повноважень КС України та ВС України щодо тлумачення норм права на підставі звернення заінтересованих осіб

1.1. Офіційне тлумачення норм права КС України

Конституція України визначає перелік питань, підвідомчих КС України, одним з яких є офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

Відповідно до положень статей 13, 43, 49 Закону України «Про КС України» (далі – Закон № 422/96-ВР) умовою конституційного звернення щодо офіційного тлумачення положень Конституції та законів України є їх неоднозначне застосування, що може призвести або призвело до порушення конституційних прав [7].

Конституційне звернення має відповідати вимогам, встановленим Законом № 422/96-ВР щодо підстав для такого звернення, його форми та змісту. Недотримання хоча б однієї з цих вимог тягне за собою відмову у прийнятті до розгляду конституційного звернення.

Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 42 Закону № 422/96-ВР, у конституційному зверненні обов'язково зазначаються [7]:

1) прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи, адреса, за якою вона проживає, або повна назва та місцезнаходження юридичної особи;

2) відомості про представника за законом або уповноваженого за дорученням;

3) норми Конституції або законів України, тлумачення яких має дати КС України;

4) обґрунтування необхідності в їх офіційному тлумаченні;

5) дані щодо інших документів і матеріалів, на які особи посилаються;

6) перелік документів і матеріалів, що додаються.

Таким чином, Законом № 422/96-ВР встановлений перелік вимог щодо форми, змісту та підстав для конституційного звернення. Однак, направляючи його до КС України, автори допускаються помилок і не враховують такі важливі моменти.

По-перше, щодо правосуб'єктності суб'єкта на конституційне звернення. Відповідно до положень Закону № 422/96-ВР суб'єктом права на конституційне звернення може бути юридична особа. Особа, яка діє від її імені має належним чином підтвердити своє право на конституційне звернення. Наприклад, у випадку звернення голови господарського товариства, його повноваження мають бути підтверджені доданими до клопотання рішенням про звернення до КС України загальних зборів товариства або його правління, а також рішення, яке б уповноважувало голову товариства на звернення до КС України [8].

По-друге, щодо предмета офіційного тлумачення.

Автор конституційного звернення має не просто навести положення норм права, зміст яких, на його думку, потребує офіційного тлумачення, а чітко вказати, що саме в них є незрозумілим та має бути розтлумачено, окресливши тим самим предмет тлумачення. КС України неодноразово зазначав, що невизначеність предмета тлумачення унеможлиблює здійснення офіційного тлумачення [9].

Разом з тим, більшість питань, порушених автором клопотання, зводиться до надання консультації щодо правильності застосування правових норм судами загальної юрисдикції у його справі, що не можна ототожнювати з офіційним тлумаченням волі законодавця, матеріалізованої у нормі права. КС України в Ухвалі № 15-у/2010 зазначив, що «офіційне тлумачення і застосування правових норм є різними видами юридичної діяльності. Офіційним тлумаченням вважається діяльність компетентного органу державної влади щодо з'ясування і роз'яснення волі законодавця, матеріалізованої в нормі права (усвідомлення та роз'яснення смислу норм права з метою найбільш правильної їх реалізації). Правозастосовна діяльність полягає в індивідуалізації правових норм щодо конкретних суб'єктів і конкретних випадків, тобто в установленні фактичних обставин справи і підборі правових норм, які відповідають цим обставинам. Пошук та аналіз таких норм з метою їх застосування до конкретного випадку є складовою правозастосування. Надання консультацій чи роз'яснень з цього приводу не належить до повноважень КС України» [10].

Крім того, слід розрізнити повноваження Верховної Ради України щодо регулювання та повноваження КС України щодо офіційного тлумачення [11].

По-третє, щодо практичної необхідності у тлумаченні.

Практична необхідність у офіційному тлумаченні породжується конфліктною ситуацією через невизначеність конкретної норми Конституції або законів України. При цьому, припущення щодо можливості виникнення такої ситуації не можуть бути обґрунтованими практичної необхідності у офіційному тлумаченні.

По-четверте, щодо неоднозначного застосування.

Неоднозначність застосування полягає в тому, що за юридично однакових обставин у справах однієї і тієї ж категорії положення Конституції або законів України у загальній юридичній практиці застосовуються по-різному. Приклад неоднозначного застосування мають містити матеріали звернення.

Крім того, аналіз практики КС України дозволяє стверджувати про таке:

1) матеріали звернення мають містити посилання на норми права, про офіційне тлумачення яких порушується питання. Якщо вони не були застосовані у долучених судових рішеннях, останні не можуть розглядатися як підтвердження їх неоднозначного застосування;

2) неоднозначне застосування має місце за юридично однакових обставин (наприклад, якщо в одному випадку строки виконання зобов'язання не були дотримані кредитором, а в іншому – боржником, або суд застосовував різні частини статті, вважається, що наведені судові рішення ухвалені за різних обставин [12];

3) рішення судів загальної юрисдикції різних інстанцій у конкретній справі між тими самими сторонами, про той само предмет і з тих же підстав не підтверджують неоднозначного застосування [8];

4) скасовані судові рішення не можуть братися до уваги при вирішенні питання про неоднозначність застосування [13; 14];

5) особа має зазначити, які саме її конституційні права та свободи були порушені або можуть бути порушені через неоднозначне застосування [15];

6) для належної оцінки КС України норми правового акту на предмет неоднозначності застосування така норма має бути застосована судом загальної юрисдикції під час розгляду справи по суті в судовому порядку, до того ж у справі за участю суб'єкта звернення до КС України [16].

1.2. Вирішення ВС України питань про неоднакове правозастосування.

Роз'яснивши поняття «неоднозначного застосування норм права», необхідно розглянути не менш суперечливе поняття «неоднакове застосування норм права», яке представляє інтерес з точки зору визначення правил звернення до ВС України.

Так, неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального або процесуального права, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах є однією з підстав для звернення до ВС України з заявою про перегляд судового рішення.

Поняття «неоднакового застосування судом норм матеріального чи норм процесуального права» як підстава звернення з заявою про перегляд судового рішення ВС України законодавчо не визначене.

Разом з тим для отримання повного розуміння даного поняття, слід додатково вдатися до аналізу актів ВС України, у яких деталізуються критерії неоднаковості застосування норм матеріального права судами касаційної інстанції.

Звертаючись до ВС України з заявою про перегляд судового рішення з підстав неоднакового застосування необхідно враховувати таке.

По-перше, судові рішення, надане на підтвердження неоднакового застосування судом касаційної інстанції норм матеріального права, має містити «протилежні висловленим у справі, яка розглядається, висновки касаційного суду щодо застосування цих норм». Тобто, йдеться про одні й ті самі норми. При цьому, коли йдеться про одну і ту саму норму, мається на увазі не лише відповідне положення пункту, підпункту, статті чи її частини, а й одна і та ж їх редакція, тобто без внесення змін, доповнень тощо. Так, ВС України не встановлює неоднакового застосування, якщо «в одному випадку суд застосовував норму права в редакції до внесення в неї змін, а в іншому – після» [17; 18]. Відповідно, неоднакового застосування немає, якщо суди касаційної інстанції застосували різні норми права, різні правові акти, що виключає можливість усунути розбіжності в їх застосуванні.

По-друге, неоднакове застосування норм матеріального права судом касаційної інстанції має правове значення за умови, якщо воно відбулося під час розгляду, який завершився ухваленням рішення по суті [19].

По-третє, судові рішення, надане на підтвердження неоднакового застосування судом касаційної інстанції норм права, має бути ухвалене за подібних правовідносин.

Ухвалення різних за змістом судових рішень, «однак у різних правовідносинах», не є ознакою того, що норму права застосовано неоднаково. Це саме стосується і правовідносин, що «мають зовсім інший характер», тобто пов'язані з різними позовними вимогами у різних справах [20].

Подібність правовідносин означає тотожність: предмета спору, підстав позову, змісту позовних вимог, установлених судом фактичних обставин та однакового правового регулювання спірних правовідносин, об'єкта і предмета правового регулювання, а також умов застосування правових норм (зокрема, часу, місця, підстав виникнення, припинення та зміни правовідносин).

Подібність правовідносин перебуває у прямій залежності від подібності між собою обставин справи заявника та обставин у справах, на рішення в яких він посилається. Наприклад, прослідковуються неоднакові фактичні обставини у справі, коли суд касаційної інстанції в одному випадку визнав позовні вимоги обґрунтованими, а в іншому – зазначив про безпідставність аналогічних позовних вимог.

По-четверте, необхідно зазначити, у чому саме полягає різне застосування норм, які саме норми права були застосовані неоднаково, а також довести подібність правовідносин. Водночас, ВС України не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні суду чи відкинуті ним, досліджувати достовірність чи недостовірність доказів у справі, вирішувати питання про перевагу одних доказів над іншими, перевіряти правильність застосування судами касаційної інстанції норм процесуального права.

Виконання вищенаведених вказівок дозволяє правильно обрати суд, до якого спрямувати звернення, а також скласти таке звернення відповідно до вимог законодавства та його усталеного розуміння цими судами.

2. Неоднакове тлумачення норм права КС України та ВС України

Однак, про наявність у правовій системі України досконалого механізму забезпечення єдиної судової практики та панування у ній правової визначеності мови бути не може. Найбільш злободенною проблемою вважаємо неоднакове тлумачення норм права КС України та ВС України. Вирішена вона може бути лише шляхом внесення змін та доповнень до Конституції України.

Можливість співіснування у рівній мірі обов'язкових правових позицій найвищих судів, які містять різне тлумачення ними однієї норми права, є недоліком конституційного та законодавчого регулювання їх статусів. Жодна норма права не містить правила, яким необхідно керуватись, якщо застосуванню підлягає норма права, неоднаково витлумачена КС України та ВС України.

Найбільш виразний приклад неоднакового тлумачення ними норми права, а саме ч. 1 ст. 61 Сімейного кодексу України, можна отримати, співставивши Рішення КС України № 17-рп/2012 та Постанову ВС України у справі № 6-5цс14 (постанови з аналогічними висновками винесені у справах 6-61цс13, 6-79цс13).

Перше містить твердження про те, що статутний капітал та майно приватного підприємства є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (п. 1 резолютивної частини) [21]. Натомість, в основу другої покладено висновок про те, що у разі передання подружжям свого спільного сумісного майна до статутного фонду приватного підприємства, учасником якого є один із подружжя, майно переходить у приватну власність цього підприємства [22].

Яким чином мають діяти інші суди та суб'єкти відповідних відносин за умови неоднакового тлумачення вищими судами норм права можна лише здогадуватись. Звісно, у даній ситуації тлумачення КС України несумісне із загально визнаними уявленнями про право власності, а отже, не відповідає характеру правового явища та не може бути взяте до уваги (п. 36 Рішення ЄСПЛ у справі «S.W. проти Сполученого Королівства»). Але не в усіх випадках очевидно є така невідповідність, що викликає необхідність відшукати інше рішення.

Водночас, правильним рішенням не може бути оцінка КС України тлумачення ВС України або навпаки. Жоден з найвищих судів не є апеляційною інстанцією відносно іншого. Разом з тим, ВС України схилився до іншого бачення.

Постанова ВС України у справі № 21-67a15 (про звільнення судді КС за порушення присяги) ґрунтується на висновках про те, що КС України не уповноважений визнавати нечинними норми закон про внесення змін до Конституції України. ВС України виходив з того, що «Рішенням № 20-рп/2010, у прийнятті якого брав участь ОСОБА_1 (суддя КС України – прим. авторів), КС України не забезпечив верховенства Конституції України...змінив конституційний лад України, порушив конституційний принцип поділу влади та легітимність діючих інститутів державної влади, внаслідок чого їх діяльність стала базуватися на нормах, змінених КС України, а не Верховною Радою України як уповноваженим на це органом» [23].

Однак, Постанова ВС України у справі № 21-67a15 сама викликає чимало запитань з точки зору поваги до конституційного ладу України. Ми поділяємо думки Ю. Бауліна про те, що акти КС України не можуть бути предметом контролю інших органів державної влади, а незгода з ними не надає права жодному державному органу ставити під сумнів їх зміст або надавати правову оцінку їх відповідності Конституції України [24].

Таким чином, у практиці найвищих судів не розроблено жодних розумно передбачуваних правил застосування норми права, яка ними неоднаково витлумачена. Маємо вести мову про конституційне врегулювання цього питання.

Вважаємо за доцільне підтримати пропозицію Ю. Бауліна та В. Кампа щодо звільнення КС України від повноваження здійснювати офіційне тлумачення законів України, зважаючи на таке.

Як зауважує А. Лужанський, юрисдикційні відмінності між загальною та конституційною юрисдикціями головним чином зумовлені метою цих видів судочинства. У першому випадку – це вирішення спору про право між сторонами, а в другому – забезпечення верховенства конституції як основи національної правової системи, захист конституційного правопорядку, конституційних прав і свобод, припинення порушень конституційних норм та запобігання цим правопорушенням [25, с. 33].

Відтак, призначенням КС України є гарантування виконання Конституцією України її функцій як основоположного регулятора суспільних відносин.

Система судів загальної юрисдикції, очолена ВС України, має докладати зусиль до здійснення правосуддя в окремих справах, спираючись на норми законодавства та Конституції України. Заслужують на довіру думки Я. Романюка (щодо наділення ВС України повноваженнями видавати загальнообов'язкові правові висновки) про те, що посилення ролі ВС України не є самоціллю – його завдання полягає у забезпеченні ефективності здійснення правосуддя системою судів загальної юрисдикції в цілому [26, с. 122], саме ВС України має формувати правильну однакову судову практику [5, с. 40]. Виконання зазначеного завдання супроводжується тлумаченням норм, здебільшого, законів України.

На переконання В. Кампа, через тлумачення законів (крім конституційного законодавства) КС України об'єктивно втручається у предметну компетенцію судів загальної юрисдикції [27, с. 97].

Схожої точки зору дотримується Ю. Баулін, вказуючи на таке. Повноваження КС України щодо офіційного тлумачення законів України не є характерним для європейської традиції. Тому? в процесі конституційної реформи було б доцільно вилучити його із повноважень КС України, а натомість передбачити розгляд ним конституційної скарги, запитів судів щодо конституційності законів тощо. А питання казуального тлумачення законів було б доцільно передати до компетенції ВС України як найвищої судової інстанції в системі судів України [24].

Зважаючи на вищенаведене, шляхом покращення стану дотримання правової визначеності судовою системою України є звільнення КС України від повноважень щодо офіційного тлумачення законів України.

Список використаних джерел

1. Доклад Венецианской комиссии о верховенстве права (исследование № 512/2009) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282011%29003rev-rus>.
2. Постановление Европейского суда по правам человека по делу «Лейла Шахин против Турции» от 10.11.2005 (Жалоба № 44774/98) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://docs.pravo.ru/document/view/19382733/17527918/>.
3. S.W. v. the United Kingdom, no. 20166/92, ECHR A335-B [Electronic resource]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-9450>.
4. Krasnodębska-Kazikowska and Łuniewska v. Poland, no. 26860/11, ECHR 2015 [Electronic resource]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-157524>.
5. Романюк Я. Єдність судової практики: теоретичні засади та вдосконалення законодавчого забезпечення / Я. Романюк, І. Бейцун // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 5 (141). – С. 37-42.
6. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf.
7. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.96 № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради – 1996 – № 49 – ст. 272.
8. Ухвала Конституційного Суду України № 45-у/2014 від 02.04.2014 // Вісник Конституційного Суду України. – 2014. – № 4. – С 55.
9. Ухвала Конституційного Суду України № 49-у/2014 від 09.04.2014 // Вісник Конституційного Суду України. – 2014. – № 4. – С 61.

10. Ухвала Конституційного Суду України № 38-у/2014 від 25 березня 2014 року // Вісник Конституційного Суду України. – 2014. – № 4. – С 43.
11. Ухвала Конституційного Суду України № 42-у/2014 від 27.03.2014 // Вісник Конституційного Суду України. – 2014. – № 4. – С 49.
12. Ухвала Конституційного Суду України від № 31-у/2010 від 12.05.2010 // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 4. – С 89.
13. Ухвала Конституційного Суду України № 41-у/2014 від 26.03.2014 // Вісник Конституційного Суду України. – 2014. – № 4. – С 46 .
14. Ухвала Конституційного Суду України № 9-уп/2014 від 20.05.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/va09u710-14>
15. Ухвала Конституційного Суду України № 44-у/2014 від 01.04.2014 // Вісник Конституційного Суду України. – 2014. – № 4. – С 51.
16. Ухвала Конституційного Суду України № 52-у/2014 від 16.04.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v052u710-14>
17. Постанова Верховного Суду України від 7 лютого 2011 р. у справі № 6-7ц10 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14223174>
18. Постанова Верховного Суду України від 10.04.2012 у справі № 21-72а12// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24068099>
19. Постанова Верховного Суду України від 14.02.2012 у справі № 3-1гс12 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21839998>
20. Постанова Верховного Суду України від 06.02.2012 у справі № 5-29кс11 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22204852>
21. Рішення Конституційного Суду України від 19.09.2012 № 17-рп/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-12>.
22. Постанова Верховного Суду України від 19.02.2014 у справі № 6-5цс14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/E7C3B11196A44529C2257E54001E2498>.
23. Постанова Верховного Суду України від 28.04.2015 у справі № 21-67а15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/E7C3B11196A44529C2257E54001E2498>.
24. Доповідь Ю. Бауліна про проблемні питання розмежування компетенції Конституційного і Верховного судів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=8ECA0F9DF7C827A6BEA0F64985AF641C?id=268843>.
25. Лужанський А. Доступ до конституційного правосуддя в Україні: суб'єктно-юрисдикційний аспект / А. Лужанський // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 4 (128). – С. 32-37.
26. Романюк Я. Правова природа обов'язковості рішень Верховного Суду України та вдосконалення механізму забезпечення єдності судової практики / Я. Романюк, І. Бейцун // Право України. – 2012. – № 11-12. – С. 122-136.
27. Кампо В. До питання меж предметної компетенції у діяльності Конституційного Суду України / В. Кампо // Вісник Конституційного Суду України. – 2008. – № 4. – С. 90-100.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЗДІЙСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Старостюк А.В.

*(к.ю.н., доцент кафедри теорії права та держави Національного університету
Державної податкової служби України)*

В процесі наукового пізнання таких складних соціальних явищ, якими є держава і право не менш значущими є питання щодо з'ясування сутності державної влади та ефективності її здійснення в умовах існування та розвитку сучасних держав. Особливої актуальності ці питання набувають у зв'язку з проведенням широкомасштабної конституційної реформи, модернізацією правової системи України.

Ефективність державної влади в умовах розвитку сучасних держав обумовлена їх сутністю та соціальним призначенням. Як зазначав американський соціолог Едвард Шилс «у нових державах «сучасна» означає демократична, егалітарна, наукова, економічно просунута і суверенна. Сучасна держава – це держава загального добробуту. Сучасна

держава – обов'язково демократична, в ній правителі не тільки піклуються про свій народ, народ є для них джерелом натхнення і керівництва до дії»[1, с.265].

Базовим поняттям щодо розуміння державної влади є поняття «влада», справжня природа якої не була єдиною для всіх історичних періодів існування людства.

В сучасній загальнотеоретичній юридичній літературі можна зустріти самі різноманітні визначення, які розкривають зміст поняття «влада» в цілому та «державна влада» зокрема. «З усіх аспектів нашого життя влада залишається одним з найменш зрозумілих і найбільш важливих – особливо для нашого покоління»[2, с.22].

Державна влада – це вольові відносини, які створюють можливість за допомогою різних засобів нав'язувати державну волю громадянам та іншим суб'єктам суспільних відносин. Сутність державної влади, яка властива сучасним державам впливає з особливих ознак, що їм притаманні, а саме: верховенства права, забезпечення прав людини, здійснення народовладдя, визнання держави міжнародним співтовариством. Саме в такій системі координат і має здійснюватися державна влада, ефективність та результативність якої залежатиме від багатьох чинників.

Ефективність державної влади, на нашу думку, можна визначити як співвідношення між фактичним результатом здійснення державної влади і тією соціальною метою, за для досягнення якої вона існує. Постає закономірне питання: що саме визначає ефективність здійснення державної влади?

В умовах розвитку сучасних держав модель ефективності державної влади залежатиме від економічних, політичних, культурних умов життєдіяльності суспільства в цілому, а також таких факторів як: якість законодавчої бази; рівень правової свідомості та правової культури суб'єктів, які здійснюють владні функції; рівень відносин, що виникають між владними суб'єктами і громадянським суспільством; матеріально-технічних умов тощо.

До основних джерел управління в суспільстві, на думку Е. Тоффлера, слід віднести силу, гроші та знання. Найбільш високоякісну владу дає процес застосування знань. Саме знання – це найбільш багатосторонній компонент із цих трьох джерел, які можуть примножувати багатство і силу. Знання самі собою є не лише джерелом найбільш високоякісного процесу здійснення влади, а й найважливішим компонентом сили та багатства, «знання є найдемократичнішим джерелом влади»[3, с.39]. Наявність у суб'єктів, які здійснюють владні функції високих моральних якостей та належного рівня знань, правової культури – природний стан, який має існувати як необхідна умова здійснення ними відповідних повноважень.

Визнаючи домінуючу роль знань в контексті здійснення державної влади, необхідно пам'ятати, що вони можуть бути спрямовані в будь-яке русло, використані для досягнення різної мети. За таких умов не втрачають своєї актуальності питання якісного спрямування знань в процесі діяльності владних суб'єктів, в основу якої мають бути покладені загальносоціальні та правові цінності.

Враховуючи те, що відносини в площині здійснення влади мають базуватися на принципі верховенства права, доцільно звернути увагу на існуючу систему знань щодо такого універсального соціального феномена, яким є право. Що ж представляє собою право? Для суб'єктів, що здійснюють владні функції цілком зручним є розуміння права як системи правових норм, які мають загальнообов'язковий характер, встановлюються та охороняються державою. З цього слідує, що держава може «нагородити» будь-яким змістом самі норми права. Але чи буде така система правових норм дійсно правом? Чиї інтереси обслуговуватиме і виражатиме таке право? Можна лише уявити, який розгул беззаконня та зловживання владою пануватиме в державі, яка на озброєння візьме саме такий підхід до праворозуміння.

За умов існування традиційного позитивістського підходу щодо визначення поняття «право», питання цінностей взагалі не постає. Так, наприклад, суб'єкт застосування норм права буде брати до уваги «букву закону», не намагаючись при цьому

з'ясувати «дух права». Єдина цінність, яка забезпечуватиметься в даному випадку – це цінність формальної правової визначеності.

Заслуговує уваги підхід представників німецького руху вільного права, згідно з яким в процесі ухвалення рішень важливе значення має правова інтуїція і відчуття справедливості, а також розуміння цінностей, що переважають у суспільстві[4, с.3].

Отже, потребує свого вирішення проблема щодо необхідності існування такої державної влади, яка володіла б відповідними якісними характеристиками. Суб'єкти влади мають усвідомлювати необхідність не лише нормативного закріплення та реального захисту прав і свобод людини і громадянина, а й наповнювати свою свідомість такими компонентами, що спрямовані на досягнення суспільного блага і прогресу.

Теза щодо ролі відчуття права, правової інтуїції як продукту суддівського світогляду, результату освіти, навчання, мислення, життєвого досвіду та історичної традиції заслуговує на увагу [5, с.40]. Вона має суттєве значення не лише для функціонування судової гілки влади, а й державної влади в цілому. За інших умов процес здійснення влади набуватиме загрозливих ознак та неминуче приведе до існування революційних настроїв в суспільстві.

В питаннях ефективності державної влади доцільно, на нашу думку, брати до уваги існуючу правову позицію Європейського Суду з прав людини щодо необхідності забезпечення правової безпеки особи, захисту її довіри до влади і неприпустимості здійснення владних функцій поза межами верховенства права.

Ефективність державної влади визначається й дієвістю громадянського суспільства в контексті легітимності діалогу та співпраці між ним і державною владою. Контроль з боку громадянського суспільства за діяльністю органів державної влади – це необхідна складова якісного та ефективного процесу їх функціонування.

Таким чином, проведення конституційної реформи в Україні тісно пов'язано з питанням ефективності державної влади, з відновленням довіри до владних інституцій з боку населення, впровадженням в життя принципу верховенства права та удосконаленням існуючої системи законодавства у відповідності з вимогами Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Shils E. Political Development In The New States / Edward Shils // Comparative Studies in Society and History. – 1960. – Vol.2. No. 3(Apr.). – Pp.265-268.
2. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Э. Тоффлер. – М.: АСТ, 2003. – С.22.
3. Тоффлер Е. Новая парадигма власти: знания, богатство и сила. – С.39.
4. Siltala R. Law, Truth and Reason: A Treatise on Legal Argumentation / Raimo Siltala. – Springer, 2011. – 290p.
5. Barak A. Purposive Interpretation in Law / Aharon Barak. – Princeton University Press, 2011. – 448p.

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Степаненко К.В.

(к.ю.н., доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член правління Дніпропетровської обласної організації «Асоціація українських правників»)

Сучасний етап утвердження України як суверенної та незалежної держави характерний переосмисленням багатьох базових підходів щодо подальшого розвитку та функціонування основоположних інституцій суспільства і держави, порядку організації публічної влади та формування місцевих громад. Реалізація нової парадигми українського конституціоналізму безпосередньо пов'язана зі здійсненням конституційно-правової реформи в Україні, зокрема в напрямку децентралізації влади. Сучасна конституційна реформа в Україні є складним, багатозначним, достатньо суперечливим процесом, який вимагає консолідації політичних та громадських ініціативних груп.

Конституційна реформа – звичайний процес в історичній ретроспективі становлення держав сучасного світу. Як правило, під час конституційної реформи відбувається не тільки нове народження держави та права, а й пошук нових концепцій та параметрів суспільного договору. Ідея народження нової державності спочатку постає в умовиводах учених, політиків, дослідників; цей період може тривати десятиліттями й стосуватися не одного покоління людей. Д. М. Белов виділяє такі обов'язкові етапи конституційної реформи:

– підготовка громадської думки до сприйняття нової державності. Впливаючи на громадську свідомість, конституційна реформа трансформує ідею в маси й тим самим поступово розширює соціальну базу майбутньої державності;

– теоретичне оформлення створення нової державності: саме в умовах конституційної реформи формується науково-теоретична платформа перетворювальних процесів, що поступово пояснює модель майбутньої державності [1, с. 48].

Реалізація етапів конституційної реформи в її сучасному розумінні об'єктивно пов'язана з інформаційною складовою цього процесу. В умовах становлення та вдосконалення гарантій прав і свобод людини й громадянина в Україні, а також враховуючи те, що право на інформацію, гарантоване Конституцією України, є одним із найважливіших прав людини, та й сама по собі інформація як найважливіший ресурс суспільства набуває все більшого значення в житті особи, суспільства і держави, істотно актуалізується необхідність конкретизації та уточнення механізмів доступу до інформації як у технічному сенсі, так і в правовому значенні, розумінні і тлумаченні [2, с. 35]. Інформаційна складова конституційної реформи в Україні виконує достатньо важливу роль – вона забезпечує зв'язок між суб'єктами законодавчої ініціативи та суспільством, яке є єдиним джерелом влади та має право на отримання повної, достовірної та зрозумілої інформації про зміст і наслідки впровадження конституційної реформи.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростаючою роллю інформації, інформаційної інфраструктури, суб'єктів, що здійснюють збір, формування, розповсюдження і використання інформації, а також системи регулювання виникаючих при цьому правових відносин. Розвиток і широке застосування інформаційних і комунікаційних технологій є глобальною тенденцією останніх десятиліть. Важливим результатом поширення інформаційних і комунікаційних технологій, проникнення їх в усі сфери суспільного життя є створення правових, організаційних та технологічних умов для розвитку демократії за рахунок реального забезпечення прав громадян на вільний пошук, отримання, передачу, виробництво і поширення інформації.

Інформаційна складова конституційної реформи в Україні повинна містити зазначені компоненти права на інформацію (пошук, отримання, передача, виробництво і поширення) та трансформуватися через організаційні форми комунікації. Організаційна форма постає в аспекті організації роботи державних органів та посадових осіб у сфері забезпечення права на доступ до публічної інформації, зокрема інформації про етапи обговорення та впровадження конституційної реформи. Саме така форма потрібна для створення умов реального здійснення процедур захисту, охорони права на доступ до публічної інформації та його відновлення у разі порушення. Вона має вираз у реалізації наступних заходів: 1) забезпечення доступу до інформації; 2) надання інформації за запитами на інформацію. На сьогодні одним з найшвидших та зручних засобів отримання інформації, зокрема інформації про етапи обговорення та впровадження конституційної реформи, постає інформаційно-комунікаційна мережа Інтернет. Спрощення доступу українського населення до Інтернету, що має сьогодні стати стратегічною державною задачею, є не тільки одним із важливіших показників розвитку нашої країни, а й каталізатором залучення громадян до обговорення актуальних суспільно-політичних питань, до яких, безумовно, відноситься й конституційна реформа.

Таким чином, інформаційна складова конституційної реформи в Україні являє собою сукупність відомостей про зміст та наслідки впровадження конституційної

реформи, включаючи початкову та кінцеву інформацію для формування науково-теоретичної платформи перетворювальних процесів, що поступово пояснюють модель майбутньої державності. Інформаційна складова конституційної реформи в Україні виконує важливу роль – вона забезпечує зв'язок між суб'єктами законодавчої ініціативи та громадянським суспільством з питань обговорення конституційної реформи. Найбільш сучасними формами інформаційного супроводження конституційної реформи є громадські слухання та висвітлення конституційного процесу засобами масової інформації з використанням інформаційно-комунікаційної мережі Інтернет.

Список використаних джерел

1. Белов Д. М. Конституційно-правове регулювання реформ у державі: деякі аспекти передумов та закономірностей реалізації на практиці / Д. М. Белов // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 4. – С. 47-50.
2. Степаненко К. В. Державне регулювання правовідносин в інформаційно-комунікаційній мережі Інтернет / К. В. Степаненко // Правова інформатика. – К., 2013. – № 3/39. – С. 35-40.

МЕТА ТА ЦІЛІ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

Ткаченко Л.Г.

(старший викладач кафедри цивільного права та процесу Національного університету ДПС України)

Соціальне обслуговування беззаперечно являється одним із видів соціального забезпечення в Україні. Поряд з пенсіями та соціальними допомогам, воно забезпечує потреби громадян, які зазнали негативних наслідків соціального ризику. Водночас соціальному обслуговуванню притаманні специфічні ознаки, що визначають його юридичну своєрідність. До таких особливостей належить мета, для досягнення якої здійснюється соціальне обслуговування фізичних осіб.

Цільовим напрямком соціального обслуговування визначається його специфіка у межах соціального забезпечення, оскільки використовуються особливі форми надання та оплати соціальних послуг, а також застосовуються додаткові вимоги до суб'єктів, які реалізують право на відповідний вид соціального забезпечення. Саме поняття «обслуговування» являється об'єктом правового регулювання не лише норм права соціального забезпечення, а також і цивільного права. Саме цьому часто обслуговуючі правовідносини стають предметом наукових дискусій з приводу їхньої галузевої належності. Для вирішення цього проблемного питання необхідно поставити мету, задля якої реалізуються ті чи інші правовідносини, тому що цільовим спрямуванням соціального обслуговування визначаються межі, на які поширюється дія соціально-забезпечувальних норм.

Вчені по різному розглядають значення соціального обслуговування. Наукові дослідження про обґрунтування цільового спрямування соціального обслуговування можна згрупувати за двома напрямками. Представники першого напрямку вважають, що метою соціального обслуговування є задоволення потреб громадян, соціальне обслуговування спрямоване на досягнення необхідної якості життя різними суб'єктами соціального захисту населення (соціальними службами).

Поряд з цим, здійснити максимальне задоволення різноманітних потреб членів суспільства у соціальній сфері повинна уся система соціального забезпечення. Отже, на думку прихильників першого підходу, соціальне обслуговування реалізує мету соціального забезпечення, як і пенсії та допомоги. Таке трактування цільового спрямування загалом є правильним, однак не вказує на специфіку соціального обслуговування, а конкретизує мету та вважає, що нею є соціальна адаптація та реабілітація громадян, що знаходяться у складній життєвій ситуації, що закріплене положенням в Законі України «Про соціальні послуги» (абз.1 ч.1 ст.1.): соціальні послуги

надаються з метою поліпшення або відтворення життєдіяльності осіб, їхньої соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя.

Поняття соціальної реабілітації можна по різному трактувати у широкому та вузькому значеннях. У першому випадку термін «реабілітація» найчастіше вживають стосовно інвалідів. Зокрема, згідно із Законом України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» реабілітація інвалідів спрямована на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму, усуненні обмежень їхньої життєдіяльності для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство за допомогою системи медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових заходів. Схожим по змісту є тлумачення соціальної реабілітації, закріплене у Законі України «Про соціальні послуги». Згідно з нормативним положенням реабілітація – це допомога у відновленні порушених функцій організму, компенсації обмежень життєдіяльності та підтриманні оптимального фізичного, інтелектуального, психічного, соціального рівнів та якості для досягнення соціальної і матеріальної незалежності, соціально-професійної адаптації та інтеграції в суспільство осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, медичними, професійними та соціальними заходами.

Виходячи з вище названого, до складових частин соціальної реабілітації можна віднести:

- 1) відновлення порушених функцій організму;
- 2) компенсація обмежень життєдіяльності;
- 3) підтримання рівнів та якості життя (матеріальна незалежність); 4) соціально-професійна адаптація;
- 5) інтеграція в суспільство.

Слідуючи з цього, здійснення реабілітаційної діяльності можливо за допомогою різних засобів не лише шляхом здійснення соціального обслуговування. Компенсувати обмеження життєдіяльності чи забезпечити матеріальну незалежність можна шляхом виплати грошових коштів, так тимчасова втрата працездатності є обмеженням життєдіяльності людини, яке компенсується шляхом виплати допомоги по тимчасовій непрацездатності. Це ж саме можна сказати у випадку проведення соціально-професійної адаптації, коли особі виплачують допомогу по безробіттю. Тому таке трактування соціальної реабілітації не обмежується лише сферою соціального обслуговування, а охоплює також грошові форми соціального забезпечення.

Більш вужчим трактування соціальної реабілітації зустрічаємо у Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». За законом – це вид соціальної роботи, спрямованої на відновлення основних соціальних функцій, психологічного, фізичного, морального здоров'я, соціального статусу сімей, дітей та молоді. У цьому випадку законодавець звужує відповідне поняття і розглядає його лише як відновлення соціальних функцій і статусу особи, а також її здоров'я. Тому, вузьке тлумачення реабілітації відповідає філологічному значенню цього слова. Здатність відновити попередні умови життєдіяльності особи свідчить про зворотність наслідків, спричинених тим чи іншим соціальним ризиком. Негативними наслідками, які зумовлюють повернення особи до попереднього способу життя, є: безробіття, бездомність, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї тощо. Тобто це такі обставини у житті людини, які можна усунути шляхом влаштування на роботу чи забезпечення житлом, шляхом надання певних психологічних, медичних послуг тощо.

Існує цілий ряд нормативно-правових положень, зокрема діяльність центру реінтеграції бездомних громадян спрямована на поступове повернення особи до самостійного повноцінного життя шляхом надання їй комплексу соціальних послуг з урахуванням

індивідуальних потреб (Типове положення про Центр реінтеграції бездомних громадян (п.1.1.)). Згідно із п. 4 Типового положення про Центр соціально-психологічної

допомоги основними завданнями Центру є сприяння якнайшвидшому поверненню осіб до нормальних умов життєдіяльності. П. 1.1. Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, містить положення про необхідність забезпечення виходу сім'ї або особи зі складних життєвих обставин, наслідки яких вона не в змозі самотійно подолати за допомогою наявних засобів і можливостей.

Беручи до уваги наведені законодавчі положення, під соціальною реабілітацією розуміємо повернення особи до попереднього способу життя шляхом усунення негативних наслідків, які зумовлюють обмеження її життєдіяльності.

Соціальна адаптація є наступним заходом, що вживається при здійсненні соціального обслуговування особи. У повсякденному житті людина не завжди в змозі повернутися у попередній матеріальний чи соціальний стан. На відміну від соціальної реабілітації, негативні наслідки соціальних ризиків, які зумовлюють потребу у соціальній адаптації, мають незворотній характер. Відповідні наслідки можуть настати внаслідок інвалідності, часткової втрати рухової активності у зв'язку зі старістю, станом здоров'я тощо. Тому суб'єкти, які здійснюють соціальне обслуговування, вживають заходів, щоб особа пристосувалася до нових умов свого функціонування. Наприклад, реабілітаційна установа змішаного типу для інвалідів і дітей-інвалідів

сприяє попередженню прогресування патологічного процесу, усунення чи максимально можливої компенсації обмежень життєдіяльності, відновлення здоров'я та трудових навичок інвалідів і дітей-інвалідів, корекцію психічних процесів, здобуття ними освіти, їхню трудову зайнятість незалежно від категорії і причин інвалідності (п.1.1. Типового положення про реабілітаційну установу змішаного типу для інвалідів і дітей-інвалідів).

Реабілітаційна установа постійного та тимчасового перебування інвалідів з розумовою відсталістю є установою, цільовим призначенням якої є здійснення постійного та тимчасового цілодобового догляду осіб з розумовою відсталістю, які потребують стороннього догляду, денної зайнятості та подальшої інтеграції їх у суспільство (п.1.1. Типового положення про установу постійного та тимчасового перебування інвалідів з розумовою відсталістю). Метою функціонування центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів є здійснення заходів, спрямованих на розвиток та коригування порушень розвитку дитини-інваліда, навчання її основним соціальним і побутовим навичкам (Типового положення про центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів п.1.1.),

тому соціальна адаптація створює умови (формує додаткові знання, навички) для того, щоб особа змогла звикнути і нормально функціонувати у нових для неї умовах життя.

Отже можна зробити висновок, що соціальна адаптація – це пристосування особи до нових умов життєдіяльності, спричинених негативними наслідками, усунути які з об'єктивних причин неможливо.

З іншого боку виникає ситуація з приводу соціального обслуговування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, адже такі діти не можуть без батьків пристосуватися до самотійного життя, оскільки у них ще немає необхідних знань і досвіду, а також до досягнення повноліття держава не наділяє їх правом здійснювати окремі правочини. Вони також не можуть повернутися у попередні умови життя. Тому суб'єкти, які здійснюють соціальне обслуговування, розвивають їхні природні здібності, формують соціальну зрілість особистості, до прикладу, дитячі будинки та загальноосвітні школи-інтернати всіх типів і форм власності для дітей-сиріт дітей, позбавлених батьківського

піклування, забезпечують дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, умови для проживання, всебічного розвитку, виховання, здобуття певного рівня освіти,

професійної орієнтації та підготовки, готують дітей до самостійного життя (п.1.1. Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернат для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування). Метою створення соціального гуртожитку для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є підготовка осіб, що проживають у гуртожитку до самостійного життя (п.1 Типового положення про соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування). Дитячі будинки сімейного типу створюються для забезпечення належних умов виховання в сімейному оточенні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (п.1 Положення про дитячий будинок сімейного типу).

Також відповідні соціальні служби забезпечують здобуття освіти; формують установки сімейного життя та необхідні моральні якості, виховують дитину; вчать поводитися у тих чи інших життєвих ситуаціях; дбають про здоров'я дитини і т. і. Тобто надають необхідний запас знань, передають навички, досвід та інше в процесі навчання та практичної діяльності.

Отже можна вважати, що метою соціального обслуговування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є соціальна підготовка, а отримання дитьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, сімейних, професійних, побутових, медичних та інших знань і навичок, сприятиме їхній здатності самостійно жити, соціально інтегруватися в суспільне життя та повноцінно реалізовуватись як людина.

Виходячи з наведеного можна вважати, що система соціального обслуговування, як і будь-який інший вид соціального забезпечення (пенсії, допомоги тощо), має власне завдання у загальнодержавній програмі задоволення соціально-важливих потреб громадян, які зазнали впливу соціального ризику.

Цілями соціального обслуговування є: соціальна реабілітація, соціальна адаптація чи соціальна підготовка нужденних фізичних осіб.

Соціальна реабілітація – це повернення особи до попереднього способу життя, шляхом усунення негативних наслідків, які зумовлюють обмеження її життєдіяльності.

Соціальна адаптація, як цільове призначення соціального обслуговування, це – пристосування особи до нових умов життєдіяльності, спричинених негативними наслідками

соціального ризику, які з об'єктивних причин усунути неможливо. А соціальна підготовка (отримання дитьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, сімейних, професійних, побутових, медичних та інших знань і навичок) сприяє здатності самостійно жити, соціально інтегрувати в суспільне життя та повноцінно реалізовуватись, як людина.

Список використаних джерел

1. Право соціального захисту України : навч. посіб. к. : Знання, 2005. – 615 с.
2. Гарасимів Т. Право соціального забезпечення України : Загальна частина. – Дрогобич : видавн. фірма «Відродження», 2004. – 240 с.
3. Синчук С. М., Бурак В. Я. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. / За ред. С. М. Синчук. – 2-ге вид., перероб. і доп. – к. : Знання, 2006. – 318 с.
4. Сташків Б. І. теорія прав соціального забезпечення : навч. посіб. к.:Знання, 2005. – 405 с.
5. Про соціальні послуги : Закон України No 966-IV від 19.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – No 45. – ст. 358.
6. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради

RELEVANCE OF THE CLASSIC IDEAS OF THE SOCIOLOGY OF LAW

Tkhoruk Y.

(Taras Shevchenko National University of Kyiv)

supervisor – Associate professor N. Teremtsova

The study of a social phenomenon of law is a matter of great interest for scholars all over the world. It is necessary to point out that this question was extremely popular in the first part of the twentieth century which is connected to the noticeable development of the sociology, and it still remains of current interest nowadays. World community quite often faces different problems that are connected with non-understanding that law and *legal norms* as its structural elements are fundamental institutions of the basic structure of society and sources of consensus. Law and society are *dependant* on each other.

We can find roots of the sociology of law in the classic works of the founders of this science: Ehrlich, Weber, Durkheim and Duguit. My work will be based mostly on their fundamental doctrines and I will try to prove the actuality of them.

First of all I would like to underline Eugene Ehrlich's "living law" concept that, to my mind, was a true breakout for the twentieth century [1, p.85]. A total opposition to the dominating theory of "normativism", this conception is a subject of thoughts even nowadays, especially from the position of the *legal pluralism*. The idea of "living law" gave to the scientist an opportunity to shift the centre of the gravity from the state to society. According to his views state law was just an expression of political power, not a legal phenomenon. Ehrlich's concept challenged the state-centred traditionalism by creating the opposite forces of state law and societal law. He broadens the meaning of the *legal norm* and it included not only the traditional legal norm, but also social norms. Due to the subordination of state law to societal law, the state may only provide help the society to fuse *legal norms* in the inner order. General idea of Ehrlich's "living law" is extremely close to the idea of *civil society* that is becoming more and more popular nowadays and, I am sure, will not be forgotten for many generations.

The main idea of Max Weber's researches in this area is a "legitimate order" that must be a guide for every individual. He calls the ability of such kind of guidance a "significance" of the order. According to the Weber we can only call the order "significant" if it based on the clear "maxims" – *legal norms*. It is highly important to emphasize on the difference between the "empirical" and "regulatory" significance of the order [2, p.71]. This categories simpler can be related as "subjective" and "general". In my opinion, it is a considerable mission for the sociologists to examine this "legitimate order" from the subjective point of view of a separate individual in order to understand the person's position concerning any *legal norm* and make it clear for the legislator. Then the lawyers will have an ability to adapt it to some social needs. These theoretical provisions may seem quite nominal, but they are completely topical if we mention governmental surveys regarding to the legislative process and other different means of determination of a social disposition nowadays.

The next scientist whose ideas I would like to pay attention to is Emile Durkheim. One of his most significant developments is the idea of social groups examinations necessity. He recognized that society was not just the sum of individual behaviours, actions and thoughts, that society had an existence of its own, apart from the individuals in it. Further, societies influence individuals through *legal norms*. So where do these norms derive from? To explain this question it is important to understand the meaning of "collective conscience". Society does not reprove something because it is a crime, but it is a crime because society reprove it [3, p.81]. Also Durkheim mentions a progressive displacement of repressive by restitutive law, which is connected with the degree of development of a society: the higher the level of social development, the greater the relative proportion of restitutive law within the judicial structure [4, p. 76]. Nowadays this idea is very spread and the function of restitution is accepted as a fundamental function of different brances of law in Ukraine.

The thoughts of Leon Duguit were revolutionary and had a significant influence on his generation and that days French law education. Traditional theories of that time looked upon law as deriving from the authority of the state, but Duguit instead found the basis of law in the fact that humans have a universal instinct of collectivity. This is a starting point of the recognition of certain rules of conduct as essential for living together in the society. In Duguit's view the state is not a sovereign power but is an institution that has arisen out of the social needs. The rulers possess the most power in any given society; consequently, the *legal norm* requires them to use their power for the attainment of social solidarity [5,p.506]. Leon Duguit insisted that the legal rules are present in social reality and that the role of the jurist consists in “discovering them beneath the social facts” and noting them. That is why he liked to call himself a “sociological jurist”. It is easy to see that Duguit was mostly influenced by the ideas of Durkheim and it can be noted in some of his general views on law and government.

The sociology of law originalists' work are a good example of how some classical things can remain topical even after years of criticism. Of course, we have to understand the specific of the historical period of the twentieth century and analyze some provisions without any prejudice, because they are obviously not perfect from our point of view. It is necessary to realize how great the ideas of “living law”, “empirical” side of the *legal norm* understanding, examination of the social groups and social solidarity phenomenon have influenced our lives now. Some of these categories were crystallized apart from each other and some of them interacted, but the result we have now is really spectacular: one hundred years ago nobody could not imagine that someday different organizations will conduct surveys regarding legal issues or even whole countries will hold referendums concerning the most important question like adoption of laws or border issues.

The idea I want to demonstrate is that there are no unbreakable canons. Many of the classic ideas I referred to were popular but feasible when they were written, and now they seem completely real to us. Nowadays people can create petitions to the presidents and initiate adoption of laws or propose amendments. Can we say that it is a straight way of the impact of the society on the legislator? I am sure we can. And I am deeply convinced that we are able to build a social-oriented legal system in Ukraine because we are moving in the right direction right now.

Reference list

1. Cotterrell R. Living Law: Studies in Legal and Social Theory, F.: Ashgate, 2008. – 412 p.
2. Weber M. Law in Economy and Society, C.: Harvard University Press, 1966. – 363 p.
3. Durkheim E. The Division of Labor in Society, NY.: The Free Press, 1993. – 416 p.
4. Giddens A. Capitalism and Modern Social Theory: An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim and Max Weber, C.: Cambridge University Press, 1971. – 261 p.
5. Willoughby W. Reviewed Work: Law in the Modern State by Leon Duguit, The American Political Science Review. – 1920. – №3. – P. 504 – 506.

ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Чернега А.

(Київський університет імені Бориса Грінченка)

Законні інтереси – самостійне соціально-правове явище і, разом з суб'єктивним правом, є об'єктом правової охорони в різних галузях права і взагалі суспільного та державного життя. Справа у тому, що до об'єктів правової охорони відносять, як суб'єктивні права так і законні інтереси. В. Кучинський, з цього приводу, відмічає, що оскільки законні інтереси охороняються нарівні з правом відповідних суб'єктів, наука про право досліджує їх у співвідношенні [1, с.68]. Важливе значення має проблема співвідношення законного інтересу із суб'єктивним правом, пише А. Екімов [2, с.82]. Але, на нашу думку, це окрема тема для дослідження загальних та відмінних рис «законного інтересу» та суб'єктивного права, критеріїв їх розмежування.

Ще в працях давньоримських юристів при розмежуванні приватних і публічних відносин використовувалася категорія інтересу. З XVIII ст. феномен «інтересу» почав знаходити своє відображення у працях французьких матеріалістів – *Адріана Гельвеція*, *Поля Анрі Гольбаха* та *Дені Дідро*, які здійснили перші спроби пояснити суспільне життя через категорію інтересу. Наприклад, *К. Гельвецій* розглядав інтерес як основу діяльності людини, що «може забезпечити задоволення чи визволити нас від страждань» [3, с.158]. Класики французької філософської думки XVIII ст. одноставно визначили інтерес як найважливішу «пружину» діяльності людини. При цьому великим здобутком цих учених було визначення основних видів інтересів: *приватного* та *суспільного, інтересу соціальних груп*.

Інтереси формувалися паралельно із становленням людського суспільства. Одночасно з тим, як людина, з біологічної істоти перетворювалась на соціального суб'єкта, її потреби трансформувалися в інтереси, останні в процесі розвитку суспільних відносин набувають «соціального забарвлення». Так, наприклад, на думку *Н. Шайкенова*, основними причинами перетворення потреб на інтереси полягає у наступному: *по-перше*, перебування суб'єкта в людському суспільстві стало породжувати у нього певні потреби, які були відсутні на ранніх етапах соціального розвитку. Зростання продуктивних сил та ускладнення соціальних відносин і розмаїття соціальної структури суспільства, вплинули на формування у людини нових потреб особистості; *по-друге*, задоволення цілком природних за своєю суттю потреб в людському суспільстві з розвиненою соціальною структурою стає неможливим без вступу людини у конкретні суспільні відносини з іншими людьми [4, с.17].

З вище наведеного можна зробити висновок, що вихідною точкою формування *системи інтересів* є суспільний розвиток, а разом із ним формування зв'язків і відносин між суб'єктами суспільних відносин та різними соціальними групами. Інтерес – це суспільне відношення змістом якого виступає потреба суб'єкта, яка має соціальний характер і яка виражається в усвідомленні та реалізації цілей.

Значно пізніше у науковій літературі з'явилися спроби розглянути категорію інтересу крізь призму закону та формування законного інтересу як комплексного політико-правового явища, що характеризується неухильним дотриманням чинного законодавства суб'єктами.

Дореволюційній юридичній науці категорії інтересу, зокрема визначення його ролі в праві, значну увагу приділяли німецькі та російські правознавці. Так, *Р. Фон Ієрінг* – засновник теорії інтересу в праві та російські вчені правники *Г. Шершеневич* – один з перших вчених-юристів використав термін «законний інтерес», зазначив, що «члени одного суспільства виробили в собі звичку відстоювати всіма законними засобами свої права, повставати проти найменшого порушення їх законних інтересів ...» та *А. Венедиктов* – дійшов висновку, що інтерес становить сутність суб'єктивного права, як провідний елемент останнього, суб'єктивне ж право здійснюється суб'єктом «своєю владою і у власному інтересі» [5, с.37-38].

Добу Радянського Союзу дослідження проблем інтересу у правовому вимірі майже не проводились. Це пояснювалося тим фактом, що в усіх сферах суспільного життя домінував єдиний інтерес – державний. Всі інші інтереси розглядалися як такі, що йому підпорядковані і його забезпечують.

Методологічним проривом у становленні загальнотеоретичної категорії «законний інтерес» стали праці російських учених *А.І. Екімова*, *Н.В. Вітрука*, *Н.І. Матузова*, *А.В. Малько*, *Г.В. Мальцева*, *Н.А. Шайкенова*, *В.В. Субочева* та інших.

Проте, у теорії права залишається відсутнє єдине поняття законних інтересів, в наслідок чого сформувалися різні підходи щодо розуміння змісту цієї категорії.

Одні науковці наполягають на *доправовій природі законних інтересів* і зазначають, що законні інтереси – це морально-правові прагнення індивіда, тобто явище, яке виникає перед правом; законні інтереси – правові можливості, які існують поряд із суб'єктивними

правами, але на від міну від них не мають чіткого виразу в законі; законні інтереси – це категорія поза правова або доправова, і закріплюється вона не тільки у конкретних правових приписах, але і у загальних принципах права ..., інтерес передує правам і обов'язкам незалежно від того, знаходить він чи ні, пряме закріплення в законодавстві або просто належить правовому захисту з боку держави [6]. В. Князев, наголошує на тому, що законні інтереси, які прямо не закріплені в юридичних правах і обов'язках, але випливають із них, навряд чи доцільно виділяти як самостійний елемент правового статусу особи. Інтерес передує правам і обов'язкам, незалежно від того, чи дістає він пряме закріплення у законодавстві, чи просто підлягає правовому захисту з боку держави. Це категорія не правова [7, с.29].

Інші дослідники наполягають і доводять, що *законний інтерес є юридично закріпленим дозволом вчинення певних дій* [8]. В. Субочев розуміє законний інтерес, як прагнення користуватися окремим соціальним благом і в деяких випадках звертатися за захистом до компетентних органів з метою задоволення власних інтересів, що не суперечать нормам права, які певною мірою гарантуються державою у вигляді юридичних дозволів, відображених в об'єктивному праві ... [9, с.4]. А. Малько вважає, що «законний інтерес» – відображений у об'єктивному праві або той, що випливає з його загального змісту і певною мірою гарантований державою, простий юридичний дозвіл, який виражається у прагненні суб'єкта до користування конкретним соціальним благом, також в деяких випадках звернення за захистом до компетентних органів з метою задоволення своїх потреб, які не суперечать суспільним [10, с.340].

Наступні дослідження фахівців у сфері права сформували *третій науковий підхід, який полягає у тотожності прав та законних інтересів*. У будь-якому разі об'єктом правового захисту виступають суб'єктивні права та немає різниці, як буде названо в тексті законів засіб правового захисту – право або законний інтерес. Так чи інакше, мова йде про суб'єктивне право; інтерес – явище суспільне, яке представляє собою єдність об'єктивного і суб'єктивного, оскільки, з одного боку, він має матеріальну основу, а з іншого боку – тією або іншою мірою, відображається у свідомості й формується в ній у вигляді визначених цілей; право існує, оскільки існує боротьба інтересів; основним завданням права є розподіл різноманітних інтересів людини, які стикаються між собою [11].

У науковій юридичній літературі можна зустріти й інші підходи до розуміння законних інтересів. М. Мікуліна, визначає *законний інтерес* як поведінку суб'єкта правовідносин на свій розсуд, не порушуючи межі дозволеного. Законні інтереси є формою реалізації спрямувань учасників правовідносин у сфері приватного та публічного права [12, с.26].

На думку С. Бобровник, *законні інтереси особи* – це юридично значимі претензії на соціальні блага, які не охоплюються змістом прав і свобод. Вони захищаються державою та законом у такому ж обсязі, як права та свободи, хоча, на відміну від них, зміст законного інтересу чітко не визначений законодавцем. Це пов'язується з неможливістю за допомогою правових норм передбачити абсолютно всі життєві обставини та детально регламентувати всі можливі бажання суб'єктів, що можуть виникати в майбутньому. На практиці, в процесі визначення та захисту законних інтересів, як правило, застосовують аналогію права та закону, або ж поширювальне тлумачення норм [13, с.80].

На сьогоднішньому етапі розвитку суспільства і держави поняття «законний інтерес» широко використовується не лише науковцями, а й національним законодавцем. Категорії «інтересу» та «законного інтересу» використовуються в Конституції України, адміністративному, господарському, цивільному, сімейному та кримінальному законодавстві, відповідних процесуальних кодексах та Законах України «Про міліцію», «Про прокуратуру», «Про судоустрій і статус суддів», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших нормативно-правових актах. Поняття «законний інтерес» можна зустріти у Основних Законах Італії, Швейцарії, Болгарії та Румунії, в ряді конституцій

країн СНД (Арменії, Киргизстану, Туркменістану, Узбекистану, Білорусії, Російській Федерації).

Проте, нормативне закріплення визначення законного інтересу законодавець уникає. Поруч з тим у п.1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. за № 18-рп/2004 у справі щодо офіційного тлумачення положень ч.1 ст. 4 ЦПК України, встановив – «охоронюваний законом інтерес», що вживається у ч.1 ст. 4 ЦПК та інших законах України у логічно-смысловому зв'язку з поняттям права, треба розуміти як прагнення до користування конкретними матеріальним та/або нематеріальним благом; як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл; є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загально-правовим засадам [14].

Формуючи своє уявлення про законні інтереси, цілком погоджуємося із науковою позицією *І. Личенко*, який зазначає, що недоцільно визначати зміст «законного інтересу», як дозвіл чи прагнення. В процесі формування законного інтересу, прагнення чи потреба проходять процес усвідомлення, аналітичної обробки та психологічної оцінки з боку особи. Тому саме прагнення не може пояснювати зміст законного інтересу та сприйматися як тотожне йому поняття. Законний інтерес також не є і дозволом, оскільки джерелом його виникнення є не лише воля держави, але й особисті прагнення суб'єкта чи потреби територіальної громади, що існують об'єктивно, пов'язані з самою природою людини, а їх захист в окремих випадках може проявлятися у вигляді самозахисту. Тобто державний дозвіл для таких інтересів не є первинним. Вони забезпечуються державою та набувають юридичного значення лише у випадку значимості для особи та суспільства [15, с.146].

Як бачимо, поняття «законний інтерес» застосовується і в Основному Законі та інших нормативних актах України, і національному законодавстві інших країн та міжнародно-правових документах. В умовах становлення державності на демократичних засадах, законний інтерес, як правова категорія і гарантований державою дозвіл повинен отримати свій розвиток і захист, оскільки він спрямований на забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина. Законні інтереси продовжують місію права – регулювати суспільні відносини, але на іншому якісно особливому рівні злиття з мотиваційними потребами суб'єктів правовідносин в рамках діючих правових приписів. Законні інтереси дозволяють праву найбільш адекватним способом пристосуватися до потреб і вимог усіх і кожного, ефективно балансувати між інтересами особи і суспільства, держави і окремих соціальних груп, і навпаки. Законні інтереси – це підґрунтя для свободи дій в рамках вже діючих позитивних установок.

Список використаних джерел

1. Кучинский В.А. Законные интересы личности: от Конституции к правореализующей деятельности // Теоретические вопросы реализации Конституции СССР. – М., 1987. – С.85-90.
2. Экимов А.И. Интересы и право в социалистическом обществе / Ленингр. гос. ун-т им. А.А. Жданова. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1984. – 134 с.
3. Гельвеций К.А. Сочинения: в 3-х т. / К.А. Гельвеций – М.: Мысль, 1974. – Т.2. – 1974. – 685 с.
4. Шайкенов Н.А. Правовое обеспечение интересов личности. – Свердловск.: Изд-во Урал. ун-та, 1990. – 200 с.
5. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. Философия права / Шершеневич Г.Ф. – М.: Издание Бр. Башмаковых, 1910. – Том 1.: Часть теоретическая. Выпуск 1-4. – 1910. – С.293; Иеринг Р.Ф. Интерес и право. Пер. с нем. В 2-х кн. – Ярославль, 1880. – Кн.1. – 1880. – С.268; Венедиктов А.В. Государственная социалистическая собственность. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1948. – С.37-38.
6. Права человека: Итоги века, тенденции, перспективы / [Бринчук М.М., Васильева М.И., Васильева Т.А. и др.]; рук. авт. кол. и отв. ред. Е.А. Лукашева. – М.: Норма, 2002. – 448 с.; Матузов Н.И. Правовая система и личность / Матузов Н.И. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1987. – 294 с.; Патюлин В.А. Государство и личность в СССР / Патюлин В.А. – М.: Наука, 1974. – 246 с.
7. Князев В. Поняття та елементи конституційно-правового статусу людини і громадянина // Право України. – 1998. – № 12. – С.28-32.
8. Малько А.В., Субочев В.В. Законные интересы как правовая категория. СПб, Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 359 с.; Субочев В.В. Законные интересы в механизме правового

- регулювання / Под ред. А.В. Малько. – М.: Юрист, 2007. – 188 с.; Субочев В.В. Законные интересы / Под ред. А.В. Малько. – М.: Норма, 2008. – 496 с.
9. Субочев В.В. Теория законных интересов: Автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.01 / Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Саратовская государственная академия права». Тамбов, 2009. – 57 с.
  10. Малько А.В. Спорные вопросы понятия “законный интерес” // Проблемы теории государства и права: Учебное пособие. – М.: Проект, 1999. – 448 с.
  11. Михайлов С.В. Категория интереса в российском гражданском праве / Михайлов С.В. – М.: Статут, 2002. – 205 с.; Нестеров В.Г. Об соотношении общественных и личных интересов при социализме // Ученые записки ВПШ при КПСС. – 1959. – Вып.1. – С.74-79; Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. – М.: Изд. Бр. Башмаковых, 1911 – 698 с.; Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права. – 8-е изд. СПб. Н.К. Мартынов, 1908. – 318 с.
  12. Мікуліна М. Законні інтереси та суб'єктивні права: потенціал можливостей // Підприємство, господарство і право. – 2010. – № 3. – С.25-26.
  13. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
  14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень ч.1 ст.4 ЦПК України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004 // Урядовий кур'єр від 15 грудня 2004. – № 239.
  15. Личенко І.О. Категоріальний аналіз поняття законних інтересів громадян у сфері власності // Митна справа. – 2011. – № 1 (73), ч.2. – С.145-147.

ГЕНДЕРНИЙ ПАРИТЕТ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ШВЕЦІЇ

Черняхівська В.

*(аспірантка кафедри державного управління Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)*

У сучасних умовах структури державних органів більшості країн світу за своїм складом залишаються чоловічими, – жінки в них становлять незначну частину.

Більше як сто років жінки в усьому світі вели боротьбу за рівність своїх політичних прав та можливість брати участь у процесі прийняття рішень на всіх рівнях влади. Зокрема, рівність жінок та чоловіків розкривається як фундаментальна цінність. Її основною метою є проголошення того, що жодна людина й жодна країна не має позбавлятися можливості користуватися благами розвитку.

Розглядаючи історично-правовий аспект захисту прав жінок, відзначимо, що реальні зміни почалися після Другої світової війни, а рушійною силою цього процесу була Організація Об'єднаних Націй.

У 40-х – 50-х роках в Європі питаннями рівноправності жінок та чоловіків займалися одразу дві структури: з одного боку це Рада Європи, яка опікувалася питаннями пов'язаними з дискримінацією за ознакою статті в рамках загальної проблематики прав людини, з іншого – Європейське Економічне Співтовариство, яке зосередилось на питаннях пов'язаних з економічною сферою. Рада Європи проголосила своїми принципами досягнення більшої єдності між її членами на принципах плюралізму, верховенства права та забезпечення прав людини. Сфера Європейського Економічного Співтовариства, після активізації інтеграційних процесів й утворення Європейського Союзу, була значно розширена.

Серед документів Ради Європи важливе значення для реалізації прав жінок має Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод. Зазначимо, що Рада Європи не тільки проголосила основоположні права людини, але й створила умови для впровадження механізмів їх захисту, таким чином давши поштовх практичному впровадженню цих прав в життя.

В 70-ті – 80- ті роки ХХ ст. характеризуються тим, що було прийнято ряд рішень, які спрямовані на запобігання дискримінації за статевою ознакою у трудових відносинах.

Практичні зміни розпочалися з другої половини ХХ століття, коли формування органів державної влади демонструвало паритетну політики щодо такого чутливого питання – як участь жінок в прийнятті важливих державних і політичних рішеннях. Пов'язаний цей процес з активною позицією представників нових членів Європейського Союзу – Австрією, Фінляндією та Швецією, які мали на той час значний позитивний досвід у цій сфері.

Тому не дивно, що саме у другій половині ХХ-го століття на різних континентах, з різною історією, релігією, традиціями, стереотипами, державним устроєм яскраво проявили себе як в політиці, так і в органах державної влади жінки – Індіра Ганді, Голда Мейр, Бінізір Бхуту, Маргарет Тетчер. На початку ХХІ ст. заговорити про себе змусили Ангела Меркель та Хіларі Клінтон.

Отже, гендерна політика в європейських державах пройшла шлях розвитку, який вимірюється від політики поліпшення становища жінок до паритетної політики (паритетними є парламенти у складі яких понад 50% становлять чоловіки і близько 50% – жінки).

У сучасних відносинах особливої уваги набуває проблема забезпечення принципів гендерної рівності та їх інтегрування в усі сфери державного та суспільного життя країни. Розв'язання гендерних проблем у світовому масштабі вимагає від голів держав професійних знань й професійного аналізу проблеми. В багатьох країнах приймаються нормативно-правові документи, які розробляються на засадах забезпечення принципу рівності жінок та чоловіків.

Вироблення такої гендерної політики базується на врахуванні кількох гендерних компонентів:

- культурного набору соціальних ролей чоловіків і жінок;
- певної системи цінностей, яка притаманна суспільству;
- моделей взаємовідносин обох статей у суспільстві. Які в свою чергу впливають на утвердження гендерного балансу [1, с.26].

Тому головним завданням такої політики стає усунення гендерної дискримінації за статевою ознакою.

Зазначимо, що незважаючи на рівність виборних прав жінок та чоловіків де-юре, статистичні дані про кількість жінок в органах державної влади свідчать про відсутність рівності де-факто.

З метою подолання фактичної нерівності застосовуються різні методи, які зафіксовані міжнародно-правовими актами. Так, в деяких демократичних країнах створені окремі державні інституції для контролю за дотриманням рівності прав жінок та чоловіків (наприклад, у Фінляндії було утворено Раду з питань рівних прав й запроваджено посаду Омбудсмена з питань рівності, у Португалії – працює в цьому напрямку – Міністерство з питань рівності).

Одним із дієвих засобів реалізації принципів гендерної демократії є – «позитивні дії». Позитивна дія у своєму крайньому вияві – це є позитивна дискримінація, коли збільшення представництва жінок (чи інших дискримінаційних категорій громадян) досягається наданням певних пільг чи запровадженням квот [1, с.26]. Ця тенденція у ЄС набула практичної цінності завдяки підписанню Маастрихтського договору, головною метою якого є утвердження принципу соціальної справедливості у внутрішній політиці держав-членів ЄС.

Зазначимо, що гендерні квоти – політико-правовий спосіб надання легітимного представництва та реалізації відповідних соціальних інтересів. Квоти є компенсаторним заходом, спрямованим на подолання жінками перешкод під час їх входження до владної системи, й уникнення так званої «скляної стіни».

Квотування не є обов'язковим для всіх держав, але воно дає можливість встановити гендерний баланс. Квотування дає можливість подолати нерівноправне представництво у сфері публічної влади, як зазначають практики, в достатньо короткі терміни [4, с.32]. Крім того, квотування має свої недоліки, до яких слід віднести:

- можливий латентний конфлікт між чоловіками і жінками;
- виникають питання кваліфікації кадрів, коли жінки можуть почуватися нерівноправними на обійнятих посадах [4, с.38].

Необхідно зазначити, що квоти щодо жінок у представницьких органах різних рівнів застосовуються як виключний тимчасовий засіб у випадку, коли в силу тих чи інших причин (релігійних особливостей, культурного набору ролей чоловіків та жінок, стійких стереотипів у суспільстві) жінки не можуть реалізувати на рівні з чоловіками свої права, навіть за умови, якщо вони прописані в конституції країни й законодавчих актах.

Квоти є тим механізмом, який може привабити жінок у політику та державне управління в ситуації існуючих структурних перепон. Тобто в ситуації, яка характерна і для теперішнього українського політикуму.

Крім того, на основі міжнародного досвіду можна зробити висновок про те, що запровадження виборчих квот може бути здійснено двома способами. Перший – на законодавчому рівні (при цьому, законодавець може не тільки зобов'язати партії при формуванні списків включити в них певний відсоток жінок, але й вказати конкретний порядок розташування). Також законом може бути передбачене стимулювання партій до включення жінок у списки. При цьому воно може бути як позитивне – у вигляді преференцій у разі дотримання квот (наприклад, додаткове державне фінансування), так і негативне – у вигляді санкцій в разі їх недотримання (наприклад, мова може йти про зменшення державного фінансування чи взагалі – відмова у реєстрації) [3,с.505].

Широке розповсюдження отримало так зване «м'яке квотування», що передбачає обов'язкову участь у конкурсі на одне місце – двох представників. Наприклад, у Швеції «м'яке квотування» є обов'язковим у конкурсах на керівні посади не тільки в політичній сфері, а й у бізнесових структурах.

Сьогодні є прописаними чотири основні правові механізми впровадження квотування:

1. Конституційні положення, мова йде про застосування принципу рівних можливостей для визначення парламентського представництва (резервування місць у парламенті) може формулюватися у Конституції із зазначенням пропорцій. Слід зазначити, що інколи гендерне квотування використовують з метою резервування місць у політичних партіях, до яких залучаються жінки. В таких випадках, спостерігається намагання чоловіків відібрати й допустити до влади тих представниць жіночої статі, з якими їм зручно працювати, які обстоюють їх інтереси й потреби, котрими легко управляти й маніпулювати. Тому, часто до складу політичних партій вводять не професіональних політиків-жінок, які не можуть на рівних конкурувати з чоловіками. Загальновідомо, що коли до складу політичних партій залучаються жінки-професіонали в політиці, з'являється протидія прийняттю рішень, у яких не відбито гендерних проблем, спостерігається загострення суперечностей між прибічниками й супротивниками гендерної рівності. У такому випадку систему гендерних квот застосовують як тимчасовий захід, поки не буде усунуто бар'єрів на шляху жінок в управління державою.

2. Виборче законодавство. В даному випадку відбувається регламентація застосування принципу рівних можливостей суб'єктами виборчого процесу, визначення гендерної норми і встановлення санкцій за порушення цього принципу у виборчих законах або законах про партії.

3. Окремий закон про рівноправність (рівний статус і рівні можливості). Крім того, принцип рівних можливостей підкріплюється положеннями виборчого законодавства.

4. Статути політичних партій, в яких може регламентуватися гендерна рівність.

У різних країнах може діяти один або відразу кілька різновидів квотування. Зазначимо, що в європейському законодавстві прямих директив щодо представництва жінок та чоловіків в органах влади не існує, але європейське законодавство заохочує держави-учасниці робити відповідні кроки (кожна країна вирішує це по-своєму, в тому числі і на законодавчому рівні).

Гендер як пріоритетна проблема був у центрі уваги глав держав та урядів на Всесвітньому самміті Тисячоліття. У Декларації Тисячоліття ООН світові лідери затвердили комплекс цілей, серед яких, важливе місце відведено – «сприянню рівності статей і розширенню прав та можливостей жінок» [5, с.5].

Демократичний світ давно зрозумів і сприйняв необхідність активної участі жінок у політиці й управлінні державою, й визнав їх неоцінену користь і важливість такої участі. Присутність жінок в державному управлінні, в політиці й у прийнятті важливих рішень змінює її характер і спрямовує на користь соціально-орієнтованих програм, які характеризуються гуманізмом й ненасильницькою політикою [3, с. 506]. Об'єктивно оцінюючи ситуацію, слід зазначити, що прихід жінок у політику робить життя суспільства більш демократичним та гармонійним. Жінки-управлінці, жінки-політики завжди підкреслюють пріоритетність таких проблем, як безпека, боротьба з корупцією, злочинністю, наркоманією, піднімають питання соціального забезпечення, освіти, охорони здоров'я, зайнятості й просування жінок по службі.

Часто при Президентах країн впроваджується посада радника з гендерних питань. Радник з гендерних питань при президентові країни інколи виступає в ролі уповноваженого у справах гендерної рівності (рівних можливостей) – Омбудсмана. У різних країнах його називають по-різному, але завжди це державний посадовець якого обирає представницький орган влади для здійснення контролю над законодавством з рівних прав і можливостей. Яскравим прикладом такої політики є Швеція – де в кінці минулого століття було запроваджено посади п'яти омбудсменів із захисту прав у різних сферах соціального життя: з рівноправності статей, етнічної рівноправності, прав споживачів, прав дітей та прав інвалідів.

Процес створення посади, обсяг компетенції й безпосередня діяльність омбудсмана в різних країнах має свої особливості.

В країнах перехідного типу панує нехтування гендерним підходом, а система державного регулювання цієї сфери потребує спеціального цільового механізму управління гендерними процесами. Конституція України проголосила рівність прав жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя. У законодавстві України відсутні норми, які б здійснювали відверту дискримінацію за статевою ознакою. Навпаки, сучасне національне право в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV передбачає у цьому напрямку впровадження так званих «позитивних дій». Йдеться про можливість впровадження тимчасових спеціальних заходів щодо збалансування гендерних відносин у сфері державного управління.[6, с.5]

Крім того, Україною ратифікована Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та факультативний протокол до неї, низку конвенцій Міжнародної організації праці, які стали частиною законодавства нашої держави.

Євроінтеграційний курс, обраний Україною, диктує необхідність більшої присутності жінок у всіх гілках влади. Негативним фактором, назвав Президент України П. Порошенко той факт, що сьогодні в уряді працює мізерна кількість жінок, а в парламенті, представленні – лише 10% від загальної кількості народних депутатів.

Таким чином, незважаючи на те, що український законодавець ухвалив закон, в якому містяться норми гендерного паритету у сфері державного управління, вважаємо за потрібне врегулювати зазначену проблему положеннями нової Конституції України. Приписи Основного Закону є нормами прямої дії, і їхнє впровадження стане запорукою стабільності і невідворотності до звичаєвих установок минулого.

Список використаних джерел

1. Вілкова О. Ю. Гендерне квотування – один із механізмів реалізації гендерно чутливої державної політики зайнятості/ О. Ю. Вілкова// Ринок праці та зайнятість населення. – 2014. – №2. – С.25-29
2. Дегтеренко А. М. Гендерний аналіз як інструмент ефективної діяльності/ А. Дегтеренко// Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць/ Гол ред. В. М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2012. Випуск 67 (№12). – С.651-655
3. Пиляєва Л. В. Участь жінок у політиці: міжнародний досвід та українські реалії/ Л. В. Пиляєва// Гілея: науковий збірник. Збірник наукових праць. – К.:ВІР УАН, 2010. – Випуск 41. – С.502-509
4. Христова Г. О., Кочемировська О. О. Позитивні дії в механізмі забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: міжнародний досвід та українські перспективи/ Г. О. Христова, О.О. Кочемировська. – Харків: Райдер, 2010. – 200 с.
5. Цілі розвитку тисячоліття [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.undp.org.ua/millennium-development-goals>
6. Верховна Рада України; Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV

ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕФЕКТУРИ В ПРОЦЕСІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Шевченко Є.

(студентка Національного університету ДПС України)

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Н.Б. Новицька

Сьогодні і в даний момент в Україні відбуваються важливі події, які докорінно змінюють минуле усталене буття нашої держави. Ці зміни перш за все сприяють ефективному та якнайскорішому входу України до Європейського Союзу. Відбувається майже повна перебудова держави, що зачепила і адміністративно-територіальний устрій. Питання децентралізації влади стало великою проблемою на шляху до мирного життя нашої держави, а тому набуло широкої дискусії в процесі реформування місцевої влади.

Децентралізація – це передача значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування. Так, аби якомога більше повноважень мали ті органи, що ближче до людей, де такі повноваження можна реалізовувати найбільш успішно [5].

Суть перетворень, що пропонує реформа децентралізації: органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування нарешті почнуть займатися властивими для них справами. Й люди отримають можливість творити (через вибори) органи місцевого самоврядування у громаді, районі та області [5].

Сьогодні, як ніколи гостро постало питання про суттєве перетворення системи місцевої влади в Україні у більш ефективну модель. Зокрема, не так давно Президент України підготував проект Закону України «Про префектів», в якому вже чітко окреслене поняття «префект», його статус та повноваження.

Префект був створений у Франції законом від 17 лютого 1800 року в якості ключового органу в кримінальному департаменті, але разом з тим він приймає участь у всіх інших галузях місцевого самоврядування [4].

Сьогодні Франція, серед більшості демократичних країн Європи є ще й досі найбільш централізованою державою, яка проте здійснила досить серйозні кроки на шляху децентралізації. Крокуючи шляхом децентралізації Франція робить це дуже виважено та поетапно, оскільки питання єдності держави та нації для французів є надто важливим, аби діяти не обачно [4].

Конституція Франції досить скупо говорить про права місцевого самоврядування:

«Стаття 72. Місцевими колективами Республіки є комуни, департаменти, заморські території. Всі інші місцеві колективи утворюються законом. Ці колективи вільно управляються виборними радами на умовах, визначених законом. Представники Уряду в

департаментів і територіях, відповідають за національні інтереси, адміністративний контроль і дотримання законів» [4].

Префект – представник уряду в департаменті і зобов'язаний інформувати уряд про стан справ у департаменті, а також доводити політику уряду до місцевих виборних органів і сприяти їм у проведенні цієї політики.

Відповідно до закону 1982 року префект втратив право контролю за рішеннями ради на предмет доцільності, але за префектом залишилось право контролю рішень на предмет законності [4].

Багато в чому нова запропонована система місцевих органів влади в Україні нагадує французьку модель.

Так відповідно до статті 118 Конституції України, яка говорить, що виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації, пропонується внести такі зміни [1]:

Стаття 118. Виконавчу владу в районах і областях, у Києві та Севастополі здійснюють префекти.

Особливості здійснення виконавчої влади у Києві та Севастополі визначаються окремими законами.

Префекта призначає на посаду та звільняє з посади за поданням Кабінету Міністрів України Президент України. Префект є державним службовцем.

Префект під час здійснення своїх повноважень відповідальний перед Президентом України, підзвітний та підконтрольний Кабінетові Міністрів України [2].

Стаття 119. Префект на відповідній території:

1) здійснює нагляд за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування;

2) координує діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади та здійснює нагляд за додержанням ними Конституції і законів України;

3) забезпечує виконання державних програм;

4) спрямовує і організовує діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади та забезпечує їх взаємодію з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного або надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації;

5) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України [2].

Згідно з проектом Закону України «Про префектів», префект є державним службовцем та ця посада не належить до політичних посад. Префект займає посаду протягом 3 років та в своїй діяльності відповідальний безпосередньо перед Президентом України та підконтрольний Кабінету Міністрів України [3].

Отже, головними завданнями префектів будуть контроль та нагляд за належним вихованням своїх обов'язків органами місцевого самоврядування, щоб дії органів місцевого самоврядування та інших органів відповідали конституції і законам України, а також у забезпеченні реалізації державних програм, координації діяльності органів місцевого самоврядування і здійсненні інших дій, які будуть передбачені в законі.

Це на порядок менші повноваження, ніж ті, якими володіють префекти у європейських країнах, але в подальшому можна розраховувати на створення повноцінного інституту префектури, який повністю замінить органи місцевого самоврядування.

Таким чином в Україні робляться значні кроки на шляху до створення по справжньому європейської держави, доказом чого є активне реформування всіх державних органів та структур.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – С. 141. (остання редакція від 15.05.2014).
2. Постанова Верховної Ради України «Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади» від 31 серпня 2015 року № 656-VIII // Відомості Верховної Ради України.
3. Закон України «Про префектів», проект станом на 26.08.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/>

4. Місцеве самоврядування у Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org>
5. Реформа децентралізації влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua>

ПОРІВНЯЛЬНІ АСПЕКТИ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЯК ОСНОВА ВИКОНАННЯ СТ.49 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Ширшова В.

*(аспірантка юридичного факультету Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)*

Науковий керівник: д.ю.н., професор Гриценко І.С.

Правові норми щодо державного регулювання фармацевтичної діяльності в Україні, а саме стандарти якості фармацевтичної продукції містяться в нормативно – правових актах різного рівня, єдиний нормативно – правовий акт відсутній. Належна якість фармацевтичної продукції є прямим завданням держави, для виконання ст.. 49 Конституції України. Для подальшого розгляду, та вирішення даної проблематики автором запропоновано звернути увагу на міжнародний досвід.

Стратегія ВООЗ в галузі системи забезпечення якості лікарських засобів.

У відповідності із стратегією ВООЗ система забезпечення (гарантування) якості лікарських засобів ґрунтується на трьох необхідних компонентах:

- по-перше, на надійній системі реєстрації і ліцензування, під якою розуміється встановлена на національному рівні законами і підзаконними актами система експертизи і санкціонування, що випереджає реалізацію лікарських засобів на ринку.

- по-друге, на незалежних випробуваннях готової продукції.

- по-третє, на гарантуванні якості ЛЗ засобом додержання при їх виробництві зведення обов'язкових принципів, норм і правил – GMP – Належною виробничою практикою (НВП), а також на регулярному незалежному контролі (інспектуванні) підприємств-виробників з метою переконання в тому, що умови НВП ними виконуються.

Принципи системи сертифікації якості лікарських засобів розробленої ВООЗ і Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я.

Одним з ключових завдань подальшого розвитку фармацевтичної галузі України є забезпечення міжнародних стандартів якості лікарських засобів (ЛЗ), системи нагляду за якістю ЛЗ, зареєстрованих на території України, а також ефективного функціонування системи фармацевтичного нагляду. Тому заслуговує на увагу досвід вирішення цих питань за кордоном.

Згідно з даними аналізу вітчизняних законодавчих документів, за останні роки в Україні були проведені серйозні дії, спрямовані на розвиток вітчизняної фармацевтичної галузі і забезпечення європейських стандартів на усіх етапах виробництва, контролю якості та обороту ЛЗ.

З метою реформування та розвитку системи державного контролю якості ЛЗ в Україні відповідно до європейських норм Державною інспекцією з контролю якості ЛЗ Міністерства охорони здоров'я України було запропоновано проект Концепції реформування та розвитку системи державного контролю якості лікарських засобів на 2010–2012 рр.

Для успішної реалізації поставлених завдань доцільно враховувати досвід забезпечення та контролю якості ЛЗ в ЄС та на прикладі окремих країн.

Аналізуючи нормативні документи ЄС та українське законодавство стосовно питання, що досліджується, було визначено, що за положеннями, які покладено в основу діючої системи забезпечення якості та безпеки використання ЛЗ в ЄС, українська система має низку суттєвих відмінностей.

По-перше, вітчизняна система контролю якості ЛЗ за багатьма аспектами, як і раніше, акцентована на контролі якості кінцевого продукту на відміну від європейської, сконцентрованої на контролі умов виробництва.

Щодо європейської системи фармацевтичного нагляду, яка забезпечує безпеку використання та контроль за ефективністю ЛЗ, то ця система передбачає не тільки моніторинг, але й рішучі дії, спрямовані на захист здоров'я населення.

В Україні нагляд за побічними реакціями ЛЗ здійснюється відповідно до наказу МОЗ № 898 від 27.12.2006 р. «Про затвердження Порядку здійснення нагляду за побічними реакціями лікарських засобів, дозволених до медичного застосування». Новий проект цього законодавчого документа, складений з урахуванням міжнародних стандартів, носить назву «Порядок здійснення нагляду за побічними реакціями / відсутністю ефективності лікарських засобів, дозволених до медичного застосування» і зараз знаходиться в стадії обговорення.

Державна служба України з лікарських засобів приєдналася до Системи сертифікації якості лікарських засобів для міжнародної торгівлі відповідно до вимог ВООЗ

Державна служба України з лікарських засобів приєдналася до Системи сертифікації якості лікарських засобів для міжнародної торгівлі відповідно до вимог Всесвітньої організації охорони здоров'я.

В липні 2012 року, з метою подальшої інтеграції української фармації у світове фармацевтичне співтовариство та сприяння міжнародної торгівлі лікарськими засобами, Держлікслужбою України на ім'я Генерального директора Всесвітньої організації охорони здоров'я пані Маргарет Чен був направлений лист із пропозицією розглянути можливість включення Держлікслужби України до Системи сертифікації якості лікарських засобів для міжнародної торгівлі відповідно до вимог ВООЗ.

На даний час Держлікслужба України включена до переліку компетентних органів країн, які беруть участь у Системі ВООЗ для сертифікації якості фармацевтичних продуктів, які є предметом міжнародної торгівлі.

Дану інформацію розміщено на офіційному сайті ВООЗ. Переглянути **ТУТ** http://www.who.int/medicines/areas/quality_safety/regulation_legislation/certification/contacts/en/index5.html.

З метою запровадження процедури сертифікації якості лікарських засобів для міжнародної торгівлі відповідно до вимог ВООЗ та підтвердження для АФІ, що експортуються до ЄС для лікарських засобів, призначених для споживання людиною, відповідно до статті 46b(2)(b) Директиви 2001/83/ЕС, Держлікслужбою України спільно з Міністерством охорони здоров'я України розроблено наказ Міністерства охорони здоров'я України від 07.12.2012р. №1008 «Про затвердження Порядку сертифікації якості лікарських засобів для міжнародної торгівлі та підтвердження для активних фармацевтичних інгредієнтів, що експортуються», який зареєстрований у Міністерстві юстиції України 28.12.2012 за № 2218/22530.

Відповідно до даного правового акту – Сертифікація якості лікарських засобів для міжнародної торгівлі здійснюється з метою створення належних умов для експорту вітчизняних лікарських засобів шляхом підтвердження відповідності їхньої якості та умов їх виробництва чинним в Україні та міжнародним вимогам належної виробничої практики (далі – НВП). Підтвердження для активних фармацевтичних інгредієнтів, що експортуються, здійснюється з метою створення належних умов для експорту вітчизняних активних фармацевтичних інгредієнтів до Європейського Союзу для лікарських засобів, призначених для споживання людиною, відповідно до статті 46b(2)(b) Директиви 2001/83/ЕС "Про Кодекс Співтовариства відносно лікарських засобів, призначених для споживання людиною" шляхом підтвердження відповідності їхньої якості та умов їх виробництва чинним в Україні вимогам НВП, які еквівалентні вимогам НВП Європейського Союзу. Сертифікація якості лікарських засобів для міжнародної торгівлі та

підтвердження для активних фармацевтичних інгредієнтів, що експортуються, здійснюється Державною службою України з лікарських засобів (далі – Держлікслужба України) за письмовим зверненням заявника на добровільних засадах.

Співробітництво з ВООЗ галузі гармонізації й забезпечення якості лікарських засобів

Найширше міжнародне співробітництво в галузі гармонізації й забезпечення якості лікарських засобів здійснюється в рамках ВООЗ (Всесвітньої організації охорони здоров'я). Відповідно до Статуту (Конституції) ВООЗ, що була прийнята в 1946 р. до функцій Організації входить встановлення міжнародних стандартів щодо харчових, лікарських, біологічних та інших продуктів.

Нормативні документи ВООЗ не обов'язкові; характер їх використання (обов'язковий, рекомендаційний тощо) визначається на національному рівні, тобто за рішенням кожної держави – члена Організації. За матеріалами ВООЗ щодо гармонізації вимог до лікарських препаратів, найбільшу популярність й значення мають:

- правила GMP і GCP**;
- рекомендації щодо порядку реєстрації фармацевтичних продуктів;

GMP – належна виробнича практика, являє собою сукупність правил з організації виробництва й контролю якості. Є елементом системи забезпечення якості, що забезпечує стабільне виробництво лікарських засобів відповідно до вимог технологічної нормативної документації, проведення контролю якості відповідно до аналітичної нормативної документації.

GCP – належна клінічна практика, що являє собою сукупність правил з планування, виконання, контролю, оцінки й документування клінічних випробувань лікарських засобів. Додержання НКП забезпечує точність отриманих даних, захист прав осіб, які беруть участь у випробуваннях, конфіденційність даних про цих осіб, тощо.

- методики вивчення їх стабільності й біоеквівалентності лікарських засобів, харчових та інших біологічних продуктів;
- інспектування підприємств з виробництва медикаментів і мережі їх розподілу;
- Міжнародна фармакопея;
- міжнародні біологічні стандарти.

Матеріали ВООЗ стосуються як нових, оригінальних, так і відтворених препаратів. У рамках ВООЗ функціонує **Система сертифікації і якості лікарських засобів для міжнародної торгівлі**. Ця система вперше була запропонована в 1969 році країнам – членам ВООЗ. На початок XXI ст. в Системі брало участь понад 140 країн світу. Дотримання Системи є обов'язковим для всіх країн ЄС. У рамках цієї системи країна-експортер видає сертифікат ЛЗ для регламентуючого органу країни-імпортера. Сертифікат містить відомості про відповідність виробництва ЛЗ вимогам НВП, про результати проведення інспектування підприємства-виготовлювача на дотримання належної виробничої практики, що відповідає вимогам ВООЗ або еквівалентні. **Для участі в даній системі необхідно, щоб у країні діяли такі умови:**

- державна реєстрація ЛС;
- наявність законодавчо затверджених правил НВП;
- регулярне незалежне інспектування підприємств-виробників ЛЗ на відповідність вимогам НВП, проведене під егідою спеціального органу, уповноваженого національним законодавством.

Щоб усунути перешкоди в міжнародній торгівлі медикаментами, пов'язаними з різними національними підходами до перевірки дотримання правил НВП, у жовтні 1970 р. в Женеві десять країн Європи (Австрія, Великобританія, Данія, Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія, Португалія, Фінляндія, Швейцарія, Швеція) підписали Конвенцію. Основними напрямками діяльності Конвенції з фармацевтичних інспекцій було:

- подальше зближення стандартів і вимог до фармацевтичного виробництва;

- підвищення кваліфікації інспекторів на основі вироблення єдиних підходів до обстежень;

- прийом нових країн-учасниць.

На основі рекомендацій ВООЗ і документів Європейського співтовариства в рамках Конвенції було розроблено спільні вимоги НВП, що одержали широку популярність за межами Європи.

Список використаних джерел

1. Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я, Міжнародний документ від 22.07.1946;
2. Директива 2001/83/ЄС «Про Кодекс Співтовариства відносно лікарських засобів, призначених для споживання людиною»;
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я №2802-ХІІ від 19.11.92
4. Закон України «Про Лікарські засоби» № 124/96-ВР від 04.04.96
5. Наказ МОЗ № 2218/22530 від 07.12.2012р. №1008 «Про затвердження Порядку сертифікації якості лікарських засобів для міжнародної торгівлі та підтвердження для активних фармацевтичних інгредієнтів, що експортуються».

ВПЛИВ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ Ф. В. ТАРАНОВСЬКОГО НА ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ ЗАСОБІВ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТЕХНІКИ Щербина В.С.

На сьогодні питання про необхідність наукової розробки та вивчення засобів законодавчої техніки як інструменту забезпечення юридично-технічної якості законодавства не викликає жодних сумнівів. Адже завдяки вмілому використанню законодавцем засобів і правил законодавчої техніки закон наповнюється змістом та набуває форми, що відображають уявлення народу про належне правове регулювання суспільних відносин.

Зростаюча роль законодавства все більш гостро ставить питання про необхідність детального вивчення законодавчої техніки (у тому числі і її засобів) як найважливішого чинника забезпечення якості законів.

Певна частина засобів, прийомів, правил законодавчої техніки висвітлена при характеристиці законів, інших нормативних актів, зокрема їх структури, реквізитів, дії в часі, офіційного опублікування, використання системи умовних посилань, позначень і т. д. Однак, варто зазначити, що вони мають раціональний сенс, – є виробленими на практиці. Вони цілком виправдовують себе у практичних справах і забезпечують юридичну досконалість правових документів, а значить, і всього права. Тим більше, що засоби законодавчої техніки, на відміну від правил раціонального діловодства, здебільшого висвітлюють та закріплюють у законах об'єктивну юридичну реальність та реально існуючі частинки правової матерії.

Найбільш загальними засобами, прийомами, правилами законодавчої техніки є: а) юридична термінологія та правила її застосування; б) юридичні конструкції; в) прийоми і правила викладу змісту нормативних юридичних актів.

Значний прогрес у дослідженні законодавчої техніки та її основних складових пов'язаний з ґрунтовними розробками вчених-правознавців, таких як Т. В. Кашаніної, Ж. О. Дзейко, Л. М. Мудриєвської, Д. А. Керімова та ін.

Вагому роль у вивченні та розвитку законодавчої техніки посідають праці доктора державного права, професора Ф. В. Тарановського. Варто зазначити, що Ф.В. Тарановський був ученим з європейським ім'ям. Його наукова спадщина налічує понад 150 наукових праць, у тому числі кількох фундаментальних монографій з історії слов'янського права. Не можна залишити без уваги і визначну роботу дослідника праці «Юридичний метод у державній науці. Нарис розвитку його в Німеччині. Історико-методологічне дослідження» (Варшава, 1904), у якій чітко виокремлюється вплив

юридичного методу на формування поняття засобів законодавчої техніки [1, с. 331]. Тому вивчення наукових поглядів Ф. В. Тарановського є актуальним для ефективного проведення реформ у сучасному українському законодавстві в аспекті дієвого використання юридичної та законодавчої техніки.

Автор цієї праці підтримує точку зору науковців, які розглядають законодавчу техніку як різновид юридичної техніки. Тим більше, що Ф. В. Тарановський у своїх дослідженнях пише про юридичну техніку як «мистецтво застосування права» [2, с. 244-245], про її роль у творенні та застосуванні права [3, с. 20]. Як бачимо, наукові погляди на юридичну техніку стали підґрунтям формування поняття законодавчої техніки та її засобів і правил.

Питання засобів, методів, правил юридичної та законодавчої техніки у XIX – на поч. XX ст. були предметом науково-юридичних досліджень Р.Ф. Ієрінга, П.І. Люблінського, М. М. Сперанського, М. А. Унковського, Г. Ф. Шершеневича та ін. На відміну від інших тогочасних дослідників, Ф.В.Тарановський фактично розумів юридичну техніку як ступінь досконалості самого законодавства, рівень професійної майстерності юристів, мистецтва законопроекування.

У своїх дослідженнях Ф. В. Тарановський виступив проти поширеного на той час у німецькій державній літературі погляду на юридичний метод, який передбачав застосування юридичних категорій до політичних відносин, як на "абсолютне нововведення", винайдене в середині XIX столітті німецьким правознавцем К.-Ф. Гербером (1823-1891) [5, с. 95]. На думку Ф. В. Тарановського, «Гербер завдав рішучого удару як безплідній спекуляції, так і беззмистовній реєстрації у сфері державної науки».

Підбиваючи підсумки свого дослідження щодо становлення і розвитку науки державного права в Німеччині та її методології, особливо юридичного методу, Ф.В.Тарановський дійшов висновку, що науковий розвиток і наукове знання мають послідовний характер. «Ми прагнули лише того, щоб встановити дійсну послідовність наукового розвитку», – відзначив він [1, с. 216].

Ф. В. Тарановський акцентує увагу на питаннях юридичного методу, втім проблематика юридичної техніки також знаходиться в його полі зору. Дослідження юридичного методу у зв'язку з юридичною технікою, на нашу думку, підкреслює роль останньої для юридичної теорії та практики законотворення та реалізації норм права. Воно стало основою формування та розробки поняття законодавчої техніки та її засобів і правил.

Ф. В. Тарановський у досліджуваній праці «Юридичний метод у державній науці. нарис розвитку його в Німеччині. Історико-методологічне дослідження» прямо не використовує термін «засіб законодавчої техніки», однак ми зустрічаємо термін «технічний прийом» для аналізу науковцем інституційної системи [1, с. 178]. У зв'язку з тим, що термін «прийом» є синонімом терміна «засіб» [1, с. 150], а тим більше тоді, коли йдеться про «прийом» в аспекті нормопроекування та законопроекування, можна зробити висновок про важливий внесок цього дослідника у наукову розробку поняття засобу юридичної, у тому числі й законодавчої техніки як її різновиду. Ф.В.Тарановський термін «засіб» використав у роботі «Предмет і задача так званої зовнішньої історії права [4, с. 20].

Ф. В. Тарановський у своїх працях активно використовував поняття конструкції [1, с. 182], юридичної конструкції [1, с. 7], у тому числі аналізував її певні види (цивілістичну [1, с. 64], окремих інститутів [1, с. 327]), поняття юридичного конструювання [1, с. 51, 96] та ін. Як бачимо, науковець опрацював цілу низку цих та інших засобів юридичної та законодавчої техніки, які потребують окремих досліджень.

Значна увага Ф. В. Тарановським приділена й юридичним конструкціям, які було піддано ґрунтовному аналізу в контексті дослідження юридичного методу, а також

юридичної техніки, у тому числі й її засобів. Це здійснило суттєвий вплив на формування поняття засобів законодавчої техніки.

Список використаних джерел

1. Тарановский Ф. В. Юридический методъ въ государственной науке. Очеркъ развитія его въ Германіи. Историко-методологическое изслѣдованіе / Тарановский Ф. В. – Варшава: Типографія Варшавскаго Учебнаго Округа, 1904 . – 331 с.
2. Тарановский Ф. В. Учебник энциклопедии права. Юрьев: Типография К. Маттисена, 1917. – с. 155.
3. Тарановский Ф. В. История русского права (Биографический очерк) / Тарановский Ф. В. ; под ред. и с предисловием проф. В. А. Томсинова. – М. : Зерцало, 2004. – с. 20.
4. Тарановский Ф.В. Предмет и задача так называемой внешней истории права // Тарановский Ф. В. История русского права / Под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. – М., 2004. – с. 48.
5. Gerber v С. Das wissenschaftliche Prinzip des gemeinen deutschen Privatrechts. // Научный принцип общего частного права германского происхождения.// Olms Weidman, Hildesheim, Zurich, New York, 1998. – р. 221